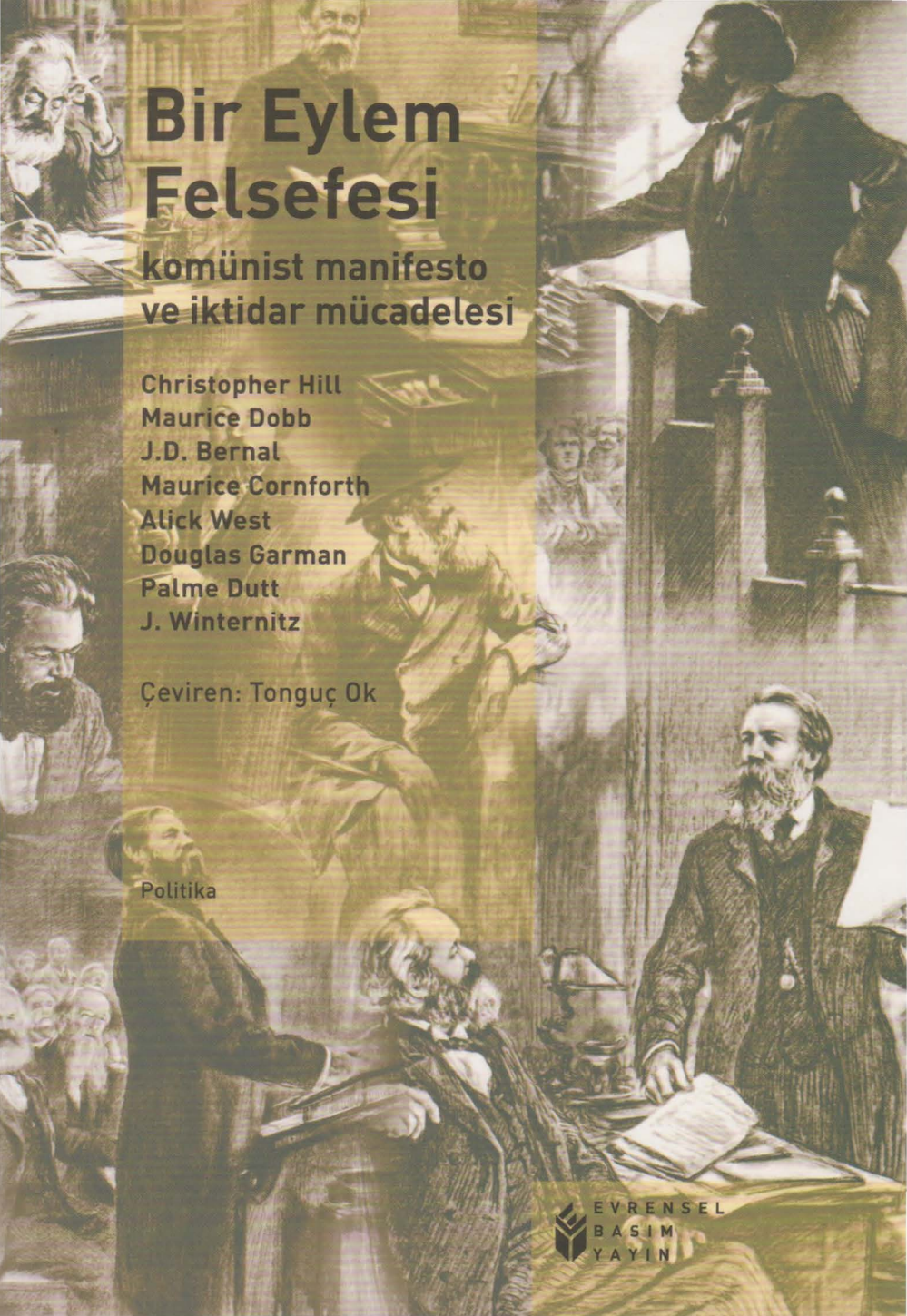
Bir Eylem Felsefesi

komünist manifesto ve iktidar mücadelesi

Christopher Hill
Maurice Dobb
J.D. Bernal
Maurice Cornforth
Alick West
Douglas Garman
Palme Dutt
J. Winternitz

Çeviren: Tonguç Ok



Politika

EVRENSEL BASIM YAYIN



EVRENSEL
BASIM YAYIN

Christopher Hill, Maurice Dobb, J.D. Bernal,
Maurice Cornforth, Alick West, Douglas Garman
Palme Dutt, J. Winternitz

Bir Eylem Felsefesi

komünist manifesto ve iktidar mücadelesi

Çeviren: Tonguç Ok

Politika

DOĞA BASIN YAYIN
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Tarlabaşı Blv. Kamerhatun Mah. Alhatun Sk. No: 25 Beyoğlu / İstanbul
T: 0212 255 25 46 F: 0212 255 25 87
www.evrenselbasim.com - info@evrenselbasim.com

Evrensel Basım Yayın **615**
Bir Eylem Felsefesi: Christopher Hill, Maurice Dobb, J.D. Bernal, Maurice Cornforth, Alick West, Douglas Garman, Palme Dutt, J. Winternitz

Çeviren: **Tonguç Ok**
Genel Kapak Tasarımı: **Savaş Çekiç**
Kapak Uygulama: **Bahar Eroğlu**

ISBN 978-605-331-331-1
© Evrensel Basım Yayın 2014 - Sertifika No: 11015

Birinci Basım **Kasım 2014** • İstanbul

Baskı: Ezgi Matbaacılık Tekstil Pors. İnş. San. Tic. Ltd. Şti.
Sanayi Cd. Altay Sok. No: 14 Yenibosna / İstanbul • Sertifika No: 12142
T: 0212 452 23 02 - www.ezgimatbaa.net

Bir Eylem Felsefesi

komünist manifesto ve iktidar mücadelesi

İÇİNDEKİLER

MARKSİZM VE TARİH / *Christopher Hill* 11

MARKSİZM VE İKTİSAT TEORİSİ / *Maurice Dobb* 27

DİYALEKTİK MATERYALİZM / *J.D. Bernal* 44

MARKSİZM VE FELSEFENİN GELİŞİMİ / *Maurice Cornforth* 69

MARKSİZM VE KÜLTÜR / *Alick West* 86

KOMÜNİST MANİFESTO / *Douglas Garman* 99

1848-1948 TARİHSEL VE TEORİK GELİŞİM / *Palme Dutt* 112

KOMÜNİST MANİFESTO VE İKTİDAR MÜCADELESİ / *J. Winternitz* 137

Antik felsefeyle başlayan ve varlığı bir bütün olarak kavrayabilen düşünce sistemi arayışları çağlar boyunca sürdü. Açıklamak ve yorumlamak için bir temel ilke bulmak ve her şeyi bu temel ilke ekseninde tutarlı bir bütün halinde düşünmek, insan aklının bir ihtiyacı olarak görünüyordu. Önemli olan, varlığın bütün biçimleri için geçerli, farklı alanlar hakkında konuşurken tutarlı bir bütünlük sağlayabilmekti. Bir felsefe, insan hakkında konuşurken de, evren ya da sanat, ahlak veya toplum hakkında düşünceler ileri sürerken de, koyduğu ilkelerle tutarlı olabilmeliydi.

Marksizm her şeyden önce, varlığın ve hareketin bütün biçimleri hakkında felsefenin ilk ve en temel sorunlarını sarsılmaz bir tutarlılıkla çözmüş bir felsefe olarak görünür. Fakat kurucularının daha yola çıkarken söyledikleri gibi, felsefe için önemli olan dünyayı bir biçimde yorumlamakla yetinmek değildi; önemli olan değiştirmekti.

Bu yüzden, kendisinden öncesi bütün sistemlerden farklı olarak Marksizm bir eylem kılavuzu olma özelliği taşıdı. Üzerine konuştuğu her sorunu, hem kendi içindeki hareketi bakımından, hem de bu hareketin hangi sonuçlara nasıl ulaşabileceği sorusuna cevap arayarak ele aldı.

Bu kitapta bir araya getirilen makaleler, Komünist Manifesto'nun 100. Yılı dolayısıyla dönemin en önemli Marksistleri tarafından kaleme alınmıştır. Yazarlar, Christopher Hill, Maurice Dobb, J.D. Bernal, Maurice Cornforth, Alick West, Douglas Garman, Palme Dutt ve J. Winternitz her biri ilgi alanlarında sahip oldukları üstün bilgi birikimleriyle olduğu kadar uluslararası komünist hareket içindeki mücadeleci kimlikleriyle de tanınmış Marksistlerdir. Bir "dünya görüşü" olarak Marksizm, tarih, iktisat, felsefe, bilim,

sanat ve politika hakkında ileri sürdüğü tezler üzerinden anlatılmıştır. Böylece hem düşünce tarihi içinde tuttuğu yer gösterilmiş, hem de "dünyayı değiştirme" amacıyla belirlenmiş genel içeriği belirli eylem alanları üzerinden mükemmel biçimde özetlenmiştir. Ayrıca Marksizmin doğuşu ve işçi sınıfı mücadelesi içindeki önemini de göstermesi bakımdan kitap, küçük bir Marksizm ansiklopedisi özelliği taşımaktadır.

Evrensel Basım Yayın

MARKSİZM VE TARİH

Christopher Hill

I

Marksizmin kurucuları kendi materyalist tarih anlayışlarını hiçbir zaman sistematik olarak açıklamadılar. Teori ilwe pratiğin birliğine inandıklarından, tarih[sel] teorilerini tarih yazarak ortaya koydular, tarih yazımı hakkında yazarak değil. O nedenle, Marksist tarih anlayışını yorumcuların ve eleştirmenlerin yazılarından değil, Marx ve Engels'in kendi yapıtlarından incelemek/öğrenmek çok daha yararlı olacaktır. Marksizm, tarihe uygulandığı biçimiyle bir dogma değil, bir analiz tekniği, bir yaklaşım yöntemidir. Bundan dolayı, bir haksızlık etmeksizin onu kısaca özetlemek çok güçtür. O, gerçek sınavını eylem içinde verir; bu eylem tarih yazmak da olabilir, tarih yapmak da.

Bu makalede Marksist tarih anlayışının temelleri olduğunu düşündüğüm noktaları kısaca (ve ister istemez kabaca) özetlemeye çalışacak, ardından bu yaklaşım yönteminin son yüz yıl içinde tarih incelemeleri üzerindeki etkisine değinecek, ve son olarak da günümüz tarihçilerinin ve tarih öğrencilerinin Marksizmi daha iyi kavramalarına yardımcı olacağını düşündüğüm birkaç yöntem önereceğim.

II

Marx ve Engels materyalisttiler. Profesyonel filozofların daima yadsıdıkları bir gerçeği –maddi dünyanın varlığını, düşüncelerimizin bu maddi dünyanın yansıması olduğunu– kabul ettiler. İnsanların geçimlerini ne şekilde sağladıklarının, zenginliğin ne şekilde üretilip dağıtıldığının toplumun yapısını belirlediğini söylediler. (Pek çok antropolog bunun en azından ilkel toplum açısından doğru olduğunu kabul edecektir. Orwins, olağanüstü kitabı *The Open Fields*'da açık-alan sisteminin ve tüm bir Ortaçağ toprak düzeninin sabanın ne şekilde yapıldığı ve nasıl mülk edinildiğine göre belirlendiğini gösteriyordu.)

Üretim araçları çoğaldıkça, onlar olmaksızın zenginliğin üretilemeyeceği aletler ve doğal kaynaklar birtakım ayrıcalıklı kişilerin özel mülkü haline gelir ve mülksüzler karşısında savunulacak ortak çıkarları bulunan bu kişiler, nüfusun sömürülen çoğunluğunun üzerinde duran sömürücü *sınıf* olarak birleşirler. Bu sınıf hem zor yoluyla (politik eylem, devlet) hem de propaganda ve ikna yoluyla (din ve tüm ideolojiler) kendi çıkarlarını savunur. Dolayısıyla, *Komünist Manifesto*'nun kulaklarımızda çınlayan o ünlü sözleriyle ifade edecek olursak, "bugüne kadar var olan tüm toplumların tarihi, sınıf mücadeleleri tarihidir".

Nitekim toplumun ekonomik gelişim aşaması son tahlilde *[ultimately]* hem politik üst yapıyı hem de o toplumun ideolojisini belirler. Feodal toplumun politik hiyerarşisi de, Roman kilisesinin dini hiyerarşisi de sömürülen köylülerin sırtında yükseliyordu. Toplumdaki temel karşıtlık [antagonizma] toprak beyi ile serf arasındaki karşıtlık olmaktan çıkıp kapitalist işveren ile ücretli işçi arasındaki karşıtlık haline gelince, bunların yerini anayasal monarşiler veya parlamenter cumhuriyetler, Protestanlık ya da rasyonalizm biçimi altındaki bireycilik aldı. Demek ki verili bir dönemi inceleyen tarihçi öncelikle baskın olan üretim ilişkilerine bakacaktır. Marksistler genelde birbirinden farklı beş temel üretim biçimini esas alır: İlkel-komünal, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist [üretim biçimleri]. Bazıları buna,

klasik kölecilik ve feodalizmden farklı bir tür olarak "Asyatik üretim tarzını" da ekler.

Toplumun ekonomik gelişimi son tahlilde *[ultimately]* onun politik üst yapısını ve ideolojisini belirlemekle birlikte, son tahlilde sözünün altını çizmek gerek. Ekonomik değişimler otomatik olarak politik değişimlerde yansımasını bulmaz. Belli bir toplumun tüm üyeleri düşünce tarzlarını bir anda değiştirmezler. Ekonomik ilişkilerdeki değişiklikler *insanları* etkiler. Bazı insanlar yeni bir biçimde düşünmeye, eski kurumları ve eski düşünce tarzlarını eleştirmeye başlar. Bazen bu eleştiri toplumun dönüşümünde etkili olur, onu değişen ekonomik durumun taleplerine uyumlu hale getirir. Ne var ki mülk sahibi sınıfların yaşamsal çıkarları tehlikeye girmişse, bu dönüşüm barışçıl bir biçimde gerçekleşmez. Devrimci durumun sağladığı avantajdan yararlanılıp yararlanılamayacağı, devrimin ne kadar erken ve acısız gerçekleşeceği sömürülen kitlenin politik değişim ihtiyacını ne ölçüde farkına varacağına ve bu ihtiyacın farkına varan insanların etkinliklerine bağlıdır. Marksizm determinist değildir. On sekizinci yüzyıl Fransası'nda feodalizm çöküş içine girmeseydi ve kapitalizm onun yerini almaya hazır olmasaydı, devrimci fikirler olmazdı.

Ancak, söz konusu devrimci fikirlerin etkinlik derecesi bunların ne kadar net olduğuna ve Fransız halk yığınları arasında ne ölçüde yayıldığına bağlıydı.

Bu nokta öylesine önemlidir ve cahil anti-Marksistler tarafından öylesine çarpıtılarak sunulmaktadır ki, burada Engels'ten uzunca bir alıntı yapmak yerinde olacaktır:

> "Materyalist tarih anlayışına göre tarihteki belirleyici unsur son tahlilde *[ultimately]* gerçek hayattaki üretim ve yeniden üretimdir. Marx da ben de asla bundan daha fazlasını öne sürmedik. O nedenle, eğer birisi bunu ekonomik unsurun tek belirleyici olduğu şeklinde çarpıtırsa, onu anlamsız, soyut ve saçma bir söze dönüştürmüş olur. Ekonomik durum temeldir, fakat üstyapının çeşitli unsurları da -sınıf mücadelesinin politik biçimleri ve sonuçları, başarılı bir muhaberenin ardından

muzaffer sınıf tarafından kabul ettirilen anayasa [ve yasalar] vs. ve hatta tüm bu gerçek savaşımların mücadele edenlerin zihinlerindeki yansımaları (politik, hukuki, felsefi teoriler, dini görüşler ve daha sonra bunların dogmatik sistemlere dönüşmesi)– tarihsel mücadelelerin gidişatı üzerinde etkide bulunurlar ve çoğu kez bu mücadelelerin *biçimini* belirlemede ağır basarlar. Tüm bu unsurlar birbiri üzerinde etkide bulunurlar. Bu sonsuz kazalar (yani, iç bağlantıları çok uzak veya imkânsız olduğu için yok saydığımız, söyleyemeyeceğimiz ve ihmal edebileceğimiz şeyler ve olaylar) *yığınının* ortasında ekonomik hareket, son kertede kendini zorunluluk olarak gösterir. Aksi takdirde teoriyi, seçilen herhangi bir tarihsel döneme uygulamak tek bilinmeyenli basit bir denklemin çözümünden daha kolay olurdu."[1]

Görüldüğü gibi Marksistler düşüncelerin tarih üzerindeki etkisini yadsımazlar, çünkü nihayetinde bu düşüncelerin ekonomik bir temeli olduğunu kabul ederler. On beşinci ve on altıncı yüzyıllarda klasik eğitimin canlanması, Protestan reformcuların ilk Hıristiyan Kilisesi'nin öğretisine dönmeleri tarihsel bakımdan çok büyük önem taşıyordu. Hiçbir Marksist, insanların bu düşüncelerde kendi çağlarının sorularına cevap bulduklarına, çünkü bunların iki dönemin ekonomik koşulları bakımından koşut olduklarına; ve ilk Protestanların kendi eğilimleri doğrultusunda ilk Kilise'nin yalnızca işlerine gelen geleneklerine vurgu yaptıklarına işaret ettiğinde, bu düşüncelerin önemini yadsımış olmaz. Aynı şekilde, on sekizinci yüzyıl Fransası'nın devrimcileri on yedinci yüzyıl İngiliz burjuva devriminin düşüncelerini ithal ettiler. Rus işçi sınıfı da, ekonomik bakımdan [Batıya oranla] daha geri kalan ülkelerinde devrim yapmak için, o sırada Batıda devrimci içeriği boşaltılan Marksist düşünceleri Batıdan aldı. Rus işçi sınıfı, büyük acılarla dolu ekonomik ve politik mücadelelerden geçerek ulaştığı bu düşünceleri kavrayacak olgunluğa erişmişti.

---

1 Marx-Engels, *Selected Correspondence* [Seçme Mektuplar], sf. 475. (Engels'ten Bloch'a, 21 Eylül 1890). Karşılaştırmak için bakınız: Anti-Dühring, sf. 300 ve *Ludwig Feuerbach*, sf. 58-60.

Öte yandan, Marksistler tek başına fikirlerin, isabetli veya erdemli düşüncelerin gücünü kabul etmezler. Newton yerçekimi kanununu kafasına bir elma düşmesinden esinlenerek birdenbire bulmadı: çağının ekonomik ihtiyaçları bu keşfi dayatıyordu.

1649'da Gerrard Winstanley, 1876'da Baboeuf en ilginç komünizm teorilerini ortaya koydular; ne var ki on yedinci yüzyıl İngilteresi'nde ya da on sekizinci yüzyıl Fransası'nda gelişmiş bir işçi sınıfı hareketi olmadığı için bu düşünceler pratikte hayata geçirilemedi. Demek ki asıl önemli olan tek başına düşünceler değil, gerçek tarihsel güçlerin ihtiyaçlarını yansıtan, bu ihtiyaçlara uyarlanmış olan düşüncelerdir. Sözün ete kemiğe bürünmesi, teorinin insanlar tarafından pratiğe dönüştürülmesi gerekir. İnsanlar tarihin mahkemesinde ne söylediklerine ya da neye inandıklarına değil, ne yaptıklarına bakılarak yargılanacaktır. Günümüz İngiliz hükümeti bilimsel bir sosyalizm teorisinden yoksun olduğu için İngiltere'yi ekonomik bir felakete götürür ve ulusal bağımsızlığın yitirilmesine yol açarsa, İngilizlerin gelecek kuşakları bu hükümetin her üyesinin kişisel olarak sosyalizme tutkuyla bağlı olduğuna inanarak teselli bulamaz.

III

Komünist Manifesto'nun yayınlanmasından bu yana geçen yüz yıl boyunca Marksizmin tarih üzerindeki etkisi, diğer bilgi dalları üzerindeki etkisinden çok daha belirgin oldu. Marx ve Engels'in düşüncelerinin son yüz yıl içinde tarih araştırmalarını doğrudan ya da dolaylı olarak dönüştürmüş olduğu altı ana yolu şöyle tanımlayabiliriz:

i) Bu dönem boyunca görülen tüm gelişmeler içinde en çarpıcı olanı ekonomik tarihin yaşamsal öneminin [belirleyiciliğinin] kabul edilmesidir. Bugün tüm tarihçiler geçmiş konusunda yüz yıl önceki öncellerinden çok farklı bir yaklaşıma sahipler. Bir topluluğun zenginliğinin üretilme ve bölüşülme biçiminin o toplumun yapısını ve hayatın tüm çehrelerini etkilediğini görüyor ve kabul ediyorlar. Bu, tarihin bir bilim olma yolunda attığı en dikkate değer adımdır. Bu yaklaşım nihayetinde kaynağını Marx ve Engels'ten almaktadır.

ii) İkinci önemli değişim, ekonomik sınıfların tarihsel gelişimde onadıkları rolün giderek görülmesi ve kabul edilmesidir. Tarih Cemiyeti tarafından iki yıl önce yayınlanan *Fransız Devrimi'nin Nedenleri* başlıklı broşür bunun somut bir örneğidir. Yazar Burke'ten Mathiez'e kadar Fransız Devrimi üzerine yapılan çeşitli yorumları ele alıyor; devrimi iyilik ve kötülük, kişilerin bilgeliği ve ahmaklığı üzerinden açıklama girişimlerinden tutun, onu toplumsal sınıflar üzerinden açıklayan bir değerlendirmeye varıncaya dek pek çok yaklaşımı inceliyor. Broşürde Marx'ın ismi anılmamakla birlikte, Marksizmin yazar üzerinde belirleyici bir etkide bulunduğu kuşkuya yer bırakmayacak bir biçimde hissediliyor.

"Sınıf mücadelesine inanmıyorsanız", (en azından) on dokuzuncu yüzyıl tarihi yazmanız gerçekten de imkânsız hale geldi. Bu gelişme Liberal Parti'nin [Whig] tarih anlayışını gözden düşürmüşse de İngilizlerin eklektizme olan özel yetenekleri, Profesör Trevelyan gibi önde gelen tarihçilerin geleneksel politik anlatının üzerine bir tutam ekonomi tarihi serperek vaziyeti kurtarmalarına olanak sağlayabiliyor hâlâ. On dokuzuncu yüzyılı olduğu gibi yirminci yüzyılı da rasyonel bir halkı "ikna eden" büyük liderler üzerinden anlatan Whig mitolojisi, sınayabileceğimiz gerçeklerle yüz yüze gelince çöküveriyor. Yine de güçlü bir gelenek olarak ayakta kaldığını söylemek gerek. Ayrıca, Marksizmin tek alternatif olduğunu görünce, gençliğinde Liberal Parti'ye yönelttiği sert eleştirilerden pişman olduğu görülen Profesör Butterfield gibileri politik nedenlerle bu geleneği canlı tutmaya çalışıyorlar.[1]

iii) Tarihçiler geçtiğimiz yüzyıl boyunca insan düşüncesinin, ideolojinin toplumsal kökenlerini de görmeye başladılar. Artık, haklarında yazdıkları karakterleri ilk görünüşlerine (kara kaşları ve kara gözlerine) göre değerlendirmiyorlar. R.H. Tawney'in *Religion and the Rise of Capitalism* [Din ve Kapitalizmin Doğuşu] adlı yapıtı yeni yöntemin pratikteki örneklerinden biridir. K. Mannheim'ın *Ideology and Utopia*'sı [İdeoloji ve Ütopya] ise bu yöntemi teorik olarak, Mark-

1 Profesör Butterfield'ın *Whig Interpretation of History* [Whig'in Tarih Yorumu] adlı yapıtını, yine kendisinin kaleme aldığı *Englishman and His History* [İngilizler ve Tarihleri] ile karşılaştırın.

sist olmayan terimlerle açıklamaya çalışmaktadır. Her iki yazarın da doğrudan ya da dolaylı olarak Marksizmden etkilendikleri açıktır. Marx'a haklı olarak "modern sanayinin babası" denmektedir.[1]

iv) Bununla birlikte, tarihçilerin yaklaşımında yeni bir görecelik [rölativizm] görülmektedir. On dokuzuncu yüzyılın büyük tarihçileri, kendileri de aslında on dokuzuncu yüzyıl kapitalizminin ürünü oldukları halde, tarihe mutlak olduğuna inandıkları ahlaki ölçütlerle yaklaşırlardı. Modern tarihçilerin çoğu ise, toplum değiştikçe ahlaki ölçütlerin de değiştiğini kabul ediyorlar. Bazıları da umutsuzluğa kapılarak ahlaki ölçütleri koruma çabasından tamamen vazgeçiyorlar. Oxford'un kürsü sahibi Modern Tarih profesörü Marksist değil. Fakat pek çok Marksist, "Viktoryanların temel varsayımları bugün en az 'olguları' kadar kuşkuludur" diyen profesörün yaklaşımını paylaşacaktır. Profesör sözlerine şöyle devam ediyor:

> "Tarihçiler bu köhnemiş önyargıları terk etmedikçe Viktoryan tarihi bugüne taşıyamayacaklarını, daha çok onun temellerini dinamitlediklerini görmek zorundadır. Eğer bunlar reddedilirse, eski varsayımların yerine somut olaylara dayalı yeni bir felsefe koymak bir sonraki kuşağa bağlıdır."[2]

Ekonomisi artık büyümeyen ve geleneksel görüşleri kendi ideologlarına bile esin kaynağı olmaktan çıkan bizim toplumumuzda gerçekten de beklendiği gibi, Marksizmin bu alandaki negatif etkisi pozitif etkisinden çok daha büyük oldu.

v) Geçtiğimiz yüz yıl boyunca tarihin yazıldığı kaynaklarda bir devrim gerçekleşti. Önceden bu kaynaklar esas olarak yazınsal iken –vakayinameler, anılar, mektuplar, günlükler, gazeteler–, bugün artık esas olarak belgelere dayalıdır [documentary]: resmi arşivler, kilise kayıtları, sözleşmeler, kitabeler vs; hatta arkeolojiktir: gerçek eski aletler, makineler, binalar ve alanlar. Bu dönüşümü doğrudan doğruya Marx'm etkisine bağlamak doğru olmaz. Fakat onun tarihe yaklaşımıyla tamamen uyumlu bir dönüşümdür bu. Marx ken-

1 I. Berlin, *Karl Marx*, sf. 138

2 *History* [Tarih], XXX. Cilt, No 112, sf. 132.

di çalışmalarında (özellikle de *Kapital*'de) mavi kitaplardan ve diğer resmî belgelerden hayranlık uyandırıcı bir ustalıkla yararlanır. Onun bu "belgelerin" modern putperestliğini paylaşıp paylaşmadığı ayrı bir konudur: Marx zamanla ne kadar benimsenmiş/kutsanmış olursa olsun, resmî yayınlara daima belli bir kuşkuyla bakardı. *Kapital*'de ele aldığı konuları aydınlatmak için Dante'den Goethe'den ve Shakespeare'den yararlanmış olması, nükteli ve yaratıcı üslubu onu, yapıtlarını okunup okunmayacağını düşünmeden kuru bir dille kaleme alan modern "bilimsel" tarihçilerden ayırmaktadır.

vi) Marx, insanların tüm politik ve kültürel etkinliklerinin nihayetinde kendisine bağlanabileceği ekonomik olgulara son tahlilde öncelik tanıdığından, modern anlamda tarihin birliği için başvuracağımız kişi yine Marx'tır. Tarih konulu ders kitapları hâlâ, eşeğe kuyruk takar gibi, politik bir anlatının sonuna eklenen "edebiyat", "sanat", "din" vs. başlıklı bölümler içermektedir. Bununla birlikte, günümüzün iyi tarihçileri tarihin bu şekilde parçalara ayrılmaması gerektiğinin, insan faaliyetinin tüm çehreleriyle tek bir alan oluşturduğunun farkındadır. Örneğin, on dokuzuncu yüzyıl Rusyası'na dair anlatılan tarihin geçerli olabilmesi için, bize Çarın 1881'de ne dediğinin yanı sıra aydınların edebiyatı, köylülerin sanatı, zaman zaman açık çatışmalara dönüşen sınıf mücadelesinin aldığı dini ve ulusal biçimler hakkında da bir şeyler anlatması gerekir. Tarih böyle bir şey ise, tarihçinin de topluma ve bir bütün olarak toplumsal sürece dair bir görüşü [vizyonu], bir felsefesi olmalıdır. Marksizmin bakış açısını kabul etsin ya da etmesin, iyi bir tarihçi olduğu sürece, Marksizmin insan faaliyetinin sayısız veçhesi arasındaki karşılıklı ilişki ve etkileşimi açıklayarak karşıladığı ihtiyacı giderek daha fazla hissedecektir. Daha düşük bir düzeyde de olsa, aynı ihtiyaç felsefeyi birleştirmek için de hissedilmektedir. Ele almak zorunda oldukları malzeme yığını, tarihçilere, tüm zamanlarım küçük noktalar ve önemsiz ayrıntılar üzerinde harcamamak için araştırma görevlileriyle daha fazla işbirliği yapma ihtiyacını hissettirmektedir. Ne var ki Cambridge'in Modern Tarihi, esinini ortak bir bakış açısından ve amaçtan almayan, böylesi bir anlayış

ve amaçla birleştirilmeyen bir kolektif çalışmanın, tek tek parçaları ne kadar hayranlık uyandırıcı olursa olsun, bir bütün olarak ayakta kalamayacağını göstermektedir.

IV

Bununla birlikte, bugüne kadar Marksizmin etkisi dolaylı oldu. Burjuva akademik tarihçiler Marksizmi zihinlerinde süzgeçten geçirerek Marx'ın düşüncesinin kimi yönlerini benimserken diğer yönlerini görmezden geldiler. Fabianlar bilinçli olarak Marksizmdeki devrimci unsurları elerken, onun tekniğini büyük ölçüde kabul ettiler. Böylece Marksizmin hayat verdiği şeyi –diyalektiği, sınıf mücadelesini, toplumsal hayatın bütünlüklü ve titiz analizini– dışarıda bıraktılar. "Ekonomik faktörün" etkisinin kabul edilmesi anlamında "bugün hepimiz Marksistiz". Fakat Sovyet tarihçi Pokrovski gibi sözde Marksistlerin de aralarında olduğu, Marksizmden etkilenen bazı kişiler –ki bunların pek çoğu Marksizmin muhalifidir– Marksizmi ekonomik determinizmle, ekonomik değişikliklerin kaçınılmaz olarak politik değişikliklere yol açacağı şeklindeki kaba yaklaşımla eşitlediler. Bu yaklaşımın uç örneklerinden birini Bay P.C. Gordon-Walker'ın Kasım 1937'de kaleme aldığı *Economic History Review* başlıklı makalesinde bulabiliriz. Yazar burada "Reformasyon'un[1] iki kronolojik evreye bölünmüş bir hareket olduğunu, fiyat devriminin [price revolution] iki evresine karşılık geldiğini" öne sürüyordu. Kabaca, Lütercilik Almanya'da gümüş üretiminin artmasının ve 1520 ile 1540 yılları arasında Güney Amerika'da yapılan ilk ithalatların ürünüydü. Kalvinizm ise potosinin ve diğer Amerikan madenlerinin keşfinin ardından gelmişti. "Tek bilinmeyenli basit bir denklem!"

Engels gerçekten de 1890'da şöyle diyordu:

> "Genç yazarların bazen ekonomik yana gerektiğinden fazla vurgu yapmasından kısmen ben ve Marx sorumluyuz. Onu yadsıyan muhaliflerimize karşı bu temel ilkenin altını çizmek

1 Dinsel Devrim: 16. Yüzyıl Avrupası'nda, ıslah edilmiş [reformed] kiliselerin –Protestan Kiliselerin– kurulmasına yol açan dinsel devrim –(ç.n.)

zorundaydık. Etkileşim içinde yer alan diğer unsurların hak ettikleri biçimde kendilerini göstermelerini sağlayacak ne zamanımız vardı, ne yerimiz ne de fırsatımız."[1]

Fakat Marx ve Engels daima "insanların kendi tarihlerini kendilerinin yaptığını" vurguladılar. Marx, "insanların toplumsal tarihinin, onlar bunun bilincinde olsun ya da olmasın, kendi kişisel gelişim tarihlerinden başka bir şey olmadığım" ekledi.[2]

Günümüz tarihinin [büyük bölümünün] yanlışı ekonomiyi yadsımasından çok, Macaulay'in veya Froude'un bile sahip olduğu şiirselliği yitirmiş olmasıdır. "Tarihçilerin ihtiyacı olan" diyordu Profesör Tawney geçtiğimiz günlerde, "daha fazla belge değil daha sağlam çizmelerdir". Ekonomik güçlere o kadar kafayı taktılar, ayrıntılara o kadar daldılar, tozlu belgelere o kadar gömüldüler ki, tarihi yaşayan gerçek kadın ve erkeklerin yaptığını göremez oldular: Ne ormanın ihtişamını resmedebiliyorlar ne de onu oluşturan ağaçların eşsiz şahsiyetlerini. 1333 Haziranı ile Ekimi arasında Little Puddleton Malikânesi üzerine yapılan araştırma sırf araştırma olsun diye sürdürülecek olursa, *hiçbir [yeni] anlam ifade etmeyen* gerçekler üst üste yığılacaktır. H.A.L. Fisher'in gördüğü gibi, bizim de tarihte göreceğimiz "tesadüfi olanla öngörülemeyenin dansıdır". Fakat çalışmasına Marksizm gibi bir felsefe ile yaklaşan tarihçi, tarihin tüm veçhelerini sentezleme arzusuyla saban sürücüsü Hig'in arzularını ve özlemlerini gösteren en yavan kayıtlardan Ortaçağ tarihinin gerçek öznesine ulaşabilir.

Tarihin bir bilim mi yoksa bir sanat mı olduğu şeklindeki o eski tartışmaya geliyoruz. G.M. Trevelyan gibi bir tarihçi, Blake'in "enerji sonsuz sevinçtir" sözündeki şiirsel hakikatin, ekonominin uzun vadede siyaseti belirlediği şeklindeki bilimsel hakikatten daha önemli olduğuna inanıyor. Marksist tarih yorumu bilimseldir, "fakat tüm bir insanlık tarihinin ilk öncülü kuşkusuz etten kemikten insanların

1 *Selected Correspondence* [Seçme Mektuplar], sf. 447, Engels'ten Bloch'a mektup, 21 Eylül 1890.

2 Age, sf. 7, Marx'tan Annenkov'a mektup, 28 Aralık 1846.

varlığıdır"[1]; "üretici güçler... pratik insan enerjisinin sonucudur."[2] Tarih gerçek erkek ve kadınları, onların birbirleriyle ilişkilerini anlatır. Tarihte şiirsel anlar, tarih bilimci açısından en az istatistiki veriler kadar gerçek olan büyük kişisel kahramanlıklar vardır. Feodal Alman devletinin kurulu meclisi karşısında "Ben burada duruyorum, Tanrı bana yardım edecektir, başka türlü davranamam" diyen Luther'dir. Alevler arasında kaldıklarında Ridley'e "Bugün Tanrı'nın lütfuyla İngiltere'de öyle bir kandil yakacağız ki eminim asla söndürülemeyecek" diyen Latimer'dir. Engizisyonun baskısıyla teleskopunun kanıtladığı gerçeği, dünyanın güneşin etrafında döndüğünü reddetmek zorunda kaldıktan sonra, "Yine de dönüyor" diye mırıldanan Galileo'dur. Reichstag yangını davasını Almanya'daki Nazi rejiminin yargılanmasına dönüştüren ve faşizmin yıkılacağını daha o günden söyleyen Dimitrov'dur. Bunlar, deyim yerindeyse, tarihin bireyde somutlandığı anlardır. Geçmişin yorumu iki uzlaşmaz okula, giderek bilimsellikten uzaklaşan "büyük adamlar" okulu ile giderek daha mekanik bir hal alan, insanın dışlandığı "ekonomik güçler" okuluna bırakılmayacak ve "dalgaların birbirini izlediği gibi olağanüstü olayların birbirini izlediği" (Fisher) şeklindeki kaba bir eklektizme dönüşmesine izin verilmeyecekse eğer, o halde bireyin toplumsal süreçle ilişkisi problemini çözmek zorundayız.

V

On dokuzuncu yüzyılın ve yirminci yüzyıl başlarının yüzeysel liberalizmine tepki olarak pek çok modern filozof ve tarihçi tekrar iç karartıcı bir kötümserliğe kapıldı. İlerlemek bir yana, insanlık giderek daha kötü bir duruma düşüyordu. İnsanın doğa üzerinde artan denetimi atom bombalarına ve tabloid bir uygarlığa yol açmıştı. Hümanizm, insanın yeteneklerine duyulan inanç kendini kandırmaktan başka bir şey değildi: Umutsuzluk rasyoneldi, intiharın tek alternatifi ise Tanrı'ydı.

---

1 *The German Ideology* [Alman ideolojisi], sf. 7.

2 *Selected Correspondence* [Seçme Mektuplar], sf. 7, Marx'tan Annenkov'a mektup.

Bu [yaklaşım] kısmen doğru olmakla birlikte tek yanlıdır. Ama yeni değil. Marx ve Engels, uygarlığın yükselişine insanlığın ahlaki çöküşünün eşlik ettiği görüşünü Rousseau'dan devraldılar. Engels'e göre tarih "tanrıçaların en zalimini anlatır". Bu tanrıçanın hikâyesi, insanların ilkel toplumda sahip oldukları hakları ve eşitliği yitirmelerinin hikâyesidir. Fakat bu önemli olmakla birlikte, tarihin ikili sürecinin bir yanıdır yalnızca. Marx ve Engels, eşitliğin yitirilmesinin ekonomik ilerleme için ödenen bedel olduğunu göstererek Rousseau'nun sezisine yeni bir anlam kazandırdılar. Toplumun çoğunluğunun üretim üzerindeki denetimi yitirmesi ve üretimin ayrıcalıklı bir azınlığın elinde toplanması egemen sınıfın çıkarlarının bütün bir toplumun çıkarlarıyla eşit olduğu şeklinde riyakârca bir kandırmacaya yol açtı.[1] Marx bu tarihsel sürecin (eğer daha önce bir felakete yol açmazsa) eninde sonunda insanların kaybettikleri haklarını yeniden elde edecekleri sınıfsız bir topluma götüreceğini bilimsel olarak kanıtladığına inanıyordu. Bu toplum, ilkel komünizmin çözülüp özel mülkiyetin ortaya çıkışından başlayarak sayısız yüzyıl boyunca hüküm süren sınıf egemenliği ve çekilen büyük acılar sayesinde gelişebilen son derece yüksek bir teknik üzerine kurulacaktır. Kayıp ve kazanç aynı sürecin iki yanıdır: Adil olan haksızdır, haksız olan adil. *[Fair is foul, foul is fair.]*

Bu engin uygarlık tarihi anlayışı, bir bütün olarak, on dokuzuncu yüzyıl burjuvazisinin kaba iyimserliğinden çok daha farklı bir teselli içermektedir. Tarih bir trajedidir, ama anlamsız bir trajedi değil. Bizler de yalnızca seyirci değiliz; eylemde bulunarak kendi rolümüzü oynuyoruz. Atom enerjisi kendi başına ne iyidir ne de kötü. Onun insanlık üzerinde nasıl bir etkide bulunacağı ne şekilde kullanılacağına bağlıdır, ne şekilde kullanılacağı ise toplumun örgütlenmesine. Ve toplumun örgütlenmesi de senin, benim ve başka milyonlarca insanın politik mücadelesine bağlıdır. On dokuzuncu yüzyıldaki atalarımız aşırı iyimserliğe kapılarak aldandılar ve insan bencilliğine sınırsız özgürlük tanıyan politik bir rejimi kabul ettiler. Eğer biz şimdi, kapitalizmin kaçınılmaz sonuçlarıyla yüz yüze gelince umutsuzluğa kapılırsak, özgür ve eşit bir toplum için mü-

1 *F. Engels, Origin of the Family* [Ailenin Kökeni], sf. 203-204.

cadele edemeyiz. Bünyan'ın *Kutsal* Savaş'mdaki kahramanlardan birinin söylediği gibi, "bu yüzden umutsuzluğa kapılmaya cesaret edemeyiz".[1]

VI

Marksizm, iyi ile kötünün her ikisinin de insanın ilk konumundan düşmesinin sonucu olduğunu söyleyen o eski efsanedeki hakikatin özünü görmemize yardımcı olur. Böylece iyimserlik ile kötümserliği dengeleyebiliriz. Marksizm ayrıca günümüz tarihçilerinin toplumsal güçler ile bu güçleri harekete geçiren insanlar arasında, istatistik ile şiir arasında, zorunluluk ile özgürlük arasında bir oran tutturmalarına da yardımcı olur -ki bunu ancak Marksizm yapabilir.

O nedenle, Marksist bir tarihçi, elinde yeterince olgusal materyal bulunması durumunda, toplumun gelişiminin herhangi bir aşamasında değişimin önünü açan unsurlar ile değişimi engelleyen unsurları; politik ve ideolojik üstyapının toplumun ekonomik yapısıyla uyumlu olduğu ve onun gelişimine izin verdiği "ilerici" toplumlar ile günü geçmiş egemen sınıfın ekonomik ilerlemeyi önlemeye; politik zor ve ideolojik aldatmaca yoluyla ayrıcalıklı konumunu korumaya çalıştığı "gerici" toplumları birbirinden ayırabilmelidir. Tarihçi bu temele dayanarak, verili bir toplumdaki çatışan güçlerin pozisyonunu -yalnızca kendi kişisel tercihlerinin bir yansıması olarak değil, bilimsel olarak- saptayabilir. Mesele, örneğin, Shakespeare'i "ilerici" ya da "gerici" olarak yaftalamak değildir; zira (bildiğimiz kadarıyla) o, çağının karşıt güçlerinden birine bilinçli olarak bağlanmamış, büyük bir sanatçı olarak mücadele içindeki her iki taraftan da bir şeyler yansıtmıştır. Burada söylenmek istenen şudur: Tarihçi tarihteki büyük çatışmalarda taraf tutar ve kendi tercihini haklı gösterecek ölçütleri vardır. Kendisini çocuklarına adamış pek çok baba ve eşine sadık koca İngiliz iç savaşında I. Charles için savaştı: ne var ki onların zaferi ekonomik durgunluğa, politik baskıya, Milton'ların ve Bünyan'ların

1 Yukarıda aktarılan bölümün tamamı için Dona Torss'un *Communist Review*'deki makalesine bakınız (Mayıs 1947).

karşı sansür uygulamasına yol açtı. Kuşkusuz 1870-1871'de Paris Komünarları arasında her şeye saldıran bazı kriminal tipler de vardı; ama bu, onların davasını tarihsel olarak haklı gören tarihçinin yargısını değiştiremez. Günümüz Fransız işçi sınıfı hareketinin kanıtladığı gibi, Komün'ün yenilgisi tarihin son sözü değildi.

Demek ki Marksistler ne tarihin büyük insanlar tarafından yapıldığına inanır, ne de ekonomik değişikliklerin otomatik olarak politik sonuçlar doğurduğuna. İnsanların zihninde fikirler, içinde yaşadıkları çevrenin [environment] etkisiyle oluşur. Toplumsal gruplar konumlarının neyi gerektirdiğini belli belirsiz sezer, ayakkabının neresinin vurduğunu hissederler. "Büyük adam", politik ya de entelektüel lider onların kriz anındaki karışık duygularını açık seçik bir biçimde dile getirir. Lenin hiç yaşamasaydı bile kuşkusuz Rus devrimi gerçekleşecek, fakat devrimin akışı çok farklı olacaktı. İnsan aklı değişime neden olan faktörlerden biridir. Engels bunu şu şekilde özetliyor:

> "İnsanlar tarihlerini kendileri yapar, ama henüz kolektif bir iradeyle ya da kolektif bir plan doğrultusunda değil. Çabaları birbirlerininkiyle çatışır ve tam da bu nedenden dolayı tüm bu toplumlar rastlantılarla tamamlanan ve *rastlantı* gibi görünen *zorunluluk* tarafından yönetilir. Zorunluluk burada rastlantının ortasında, son tahlilde kendisini yine ekonomik zorunluluk olarak gösterir. Sözde büyük adamlar bu noktada devreye girerler. Belirli bir ülkede, belirli bir zamanda şu ya da bu adamın ortaya çıkması kuşkusuz tamamen rastlantıdır. Ama o olmasa bile yerine birinin konması gerekecek ve iyi kötü birisi er geç bulunacaktır. Napolyon'un, o bildiğimiz Korsikalının, kendi savaşında bitkin düşen Fransız Cumhuriyetinin zorunlu kıldığı askerî diktatör olması rastlantıydı. Ama o Napolyon olmasaydı bile yerini bir başkasının dolduracağı, gerekli kişinin zorunlu hale geldikten hemen sonra daima bulunmuş olması gerçeğiyle kanıtlanmaktadır: Sezar, Augustus, Cromwell vs... Materyalist tarih anlayışı Marx tarafından bulunmuş olmakla birlikte, Thierry, Guizot ve 1850'ye kadarki tüm İngiliz tarihçiler onun bulunmaya ça-

lışıldığının kanıtıdır. Aynı anlayışın Morgan tarafından da keşfedilmiş olması zamanın bunun için olgunlaşmış olduğunu ve gerçekten de keşfedilmek zorunda olduğunu kanıtlamaktadır."[1]

VII

O halde, Marksizm modern tarih biliminin doğuşuna çok büyük bir katkıda bulunmuştur. Ne var ki bu bilimsel tarih akademisyenlerin elinde kısır, kuru, determinist bir tarih haline gelmektedir. Bazıları bunu bilimsel tarihten vazgeçmek için gerekçe yapıyor. Fakat Marksist yaklaşım, tamamen bilimsel –doğrusunu isterseniz ekonomik determinizmi savunanlarınkinden çok daha bilimsel– olmakla birlikte, tarih bilimi içindeki şiirsel ölçütü ve tarihçilerin bir ahlaki değerler kriterine sahip olma hakkını koruyabilir. Çünkü yalnızca Marksizm sınıf mücadelesini bilimsel bir tarzda, tarihin motor gücü olarak analiz eder ve bireyleri bu mücadeleyle ilişki içinde ele alır. Bireyin özgürlüğü zorunluluğun kavranmasından, yalnızca etten kemikten kadınlar ve erkekler tarafından tarihsel bir sürece bilimsel olarak destek olmaktan geçer. Milton özgürlükten bunu anlıyordu. Her ne kadar tarihsel süreçten çok Tanrı'nın takdirinden söz etmişse de, "adil olmayan hükümdarların cezalandırılması bile Tanrı'ya bırakılacaksa eğer, Tanrı'nın insanları bu işte bir araç olarak kullanmaması için bir neden yok" derken çağının pasif, kaderci determinizmine karşı çıkıyordu. İnsanlar, toplumsal sınıflar, toplumsal değişimin gerçekleştirildiği araçlardır: ve insanlar ancak eylemin gerekli olduğuna inandıklarında harekete geçerler. Yoksulluk içinde geçirdiği ömrünü tarihsel bakımdan sorunlu olduğunu kanıtladığı sonuca ulaşmak için devrimci bir mücadele örgütlemeye adayan Karl Marx'ın ünlü "pa-

1 *Selected Correspondence* [Seçme Mektuplar], sf. 517-518. Engels'ten Starkenburg'a mektup, 25 Ocak 1894. Engels mektubun sonuna bir uyarı notu düşer: "Lütfen yukarıdaki her kelimeyi gramı gramına tartmayın, ama bağlantıyı aklınızda tutun. Ne yazık ki yazdıklarımı, yayınlanmak üzere kaleme alırken yapmak zorunda olduğum gibi enine boyuna ölçüp biçecek zamanım yok." (age, sf. 519)

radoksu", Marx'ın determinist olmadığını kavradığımızda paradoks olmaktan çıkar.

İnsanlık tarihi, ahlaki yargının özgürce gelişmesinin tarihidir. Milton çağdaşlarından daha özgürdü ve ahlaki bakımdan daha fazla sorumluluk taşıyordu. Çünkü kendisi hakkında Tanrı'nın iradesini yerine getirmek gibi şaşırtıcı bir görüşe sahip olmasına karşın, uğrunda mücadele etmesi gereken berrak bir tarihsel dönüşüm anlayışına sahipti. Günümüz Marksistleri Milton'dan daha özgürler, çünkü özgürlük ile zorunluluğun ilişkisine dair açıklamaları Tanrı'yı aradan çıkartarak keyfi bir unsuru ve birtakım kaçınılmaz dogmaların baskısını ortadan kaldırmıştır. Ama tam da bu nedenle, günümüz Marksistleri tam özgürlüğü hâlâ neyin engellediğini Milton'dan çok daha net bir biçimde görebiliyorlar. Tarih üzerine incelemeleri onlara toplumu ve kendilerini nasıl daha fazla özgür kılabileceklerini öğretmektedir. Geçmiş, pasif bir seyircinin izlemekle yetineceği bir film değil; deneylerin yapıldığı, teorilerin sınandığı, bilimsel bilginin biriktirildiği bir laboratuvardır.

"İnsanlar tarihlerini kendileri yapar" diye yazıyordu Engels, yukarıda aktardığım pasajda, "ama henüz kolektif bir iradeyle ya da kolektif bir plan doğrultusunda değil... Çabaları birbirlerininkiyle çatışır ve tam da bu nedenden dolayı tüm bu toplumlar zorunluluk tarafından yönetilir." Bir sonraki adım sınıfların çatışmasına son vererek çabaların çatışmasını ortadan kaldırmak ve *Komünist Manifesto*'nun *"bugüne kadarki* tüm toplumların tarihi" diye tanımladığı sınıf mücadelesine son vermektir. İşte o zaman zorunluluk dünyasından özgürlük dünyasına giden yol açılacak, bölünmemiş insanlık nasıl yaşamak istiyorsa hayatını ona göre rasyonel bir biçimde planlayacaktır. "İnsanlık önüne yalnızca çözebileceği görevleri koyar; çünkü meseleye yakından bakıldığında daima görülecektir ki görev ancak onun çözülmesi için gerekli maddi koşullar oluştuğunda, ya da en azından bu koşulların oluşum sürecinde ortaya çıkar."[1]

1 Introduction to the Critique of Political Economy [Ekonomi-Politiğin Eleştirisine Katkı], Marx, Selected Works, sf. 857.

MARKSİZM VE İKTİSAT TEORİSİ

Maurice Dobb

1848'in ünlü *Komünist Manifesto*'sunun hâkim ekonomi-politik doktrinlerine bir meydan okuma olduğu söylenebiliyorsa eğer, bu meydan okuma onun, burjuva mülkiyeti bir gün sona erecek bir şey olarak tanımlamasından ileri gelmektedir. İktisatçıların öğretilerinde daha çok üstü kapalı bir biçimde ifade edilen geleneksel burjuva görüşe göre, kişisel mülkiyet doğal düzenin köşe taşıydı ve onun dokunulmazlığı insanın en temel doğal haklarından biriydi. Webb'in *Kapitalist Uygarlığın Çöküşü* adlı yapıtının daha ilk sayfalarında, "toplumsal kurumların bir anlamda 'doğal', değiştirilemez ve kalıcı oldukları her kuşağın paylaştığı yanılgılardan biridir" cümlesini görmek pek de şaşırtıcı değil. "Mülkiyetin kişisel çaba ile elde edildiği" ve "bireyin özgürlüğünün, etkinliğinin ve bağımsızlığının temeli olduğu" iddiasına karşı *Manifesto* "günümüz toplumunda nüfusun onda dokuzu açısından özel mülkiyetin ortadan kaldırılmış olduğunu; bu onda dokuz hiçbir şeye sahip olmadığı için özel mülkiyetin varlığını sürdürdüğünü" söylüyordu: "... Bugünkü biçimiyle mülkiyet sermaye ile ücretli emek arasındaki karşıtlığa [antagonizmaya] dayanarak varlığını sürdürür... Burjuva toplumda sermaye bağımsızdır ve bir kişiliğe sahiptir; insan ise bağımlıdır ve kişilikten yoksundur." Girişteki bu savdan sonra şu açıklama geliyordu: "Komünizmin ayırt edici özelliği mülkiyetin ortadan kaldırılması değil, burjuva mülkiyetin ortadan kaldırılmasıdır."

Bu, Marx'ın daha sonra *Kapital*'de kapitalist üretimi analiz ederken geliştireceği, sermayenin ekonomik bir kategori olduğu görüşünün tohumuydu. Kısacası bu, Ortaçağa özgü zorunlu yükümlülüğün, lonca tekellerinin ve üretim ile ticaret alanındaki merkantilist düzenlemelerin artık bir etkisinin kalmadığı, serbest ticaretin ve sözleşmeye dayalı özgür ilişkilerin hâkim olduğu bir toplumda sermayenin tek başına mülkiyet hakları temelinde bir gelir elde etmesinin nasıl mümkün olduğunun kanıtlanmasından ibaretti. Klasik politik ekonominin değer yasasında özetlenen ekonomi yasasının hüküm sürdüğü bir yerde, doğası gereği normal mübadele ya da eşdeğerlerin mübadelesi görüşüyle çelişen artı-değer gibi bir şeyi açıklamak nasıl mümkün olabilirdi? (Marx'tan önceki ve sonraki kimi yazarların öne sürdüğü] "zor" ya da "emeğin hak ettiği karşılığın ödenmemesi" kavramları üzerinden yapılan açıklamalar yeterli değildi. Çünkü bunun genel rekabet rejimiyle uyumlu olmadığı kabul edilmek durumundaydı. Ve böyle bir sömürü varsa eğer, çare o dönemin liberallerinin talep ettikleri gibi daha fazla rekabet ve ticaretin daha da serbest olmasıydı. Açıklama, bir üretim tarzı olan kapitalizmin bazı temel özellikleriyle bağlantılı olmalıdır. Aynı şekilde, sermaye üzerinden sağlanan gelirin ekonomik zorunluluktan veya doğal bir düzenden kaynaklanmadığı, tarihsel bir ürün olduğu -dolayısıyla da geçici olduğu- gösterilmelidir.

Marx'ın artı-değer tanımı ile *Kapital*'de açıklanan değer teorisi arasındaki ilişki konusunda belli bir yanlış anlama var gibi, içlerinde Marx'ı eleştirenler kadar onu açıklamaya ve savunmaya çalışanların da olduğu bazı yazarlar, kapitalist kârın artı-değer olarak tanımlanmasını, metaların onların içinde somutlanan emek miktarına göre değişildiği önermesinin "kanıtı" saydılar: Onlara göre, tıpkı önermenin teoremden çıkarsanması gibi, ilki ikincisinin mantıksal sonucuydu. Bu görüş genellikle, "sömürünün" ekonomik bir ilişkinin tanımı değil ahlaki bir yargı olduğu şeklindeki hatalı yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla da tüm gelirlerin emekle orantılı olması "gerektiği" şeklindeki etik bir önermeye yaslanma ihtiyacı duyar.[1] Ka-

1 Bu etik önermenin hatalı kullanımının bir başka örneği de, Marx'ın *Gotha Prog-*

nımca bu, sorunu Marx'ın gördüğünden tamamen farklı bir biçimde anlamak, yanlış okumaktır. Marx'ın formüle ettiği biçimiyle, "artı-değer metalarm kendi değerleri üzerinden değişildiği varsayımı üzerinden açıklanmalıdır, aksi takdirde asla açıklanamaz." Diğer bir deyişle artı-değer, değer teorisinden çıkarsanan değil, onunla bağdaştırılması gereken bir veridir. Burjuva mülk sahiplerinin, üretime yaptıkları katkıyla ilgisi olmayan bir gelir elde etmeleri, deneyimin sağladığı bir veridir. Marx kendi ekonomik analizi için bunu kanıt gerektirmeyen bir önerme –kapitalistin tanımının ayrılmaz bir parçası– olarak ele aldı. O, değer teorisinin içinde bulunan saklı bir önerme gibi çıkarsamalı [tümdengelime dayalı] bir uslamlama zinciri ile *a priori* saptanması gereken bir sonuç değildi.

Bu, Marx'ın değer teorisi ile artı-değer teorisi arasında hiçbir ilişki olmadığı anlamına gelmez. İkisi arasında son derece önemli bir ilişki vardı, fakat farklı türden bir ilişkiydi bu. Değer yasası keyfi bir varsayım değil, yalnızca pratiğin sınavıyla hakkında hüküm verilebilecek ve kendisinden bir analiz aracı elde edilebilecek postulatlardan biridir. İktisadi toplumun doğası hakkında hem nicel hem de nitel bir açıklamada bulunur; böylece söz konusu toplumun temel süreçlerini doğru bir biçimde betimleyen veya onları çarpıtan ve gizleyen kavramsal bir iktisadi toplum modeli sunar. Ekonomik mekanizmin doğası hakkında ve özellikle de çeşitli ekonomik faktörleri belirleyen düzensiz işleyiş hakkında bir şeyler söylemektedir. Emek Değer Teorisi söz konusu olduğunda durum öyle bir şekilde resmedilmektedir ki, artı-değer sorunu bir anlam kazanmakla kalmayıp doğrudan doğruya resmin merkezine oturmaktadır. Rakip değer teorileri söz konusu olduğunda bu görülmez. Bunun nedeni sorunun kendisinin saçma olması değil, bu tür değer teorilerinin ortaya koyduğu terimlerle ifade edilmemesidir. Modellerin kapsamı bu sorunu ortaya koyamayacak kadar sınırlıdır.

Emek Değer Teorisi toplumsal üretim ilişkilerinin mübadele ilişkilerini belirlediğini söylemenin belli bir biçimidir. Üstelik üretimin

---

ramı'nın Eleştirisi'nde eleştirdiği "emeğin ürününün tamamına sahip olma hakkı" şeklindeki yaklaşımdır.

temellerini neyin oluşturduğuna dair üstü kapalı bir tanımı içerdiği de söylenebilir kanısındayım –doğal kaynaklar üzerinde etkide bulunan canlı emek ve birikmiş emek: herhangi bir üretken durum bu terimlerle açıklandığında, mübadele durumunun belirlenmesi için gerekli her şey doğal olarak belirtilmiş olur. Böylece, dikkatini doğrudan doğruya fiyat ilişkileri (ya da değişim değerleri) ile üretim faaliyeti arasındaki uyum üzerine, dolayısıyla da eşdeğer bir üretim faaliyetiyle karşılanmayan bir değişim değerinin (örneğin sermayenin) varlığının oluşturduğu "anomali" üzerine yoğunlaştırır. Bu "anomali" derhal bir açıklama gerektirir: Marx, proletaryanın varlığı gibi basit bir tarihsel olguyla bu durumu açıklar –kapitalizm koşullarında "emek-gücünün kendisi bir meta haline gelmiştir"; bu emek-gücünün maliyeti ya da değeri onun kullanılmasıyla elde edilen ürünün değerinden azdır. Bundan sonra, bir dizi eğri büğrü çıkarsamalı [tümdengelime dayalı] savlarla artı-değerin bir başka şeyle açıklanabileceğini kanıtlamak için çırpınanlar burjuva iktisatçılardır.

Sözcüğün somut anlamı dikkate alındığında, üretim faaliyetinin insan faaliyetini ya da emeği (veya yerine konması için insan faaliyetine ihtiyaç olan maddi bir şeyin tüketilmesini) ifade etmesi gerektiği açıktır. Çeşitli metaların üretimini, (emeğin üretkenliği veri alındığında) emeğin farklı üretim alanları arasındaki dağılımını belirler. Bu metaların değişim değeri ise (ileride değineceğimiz varsayımlar temelinde) yalnızca her bir üretim dalındaki emeğin üretkenliği tarafından belirlenir. Bu, bağımsız üreticilerden (köylülerden veya zanaatkârlardan) oluşan küçük bir toplum için olduğu kadar kapitalist ekonomi için de geçerlidir. Demek ki değerin belirlenmesinde taleple ilgili soyutlama yapılabilir. Klasik okulun tüm iktisatçılarının paylaştığı bildik uslamlama zincirine göre bundan şu sonuç çıkar: A ve B metalarına olan talep üretilen ve pazarda satılan bu iki metanın miktarını belirleyecektir; çünkü iki üretim alanındaki emek arasında rekabet ve geçişkenlik olduğundan, bir metaya olan talebin artması, arz bu talebi karşılayacak ölçüye gelene kadar, diğer alandaki emeğin bu alana transfer edilmesine neden olacaktır. Ama nihayetinde, arz böylece talebe uyumlu hale geldikten sonra, A ile B'nin değişim değerleri

değişmeyecektir. Çünkü bunların değerini belirleyen, üretimleri için gerekli emek zamanındaki gerçek maliyettir. Ki bu da, arzın daha da artmasını engelleyen sınırlayıcı faktördür.

Marx'm "basit meta üretimi" dediği şey ile kapitalist üretim arasındaki temel fark, ikincisinde emek-gücünün kendisinin de alınıp satılan bir meta olmasıdır. Bu metayı özel kılan ise onun yeni metalar üretmek için satın alınıyor olması ve kullanıldığında sahibinin bir artı-değer elde etmesini sağlamasıdır. Bu değerin alıcı tarafından üretim veya değişim sürecine konulan bir eşdeğeri yoktur. Sermayeden elde edilen kârın kaynağı budur. Parasal değişim örtüsü bu kaynağı gizler. Eğer analiz pazardaki mübadeleyle sınırlanırsa ya da (Marx'm deyişiyle) "dıştaki örtüden içerdeki öze, kapitalist üretim sürecinin özüne girilemezse"[1], kapitalist ekonomiyi anlamamızı sağlayacak anahtar bulunamaz. (Avusturya'daki Menger, Wieser ve Böhm-Bawerk okulunun Kıta Avrupası'na getirdikleri yeniliklerle koşut gelişen) 1870'in sözde "Jevonyan devrimi" iktisat teorisini sübjektif terimler üzerinden yeniden şekillendirdiğinde, tam da "kapitalist üretim sürecinin -bu- özü" gözlerden saklandı. Çünkü yeni iktisadi toplum modeli, yalnızca, eşyanın bireysel tüketicilerin sübjektif tutumuna (bu şeylerin yararlılığına) göre konum aldığı ilişkiler tarafından belirlenen değişim ilişkileri temelinde oluşturuldu. Nihai belirleyenler insan bilincine dair olgulardı. Belirleme düzeni ise artık gerçek maliyetten pazar fiyatına değil, tüketicilerin sübjektif tutumlarından tüketim mallarının fiyatlarına ve oradan da imalâtçının ve tüccarın para biçimindeki "üretim harcamalarını" oluşturan doğrudan üretim malları ile üretim faktörlerinin fiyatlarına ulaşılması şeklindeydi.[2] "Üretim faktörü" denilen etkenler, bunları, klasik ekonomi-politiğin gerçekçi biçimde ele aldığı, toplumun üç temel sınıfına (toprak sahipleri, kapitalistler,

1 Capital, 3. Cilt, sf. 199.

2 Bu, sosyolog Max Weber'in, "toplum bilimlerinde teorik genellemeler 'sübjektif olarak anlaşılabilecek fenomenlerle', yani (rasyonel oldukları sürece) kişisel davranışları etkileyen güdüler temelinde yorumlanan fenomenlerle sınırlıdır" şeklindeki görüşüne tamamen uymaktadır. Böyle bir sübjektif yaklaşım doğası gereği bireyci bir bakış açısını ve toplumsal ilişkilerin bireyler üzerindeki etkisinin hafife alınmasını gerektirir.

işçiler) dayanan toplumsal köklerinden koparıyor ve yalnızca ortak yönleriyle, alış ve satış nesneleri olarak görüyordu. Bu şekilde, hem üretim için zorunlu olan hem de arz bakımından sınırlı tutulan üretimin pek çok gereksinmesi gibi ele alındıklarında, aralarındaki her türlü ayrım ölçütü (dolayısıyla maliyet ile fazlalık arasındaki fark da) ortadan kalkıyordu. Çünkü (birbirinin yerine konması pek de uygun olmayan biçimsel nitelikten ziyade) üretim faktörlerini birbirinden ayıran bu somut özellikler soyutlanmış ve değişim nesneleri olarak dikkatler özellikle bu yönler üzerinde yoğunlaştırılmıştı. Marx'ın tanımladığı biçimiyle sömürünün yadsınması, basit bir hokkabazlıktı yalnızca.

Yararlılık Teorisi'nin üstün tutulmasının nedeni çok daha genel oluşu ve hem makro hem de mikro ölçekte bir fiyat belirleme teorisi ortaya koyabilmesiydi. Klasik Değer Teorisi, herkesin kabul edeceği gibi, esas olarak makro ölçekteki sorulara cevap bulmakla ilgileniyordu. Sınai fiyatlar ile tarımsal fiyatlar arasındaki ilişki ve ürünün toplumun üç temel sınıfı arasında bölüştürülmesi gibi, iktisadi toplumun daha büyük hareketleriyle ilgili sorulardı bunlar. Ona yöneltilen en önemli eleştiri, bu ölçekte bile doyurucu bir açıklama/yorum getirememesidir. Bunun iki nedeni vardı: Birincisi, sermayenin ya da birikmiş emeğin canlı emeğe oranının farklı üretim alanlarında birbirinden farklı olduğu durumlarda işe yaramadığının söylenmesidir (ve başlıca savunucularının, hem Ricardo'nun hem de Marx'ın onu terk etmiş olmalarıdır); ikincisi, bir metayı üretmek için gerekli emek miktarının üretilen miktardan bağımsız olarak verilmemesi ve üretilen miktarın talebin düzeyine bağlı olmasıdır. O nedenle, klasik iktisat dünyasında klasik emek teorisi, en iyi olasılıkla varsayımları gerçek durumlara uygulanamayacak kadar sınırlı ilkel bir teori olarak, en kötü olasılıkla ise, hiçbir entelektüelin dürüstçe altına imza atmayacağı, safsatalarla bozuşturulmuş bir sözde teori olarak ıskartaya çıkartılmıştı.

Bu itirazlardan ilki basit bir yanlış anlamaya dayanmaktadır. Klasik teori, Marx tarafından gelişmiş kapitalist üretim koşullarına (Marx'ın nükteli ifadesiyle, kullanılan her türlü sermaye için eşit

bir kâr oranını getiren "kapitalist komünizm" koşullarına) uyarlanmış haliyle, değişim oranlarının somutlanmış emek oranlarına *eşit* olduğunu öne sürmüyordu. Söylediği şuydu: Bunlar son tahlilde farklı metaların üretiminde gerekli olan emek miktarları tarafından *belirlenmektedir. Kapital*'in 3. Cildinin o ünlü Üretim Fiyatları Teorisi başlıklı bölümünde açıklandığı gibi, her metanın fiyatı hem onun üretiminde kullanılan emeğin miktarına, hem de yatırılan sermaye üzerinden ödenecek kâra bağlıydı. Kâr oranına bağlı olan bu ikinci niteliğin kendisi ise (yatırılan sermayenin değeri veri alındığında)[1], toplam artı-değer miktarı tarafından, ya da geçim araçlarının veya işçinin asgari geçimi için gerekli araçların üretiminde kullanılan emek-gücünün karşılıklı oranı tarafından belirlenmekteydi.

İkinci itiraz –bir metanın üretilebilmesi için gerekli emek miktarının metanın ne ölçekte üretildiğine bağlı olduğu ve dolayısıyla da belirleyici etken olarak talebi öne çıkarmaksızın olduğu gibi alınamayacağı– bizleri, bu makalenin sınırları içinde gerektiği gibi özetlememize imkân bulunmayan bir tartışmaya, maliyet ile üretilen miktarın ilişkisi tartışmasına götürür. Üretilen miktar ne olursa olsun maliyetin sabit kalmasının özel bir durum olduğu ve çoğunlukla bir metanın üretim ölçeği genişletildikçe maliyetin ya arttığı ya da düştüğü görüşü Ortodoksluğun resmî görüşü haline gelecekti. Bu fikir akademik öğretinin klişesi oldu ve yakın zamanlara kadar neredeyse hiç sorgulanmadı. Onu ilk kez ciddi bir biçimde tartışmaya açan, Mr. P. Sraff'un 1929 Aralığında *The Economic Journal*'da yayınlanan makalesiydi. Farklı bağlamlarda pek çok kez alıntılanmış olan makalenin bu yönü nedense çok az ilgi gördü. Makalede açıklanan ve aka-

1 İlk hesaplamada, toplam sermaye ve onun bileşimi emek üzerinden tanımlanmaktadır. Burada şu soru ortaya çıkar: Girdilerin ve çıktıların tüm unsurları onların "üretim fiyatı" üzerinden –yani Emek Teorisi'nin ortaya koyduğu faktörler üzerinden– değerlendirildiğinde sonuç belirsiz kalmayacak mı? "Dönüşüm problemi" denilen sorunun kaynağı budur. Bakınız: P. Sweezy, Theory of Capitalist Development [Kapitalist Gelişim Teorisi], sf. 109-123. Dr. Winternitz, henüz yayınlanmamış olan bir makalesinde bu soruna alternatif bir çözüm getirdi. Onun getirdiği çözüm Dr. Sweezy tarafından alıntılanan Bartkiewicz çözümünden farklıdır.

demik iktisatçıların kulaklarını tırmalayan görüşe göre, maliyet sabit kabul edildiğinde (yani tekniğin bugünkü durumu veri alındığında, yalnızca belli bir sanayi kolu ölçeğinde meydana gelen değişikliklere rağmen maliyetin sabit kalması), rekabet halindeki pek çok sanayi kolunda istisnai olmaktan çok genel bir durumdur. Böylece, talebe bakılmaksızın maliyete özel bir anlam verilebileceği şeklindeki klasik varsayıma yeniden itibar kazandırılmaktaydı.

Fakat Jevonyan devrimi günlerinden bu yana modern Sübjektif Değer Teorisi'nde önemli değişiklikler oldu. Ne var ki bu değişikliklerin önemi ve anlamı kavranabilmiş değil. Son yıllarda bu teorinin temellerinin Birinci Dünya Savaşı öncesinin özgüvenli günlerinde sanıldığı kadar sağlam olup olmadığı konusunda hissedilir ve giderek artan bir kuşkuculuğa tanık olduğumuzu söylersek abartmış olmayız sanırım. Doğrusunu isterseniz, bu modernist revizyonların insana bu düşünce okulunun krizinden söz etme hakkı veren belli özellikleri vardır. Bu özellikler arasında dikkatlerimizi şimdilik yalnızca üçü üzerinde yoğunlaştırmak durumundayız. Bunlardan en azından birinin, Sübjektif Değer Teorisi'nin üzerinde inşa edildiği temelleri çökerttiği görülmektedir.

Bu ikincisi, değişik zamanlarda adlandırıldığı haliyle, Yararlılık görüşünün arıtılması ya da terk edilmesinden oluşmakta ve değişim değerini belirleyen nihai etken olarak bir yedek biçimini, tüketicilerin pazar davranışlarında ifadesini bulan gözlemlenmiş tercihler biçimini almaktadır. Çünkü Yararlılık görüşü, tüketim eylemiyle bağlantılı zihinsel bir doyuma ya da memnuniyete dayanır. Başlangıçta bu, ekonomik olgunun yorumu açısından önem taşıyan hiçbir unsuru dışlamaksızın, bireyin psikolojisi hakkında yüzeysel ve kuşkulu bir hipotezin sadeleştirilmesi gibi görünür. Ne var ki, olgunlaşmış haliyle, ilk başta göründüğünden daha esaslı bir şeyin dışta bırakıldığı ve geriye, tüm bir değişim ilişkileri yapısının belirlenmesinin kendisine bağlandığı son derece zayıf bir varlığın [*entitiy*] kaldığı izlenimini uyandırır. Bu varlık [*entitiy*] öylesine zayıftır ki değişimden, fiyatın belirlenmesi üzerine genel bir teori olan modern değer teorisinin bir dizi özel fiyat teorisine bölünmesi gibi

söz edenleri haklı çıkarır. Her bir özel durumun ayrı olarak, belirli varsayımlar temelinde ele alındığı bu özel fiyat teorilerinde fiyatı doğrudan belirleyen faktörler esastır.

Temel bir "memnuniyet" ya da hoş bir "zihinsel doyum" sağlayan eski Yararlılık görüşü, pazar ilişkilerinin yapısı için, belirlediği öne sürülen fiyat-fenomeni çevriminin dışında ve ötesinde sağlam bir liman sağladığını iddia edebilirdi. Ve bu görüş, böylesi bir şeyin var olmadığı, ya da var olsa bile bunun pazar talebiyle son derece zayıf bir ilişkisi olduğu gerekçesiyle eleştirilebilirdi. *(Interalia* [başka şeylerin yanı sıra] gelir dağılımını da açıklamaya çalışan bir talep teorisiyle gelir dağılımının anlaşılmasının güçlüğünü bir tarafa bırakıyoruz). Bununla birlikte, onun varoluş ve tüketicilerin davranışlarının yönlendirilmesinde temel etken olma iddiası ispat edilebilseydi eğer, hiç değilse bağımsız değişkene bağlı bir nicelik olarak görülebilir, dolayısıyla da Pazar fiyatlarının belirleyici faktörü veya "nedeni" olarak nitelendirilebilirdi. Bugünlerde revaçta olan tüketicilerin tercihi teorisi, tüketicilerin eyleminin Yararlılık temelinde rasyonel hesaplamaya dayalı bir sürece bağlı olduğunu varsaymak yerine, talebe dair tamamen davranışçı [*behavioristic*] bir yorumu benimsiyor. Tüketicilerin pazardaki davranışlarında ifadesini bulan tercihlerinden yola çıkarak kendi fiyat yorumunu, belli bir fiyattaki şu ya da bu metayı başkalarına tercih eden tüketicilerin ampirik olarak gözlemlenebilen eylemlerine dayandırıyor. İnsan burada, böylelikle Pazar fiyatları totolojiye indirgenmiş olmuyor mu diye sorabilir pekâlâ: Metalar belli fiyatlara satılmaktadır, çünkü tüketiciler onları bu fiyatlardan satın almaktadır (bu, değişim eyleminin tanımlanmasından öte bir şey ifade etmez). Talebin arkasındaki şey (zihinsel bir durum olarak Yararlılık) ıskartaya çıkartıldığında, elimizde değişim-oranının yalnızca bir yönüne, satın alma eylemi yönüne dayalı bir değişim-oranı açıklamasından fazlası kalıyor mu?

Kuşkusuz, modern fiyat teorisi bundan daha fazlasını söylediği –tüketicilerin satın alma eylemini tüketicilerin davranışlarındaki benzerlikler üzerinden açıkladığı– iddiasındadır. Tüketicinin davranışını "kayıtsızlık haritasının" ya da onun türevi olan "talep eğ-

risinin" temsil ettiği varsayılmaktadır. Elbette, insan işe bu durum içindeki bağımsız bir değişken olarak alınabilecek bir "talep eğrisiyle" başlarsa, arkası kendiliğinden gelecektir; tıpkı tüketicilerin talebini yönlendiren Yararlılık diye zihinsel bir durumun varlığı kabul edildiğinde olduğu gibi. Bu varsayım yakından incelendiğinde, akıl ermez olduğu ve yapının tamamen hayali bir kurgunun üzerinde yüzdüğü görülür. Çeşitli fiyat durumları karşısında tüketicilerin Pazar davranışında görülen benzerlikler esas alınırsa eğer, tüketici davranışları hakkında yeterince kanıtın henüz elde edilmediği dışında bir şey söylenemez. Tüketicilerin pazarda her türlü fiyat durumu karşısında –bu durumlar doğrudan yaşanmış olsun ya da olmasın– gösterecekleri potansiyel tepkileri tanımlayabilecek içgüdüsel bir davranış mekanizmasının varlığına inanmak imkânsızdır. Bir dizi tarihsel olay olarak ticari işlemlerdeki gerçek fiyatların listesi ise, tek başına, bize yeterli bir zemin sunmaz. Daha somut terimlerle ifade edilecek olursa soru şudur: Pazar fiyatlarının tüketici davranışlarının ardında yatan tutumlar tarafından belirlendiğini düşünmek için, tüketicilerin davranışlarının [pazarda] karşılaştıkları fiyatların yapısı tarafından koşullandığını düşünmemiz için gerekenden daha fazla sebep var mı? Tarihsel olarak koşullanmış toplumsal eğilimin talep üzerindeki etkisi ve belli bir metaya olan talebin daima üretim sisteminin tüketicilerin önüne koyduğu alternatiflerin kapsamı ve niteliği tarafından koşullandığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, ikinci önermeyi doğru kabul etmek için daha fazla nedenimiz olduğu görülmektedir. Satış yöntemlerinin ve reklamcılığın, talebin arkasındaki yönlendirici faktörün güdüleri ve tutumları belirleyen ussal ve tutarlı bir mekanizma olduğu savına büyük zarar veren kötü-ünlü etkisinin sözünü bile etmiyoruz. Tüm bunlardan kaçınılmaz olarak şu sonuca varıyoruz ki, modern akademik iktisadın elinde gerçekten de listeye konabilecek tek bir değer teorisi kalmamıştır.

Bu, modern fiyat teorisinin, özel fiyat durumlarının sınıflandırılmasında ve analizinde söyleyecek hiçbir sözü olmadığı anlamına gelmez. Modern analizde sözünü ettiğimiz üç eğilimden ikincisi,

tekellerin ve yarı-tekelci ("şöyle böyle rekabetçi") durumların analizinde oldukça başarılıdır. Yalnızca, (kişisel işletmelerin ve serbest piyasanın Yararlılığın azamileştirilmesi sonucunu verdiğini öne süren) "ekonomik uyum" okulunun iddialarını çürütmekle kalmamış, önceden sadece piyasa dengesinin sağlanmasını geciktiren "sürtünme" etkisinde bulunduğu, fakat piyasanın ulaşma eğiliminde olduğu dengenin niteliğini değiştirmediği kabul edilen çeşitli tekelci unsurların piyasa güçlerinin seyrini nasıl etkilediğine ışık tutmuştur. Yine de bu alandaki başarılara doğru bir perspektiften bakmak gerekir. Varılan genellemeler koşullu ve kapsamları bakımından sınırlıdır. Paul Sweezy'nin dediği gibi, "fiyatın kârın azamileştiği yerde saptanacağı gibi birkaç boş önermeyi dışta tutarsak, tekelci fiyat teorisi hızla her biri kendi çözümünü içinde barındıran bir özel durumlar kataloğuna dönüşmektedir... güçlük konunun kendisinde içkindir. Tekel fiyatına dair makul bir genel yasa bulunmamıştır, çünkü yoktur."[1] Emek Değer Teorisi'nin tekel fiyatlarının "normal değerlerden" ne ölçüde saptığını açıklayamadığı öne sürülmekte ve bu sav, iskambil oyunlarındaki koz gibi sık sık Emek Değer Teorisi'nin karşısına çıkartılmaktadır. Oysa gerçek şu ki, Sübjektif Değer Teorisi tekelci fiyat belirlemeye dair genel bir teori ortaya koymayı da başaramamış ve yalnızca tamamen biçimsel bir teori öne sürebilmiştir: Farklı durumlar söz konusu olduğunda, Marx'm tekel fiyatı "genel olarak yalnızca tüketicilerin satın alma hevesi ve ödeme gücü ile belirlenen fiyat demektir"[2] şeklindeki açıklamasını ayrıntılandırmanın ötesine gidilememiştir.

Bu modern tekelci durum analizinin pozitif sonuçlarına gelince şunlar söylenebilir: Bunlar klasik değer teorisine bir şey borçlu olmadıkları gibi, mantıksal açıdan Yararlılık Teorisi'ne de bağımlı değillerdir. Yararlılık Teorisi bunlar üzerinde çok az hak iddia edebilir.

Ancak bu, maliyet –emek– üzerinden kaleme alman değer teorisinin modern kapitalist dünyayla hiçbir ilgisinin olmadığı anlamına gelmez. Gerçek bunun tam tersidir. Böyle bir teori, kuşkusuz, mev-

1 Op. Cit., 271.

2 Capital, I. Cilt, sf. 900.

cut fiyat fenomenine dair iktisadi toplumun daha büyük hareketlerini –makro ölçüde– yaklaşık olarak izah edebilecek bir açıklama sunabilir. Özel durumları ve kendi deyişiyle fiyatların "normalden" sapmasını inceleyebilmesi içinse belirli durumlar için yapılan özel araştırmalarla desteklenmesi gerekir. Bu özel araştırmalar, sübjektif değer teorisinin tarihsel olarak beraberinde getirdiği önyargılardan kurtulur ve gerçek durumlar hakkındaki somut çalışmalardan (örneğin, fiyatların ve sınai üretimin gerçekte nasıl düzenlendiğine dair araştırmalardan) elde edilen sonuçlardan beslenebilirse daha verimli olacaktır. Eğer bu çalışmalar, üretim ilişkilerinin (gelir dağılımı da dâhil) değişim ilişkilerinden nedensel olarak önce geldiğini ileri süren bir değer teorisinin çerçevesi içine oturtulabilseydi, şimdiye dek eksik olan genel bir perspektifle aydınlatılmış olurlardı. Pazar fenomeninin incelenmesi iktisatçılar tarafından ekonomi-dışı "sosyolojik" faktörler olarak dışlanan, toplumun maddi temellerini oluşturan, kapitalist toplumun çatışmalarını ve ***hareketini*** biçimlendiren o etkilerin nihai kaynağı olan faktörlerin incelenmesine bağlanırdı.

Gecikmeli de olsa akademinin kapalı dünyasında bile konu hakkında sessiz kalmaya daha fazla göz yumulamaz hale gelindiğinde, burjuva okulun iktisatçılarının ekonomik dalgalanmalara dair bir teori ortaya koymaları tesadüf olamaz. Onların aksine, Marksizm daima ekonomik faaliyetteki dalgalanmaların ve üretim ile değişimin ekonomik kriz biçiminde periyodik olarak felce uğramasının önemli olduğunun farkındaydı. Marx'ın "vülger iktisatçılar" adını taktığı iktisatçılar –klasik okulun büyük isimlerinin peşinden giden *epigoni* [takipçiler]– "ekonomik ahengi" kanıtlamaya çalışmakla meşgulken, Marx dikkatini, artı-değer elde edilmesiyle öne çıkan bir üretim tarzı olarak kapitalizmde içkin olan çelişkiler ve dengesizliklere yol açan eğilimler üzerinde yoğunlaştırdı. Bu nedenle, (Marx'm "kapitalist toplumun tüm çelişkilerinin özeti" diye söz ettiği) ekonomik krizlerin nedenlerinin incelenmesi gerçekten de onun kapitalist üretim analizinin önemli bir bölümünü oluşturuyordu. Marksist geleneğin dışında ise ekonomik krizler neredey-

se istisnasız bir biçimde parasal sistemin yersiz davranışları ya da hasadın veya aralıklı teknik değişimlerin fiziksel etkileri gibi "bozucu dış faktörlerin" ürünü olarak ele almıyordu. İşsizlik olgusu, Ortodoks modelin temel aldığı varsayımlar ile dışta bırakılıyor ve yalnızca emeğin hareketsizliğinin veya ücretlerin çok yüksek oluşunun doğurduğu geçici bir olgu olarak ele alınıyordu.

Fakat Lord Keynes'in, sapkınların "karanlık dünyasında yeraltında sinsice" yaşıyor diye tanımladığı, burjuva Ortodoks anlayış tarafından suya gömülen doktrinin, aslında, cilalanan karşıtlarından daha sağlam olduğu ortaya çıktı. Bugün de karşıtlarının itirafıyla doğruluğu kanıtlanmış bulunuyor. Ortodoks gelenek açısından savaştan önceki son on yılda ekonomik dalgalanmaların ve genel istihdam düzeyini belirleyen faktörlerin analizine yoğunlaşılması (her istihdam düzeyinde dengenin mümkün olması ve sistemin tam istihdam sağlayacak hiçbir mekanizma içermediği, hatta tam istihdamın yanına bile yaklaşılmadığı sonucuyla birlikte), son yıllarda yapılan tekel araştırmalarından çok daha huzur bozucuydu. Yatırımların, azami kâr güdüsüyle hareket eden kapitalist bireyler tarafından yönetildiği plansız bir sistemin ekonomik faaliyette ve istihdamda sürekli dalgalanmalara yol açacağını gösterecek (örneğin Kalecki ve Kaldar'ın modelleri), ya da serbest bir pazarda fiyat çeşitliliğinin bir denge noktasına yaklaşmak yerine uzun bir süre bu noktanın etrafında inişli çıkışlı bir seyir izleyebileceğini ve belli koşullarda yine bir denge noktasına yaklaşmak yerine giderek bu noktadan uzaklaşan daireler çizeceğini kanıtlayacak teorik modeller kurma girişimlerinde bulunuldu.[1]

Şu anda, gerek geleneksel öğretinin "ekonomik uyumundan", gerekse ekonomik toplumun ve onu yöneten yasaların basit mekanik denge kavramları üzerinden özerk bir değişim [mübadele] sistemi olarak tanımlanabileceğini söyleyen görüşten çok uzakta olduğumuz açık. Yine de, bu en son yeniliklerin akademik kurumlarda

1 İktisatçılar arasında bu, "örümcek ağı teoremi" olarak bilinir. Profesör J.B.S. Haldane "Review of Economic Studies"in 2. sayısında (1. cilt) "Fiyat Dalgalanmaları Teorisine Bir Katkı" başlıklı makalesiyle bu tür problemlerin matematiksel çözümüne, dikkatlerden kaçan önemli bir katkıda bulundu.

hüküm süren ve iktisat öğretisine yön veren iktisadi düşüncenin yapısı üzerindeki etkisi abartılmamalıdır. Çünkü iktisat teorisi, bir mübadele teorisi olarak, muğlak bir biçimde "kurumsal veri" denilen, Marx'ın ise "toplumsal üretim ilişkileri" diye adlandırdığı şeyden inatla uzakta durmakta, üreticilerin mülk sahipleri tarafından sömürülmesine dayanan kapitalizmin gerçek doğasını gizlemeye devam etmekte ve herhangi bir iktisat teorisi ortaya koymayı başaramamaktadır. Oysa Marx'a göre, aksine, ekonomik krizlerin – kökleri toplumsal üretim ilişkilerine dayanan dengesizlik kaynağı eğilimlerin– incelenmesi kapitalist toplumun "hareket yasasını" gözler önüne sermek için yalnızca bir başlangıçtı. Profesör Oscar Lange'nin yazdığı gibi:

> "Modern 'burjuva' iktisada göre ekonomik gelişim sorunu iktisat teorisinin değil iktisat tarihinin sorunudur. Ekonomik sistemin verilerindeki değişikliklerin incelenmesi, iktisat teorisinin kapsamını aşmak olarak görülmektedir. Çünkü iktisatçının gözünden bakıldığında, bu değişikliklerin ekonomik sürecin sonuçları değil rastlantısal sonuçlar olduğu düşünülmektedir. Bu bakış açısına karşı, Marksist iktisat bir ekonomik gelişim teorisi ortaya koymaktadır... Marksizmin üstünlüğü, esas olarak, bir ekonomik gelişim sürecini açıklamasından ve önceden bildirmesinden kaynaklanmaktadır."[1]

Günümüz dünyasına dikkatli bir gözle bakan hiç kimse büyük ekonomik problemlerin anlaşılması için sınıf ilişkilerinin incelenmesinin elzem olduğunu yadsıyamaz. Soyut bir biçimde, her türlü mübadele toplumunun ortak özü olduğu kabul edilen pazar ilişkilerine yoğunlaşmak için böylesi bir anahtarı görmezden gelen bir öğreti, kaçınılmaz olarak, işbaşındaki güçlerin gerçek karakterini gözlerden saklamak zorundadır. Bunu görmek için, insanın J.S. Mill'den bu yana kapitalizmin (belki devletin küçük bir yardımıyla) daha istikrarlı, üstelik toplumsal bakımdan daha adil bir ekonomi biçimi olduğunu savunagelen on dokuzuncu yüzyılın liberal reformcularına dek gitmesine gerek yoktur. Bunlar, kurumlarda

1 Review of Economic Studies, 2. cilt, sayı: 3, sf. 192,194.

yapılacak tali değişikliklerle tedricî olarak ortadan kaldırılacağını umdukları gelir eşitsizliğinden kaynaklanan toplumsal adaletsizliğin farkında olmakla birlikte[1], çok farklı kalkınma yolları dayatan temel itici güçleri[2] göremeyecek kadar kördüler. Bugün bizler açısından çok daha önemli olan Fabian ideolojisidir. Bu yüzyılın başlarında günümüze dek İşçi Partisi'nin geleneklerini ve resmî ideolojisini biçimlendiren Fabianizm, bu yaklaşımın temellerini miras almış ve Marksizmi günü geçmiş bir amentü olarak niteleyip açıkça reddetmiştir. Fabianlar "ekonomik uyum" okuluna yönelik eleştirileriyle ve devlet müdahalesini savunarak çalım satarlarken, hayallerindeki toplumsal reform bir dizi yamadan –her biri yalıtık halde, "hak ettikleri" şekilde ele alman bir dizi özel sorunu çözecek düzenlemelerden– ibaretti. Ekonomik sistem "devletleştirilinceye" kadar (sosyalizmden bunu anlıyorlardı), kapitalizmin ıslah edilmesi [reform] Kraliyet Komiteleri'nin işiydi, toplumsal devrimin değil. İlk gençlik yıllarında Marksizmin etkisinde kalmış olan Bernard Shaw bile, kendi sosyalizm anlayışını daima soyut adalet ilkelerine (örneğin gelir eşitliğine) dayandırıyor ve sosyalizme kitle hareketi ve sınıf mücadelesi yoluyla erişilmesini reddediyordu. O, daha çok, uzmanlardan oluşan kararlı bir elitin ağır ağır Whitehall'e[3] tırmanması yoluyla elde edilecekti.

Bu bağlamda, Marksizmi yine mevcut toplumdaki hareketleri analiz edecek bir *yöntem* olarak görmek durumundayız. Marksizm sürekli olarak bize birtakım basmakalıp formüller sunma iddiasında değildir. Marksizm bize, somut bir inceleme olmaksızın, ilk ilkelerden yola çıkarak kapitalizmin gelecekteki seyrini çıkarsama olanağı

1 J.S. Mill bölüşüm yasalarının değişen kurumlara bağlı olduğunu, ama üretim yasalarının bunlara bağlı olmadığını söyler. Marx bu görüşü, "kusurları olmakla birlikte, burjuva ekonomisine dönük ilk eleştirilerin sonucu" olarak niteler (Capital, III. Cilt, sf. 1030).

2 Örneğin ekonomik gücün yoğunlaşması, tekellerin büyümesi, sermaye ihracı, emperyalizm ve ulusal üretimin bölüşülmesi konusunda şiddetlenen sınıf karşıtlığı.

3 Whitehall: Londra'da bakanlıkların bulunduğu cadde –(ç.n.)

sağlamaz. Marx'ın çalışması, tarihin akışına dair yol gösterici genel ilkler sunmuş ve sonrasında yaşananlar bu ilkelerin gerçekçi, liberal-reformist okulun ilkelerinin ise aldatıcı olduğunu kanıtlamıştır. Marksist yöntemin mevcut durumun analizi ve güncel politikaların belirlenmesi için yapabileceği, bize belli bir yaklaşım yöntemi, gelişim süreçlerindeki temel nedensel faktörlerin nerede aranması gerektiğini gösteren bir anahtar sunmak ve *genel* gelişim yasalarını ortaya koymaktır. Bu nedenle, yalnızca Marksizmin çağımıza özgü emperyalizm ve faşizm gibi olguları yorumlayabilme olanağı sunması hiç de şaşırtıcı değildir. Diğer okulların düşünürlerinin gönülsüzce de olsa kabul etmek zorunda kaldıkları bu olgular hakkında gerek burjuva çevrelerde, gerek işçi aristokrasisi içinde yapılan genellemeler ise aldatıcı, ya da en iyi olasılıkla yüzeyseldir.

Sonuç olarak, Sübjektif Değer Teorisi'nin yerleştirdiği önyargıların, hâlâ, bunların farkına varmamış olan bazı kişiler üzerinde nasıl etkili olduğunu göstermek için güncel bir örnek verebiliriz. (Değişkenlerinden biri bakımından Sübjektif Değer Teorisi'nin zorunlu bir sonucu olan) "tüketicilerin egemenliği" kavramının günümüzde ekonomik planlamanın düşmanı olarak görülmesinden söz ediyorum. Mevcut ekonomik sistemin kendi kendini dengelediği ve üretime yön verenin tüketicilerin talebi olduğu varsayımı yalnızca "ekonomik özgürlük" bayrağı altında gericilerin toplandığı bir üs olmakla kalmadı, sosyalistlerin düşüncelerine ve yazılarına da rengini verdi.[1] Talebin gelir eşitsizliği yüzünden saptırılması, tekellerin etkisi ve hatta "ticari çevrimdeki" karışıklıklar ideal normdan sapmaya yol açan aşırı kusurlar –sağlam bir bünyede ortaya çıkan ve bir dizi *ad hoc*[2] ilaçla tedavi edil-

1 Bunun bir örneğini Douglas Jay'in *"The Socialist Case"* adlı yapıtının "The Limits Of Planning" [Planlamanın Sınırları] başlıklı bölümünde görebiliriz. Jay orada şunları söylüyor: "Planlama ya da fiyat sistemine müdahale... sosyalizmin zorunlu değil olası unsurlarıdır. Miras yoluyla elde edilen gelirler kaldırılabilir ve bu önlemlere gerek kalmaksızın eşitsizlik büyük ölçüde giderilebilir." (1. Baskı, sf. 349) Bir başka örnek Lerner'in *Economics of Control* adlı yapıtında dile getirdiği ve açıkça "sosyalizm ile kapitalizm arasında bir yaklaşım" olarak sunulan, "refah ekonomilerinde liberalizm ile sosyalizmin uzlaştırılması" görüşüdür.

2 Ad hoc: belli bir amaç için düzenlenmiş olan.

mesi gereken patolojik düzensizlikler– olarak görülme eğilimindedir. Bu kusurlar giderilir giderilmez ideal bir fiyat yapısı ortaya çıkacaktır. Bunlar, organizmanın kendisinde içkin kusurlar –ancak burjuva mülkiyet sistemi ile burjuva sınıf ilişkilerinin yerine yeni bir üretim sisteminin konmasıyla ortadan kaldırılabilecek, üretim sistemi ile mülkiyet sistemi arasındaki temel karşıtlığın [antagonizmanın] ifadesi– olarak görülmemektedir.

DİYALEKTİK MATERYALİZM

J.D. Bernal

Marx ve Engels *Komünist Manifesto*'da o güne dek duyulmamış olan bir toplum çözümlemesini ilk kez öne sürüyorlar ve henüz gelişimini tamamlamamış olan kapitalist toplumun çöküşünü öngörüyorlardı. Marx çağımıza aittir, çünkü bunu öngörmüştür. Bu öngörüde bulunabilmesinin nedeni, çağının dünyasını gözlemlemekle yetinmeyerek, onu çözümlemesi ve değiştirmek için mücadele etmesiydi. Öngörülerinin doğru çıkmasının nedeni yalnızca bunların iyi düşünülmüş olması ve sağlam bir teoriye dayanması değildi; onun yaşamı ve çalışması bu teorinin nasıl hayata geçirileceğinin örneği olarak karşımızda durmaktadır. O, konuştuğu gibi eylemde bulunan ilk büyük filozoftur.

Geçmişe baktığımızda, Marx'ın felsefesinin –diyalektik materyalizmin– insanlığın dünyayı kavrama ve ona egemen olma yolundaki büyük yürüyüşünde en kararlı ve en ileri adım olduğunu görebiliriz. Bununla birlikte Marx filozofların, iktisatçıların ve tarihçilerin saygın akademik dünyalarının dışına çıktığından dolayı, kendi döneminde, her yerde tarihe damgasını vururken bile, akademik çevrelerde değeri bilinmiyor, hatta tanınmıyordu. On dokuzuncu yüzyıl sonları ile yirminci yüzyıl başlarındaki filozofların bilginin sığ sularını ve çıkmaz sokaklarını temsil ettiklerini, insan düşüncesinin ana akımının, ilk olarak Marx'ın göstermiş olduğu doğrultuyu izlediğini ancak

şimdi görebiliyoruz. Öngöremediği ve açıklayamadığı bunalımlarla sarsılan şaşkınlık içindeki insanoğluna bir çıkış yolu gösteremeyen akademik felsefe, son birkaç yıl içinde geleneksel piyasa ekonomileri kadar yıkıcı bir biçimde çöktü.

Bu entelektüel çöküş çağında, Marx'm felsefesi, sağlamlığı ve sağlıklı gelişimiyle öne çıkıyor. O, kökeni ve niteliği sayesinde, insan düşüncesinin diğer biçimlerini yok eden yıkıcı güçlere karşı kendisini korumayı bilmiştir. Çünkü o ussal ve bilimseldir; değişen çağların felsefesidir; tefekkür ve karamsarlık felsefesi değil, bir eylem ve umut felsefesidir; son olarak ve hepsinden önemlisi, o işçi sınıfının felsefesidir.

Ussallık [Rasyonalite]

Marx ve Engels, Lenin ve Stalin insanların her türlü sorunu karşısında gizemli olmayan ussal geleneği sürdürdüler. Bu gelenek Yunan felsefesinin ve modern bilimin kurucularının geleneğidir. Özenli çözümleme, etkenlerin ayrı ayrı ele alınması; nedenlerin sonuçlarına dek izlenmesi, deneylere güven: Marksizm tüm bunları devralmıştır ve ona sağlam bilimsel bir öz kazandırmaktadır. Marksizm, hiçbir yerde özel sezilere ve ruhsal deneyimlere başvurmaz.

Kapsamlılık

Bu, felsefeyi salt doğal olgularla sınırlamak anlamına gelmez –o, eski materyalistlerin hatasıydı. Tersine, Marksizmin özü, maddi evreni kendisine sağlam bir temel olarak alırken, insan deneyiminin bütün alanlarını, geçmişi olduğu kadar günümüzü de içermesidir. Toplumu üretim ilişkileri içinde ele alır; bu ilişkilerden doğup gelişmiş olan ekonomik ve hukuksal biçimleri, toplumun üretken ekonomik yaşamının üstyapısını oluşturan bütün bir ideolojiyi –bilimi, sanatı ve dini– inceler. Tüm bunları birbiriyle ilişkilendirmesi, toplumun uğradığı ve şimdiye dek asla böylesi bir hızla gerçekleşmeyen değişimler boyunca aralarındaki ilişkiyi sürekli olarak yeniden ele alması nedeniyle, o, diğer felsefelerin asla yanına bile yaklaşamadıkları bir kapsamlılığa sahiptir.

Bir Değişim Felsefesi

Büyük felsefelerin ve dinlerin ortaya çıktığı çağların hepsi, köklü toplumsal değişikliklerin gerçekleştiği çağlardır. Buda'nın Hindistan'ı, Konfüçyüs'ün Çin'i, Sokrates'ten önceki Yunan siteleri ve birinci yüzyılın Suriye'si -hepsi de farklı toplumsal katmanlar arasında geçişlerin yaşandığı değişimlere tanık oldular. Descartes ve Newton'un çağı, büyük on yedinci yüzyıl da böylesi bir dönemdi. Bununla birlikte, Marx'a gelinceye dek tüm felsefe ve dinlerin kurucuları ideal, durağan bir uygarlığa uygun ideal bir felsefe tasarladılar. Kendi çağlarının kötülüklerini gördüler ve bunları daha istikrarlı bir çağın daha iyi toplumsal geleneklerine başvurarak bastırmaya çalıştılar. On yedinci yüzyılda bile yeniden yaratmaktan çok yeniden biçimlendirme [reformasyon], yeni şeyler başarmaktan çok usa dönüş baskın özellikti.

İnsan ilişkilerinin sürekli değişen doğasını ve bu değişimin kendisini şiddetli devrimlerle ortaya koyduğunu ilk kez açıkça kabul eden Marx'ın felsefesi oldu. Marksizm geçmişteki ideal bir duruma geri dönmeyi istemez; onun isteği insanların gelecekte kendileri için yeni toplumsal yapılar inşa etmelerine ve bu işi sürdürmelerine yetecek bir anlayışa ulaşabilmeleridir. İlerlemenin mutlak kabul edilemeyeceğini gösteren derin çözümlemesiyle on dokuzuncu yüzyılın ilerici liberalizminden ayrılır. O, ilerlemenin, bilinçle yön verilen insan iradesi aracılığıyla işleyen ekonomik ve toplumsal güçlerin etkileşimine bağlı olduğunu gösterir.

Bir Eylem Felsefesi

Diyalektik materyalizm bu açıdan da yenidir. Marx'ın ünlü deyişiyle: "Filozoflar dünyayı çeşitli biçimlerde yorumlamakla yetindiler; oysa aslolan onu değiştirmektir." Marksizmde ilk defa düşünce ve eylemin ayrılmaz olduğu gözler önüne serilmiştir. Marx yazılarında olduğu gibi yaşamında da geçerli bir toplumsal teorinin onu savunanların yapıcı ve bilinçli eylemi anlamına geldiğini göstermiştir. Diyalektik materyalizm bir eylem felsefesidir; faşistlerin çıkarcı ve

teşhir olmuş karanlık eylemlerinin değil, bilimsel sosyalistlerin enine boyuna tartışılmış, özenle düşünülmüş ve zamanlaması yapılmış eylemlerinin felsefesidir.

Bir Umut Felsefesi

Marx'ın felsefesini belirgin bir biçimde bir umut felsefesi yapan, bilgi ve eylemin bu birliğidir. Bu eylem ne gizemlidir, ne de hatalı bir biçimde Marksistlere atfedildiği gibi, kaçınılmaz bir nedenler zincirinin işleyişi aracılığıyla kendiliğinden gerçekleşecek bir kurtuluş inancı üzerine temellendirilmiştir. Umudun dayandığı temel, deneyimdir: Yüz yılı aşkın bir zamandır sürmekte olan, amansız, çoğu kez yenilgilerle ama daha da fazlasıyla başarılarla dolu bir mücadele deneyimi. Marx insanlara toplumsal güçlerin işleyişi hakkında yeni bir anlayış kazandırdı. Onlar bu anlayışın ışığında, bu güçlere karşı değil, onlarla birlikte nasıl çalışacaklarını öğrendiler ve birlikte hareket ederek, kapitalizmden sosyalizme geçişe işaret eden can alıcı geçiş döneminden geçeceklerine dair sınırsız bir umutla doldular.

İşçi Sınıfının Felsefesi

Marksizm, her şeyden önce, içinde bulunduğumuz çağda olumlu, umut verici ve yaratıcı değişimi başlatıp sürdürebilecek tek toplumsal kesimin –işçi sınıfının– felsefesidir. O, en başta işçi sınıfından öğrenildi ve işçi sınıfı hareketi içinde geliştirildi. Onun dünyada önem kazanması bizzat işçi sınıfı hareketinin yükselişiyle, önem kazanmasıyla çakışır.

Proletaryanın açık zaferi, Sovyetler Birliği'ndeki başarılı devrim ve sosyalizmin inşasıyla başlamış, Avrupa'yı ve dünyayı faşizmden kurtaran Sovyetlerin kahramanca savunmasıyla güvence altına alınmıştır. O, dışlayıcı değil kapsayıcı anlamda bir işçi sınıfı felsefesidir. Onu benimseyenler ve eyleme geçirenler –ki bu ikisi eş anlamlıdır– doğrudan işçi sınıfı hareketinin parçasıdır. Ama daha geniş bir açıdan bakıldığında onun işçi sınıfıyla sınırlı olmadığı görülecektir. Onun ulaşmak istediği hedef sınıfsız toplumdur ve daha şimdiden

Sovyetler Birliği'nde diyalektik materyalizmin yalnızca bir kesimin değil tüm bir halkın felsefesi olduğu gösterilmiştir. Bu felsefe onlara esin kaynağı olmakta, onları bir arada tutmakta, onlara akıl ve güç vermektedir. O, savaşta ve barışta, bilimin icat edeceği bütün maddi silahlardan daha güçlü bir silahtır. İşçi sınıfının felsefesi olarak geleceğin, tüm dünya halklarının felsefesidir.

Diyalektik Materyalizmin İçeriği ve Yöntemi

Diyalektik materyalizmin kendine özgü bir içeriği ve yöntemi de vardır; her ne kadar yöntemi içeriğinden soyutlamak olanaksızsa ve doğrusu, onu içeriğin içinde kanıtlamak gerekse de, her ikisi de incelemeye değer.

Marksizmin içeriği kaynağını on yedinci ve on sekizinci yüzyılın büyük özgürlükçü geleneğinden alır; daha sonra on dokuzuncu yüzyılın büyük bilimsel başarılarıyla iç içe geçip kaynaşmıştır. Marksizmin içeriği nesnel dünyanın bütününün dengeli ve etkin bilgisidir. Fizik ve sosyoloji, her ikisi de kendi kendine devinen ve değişen tek gerçek dünyayı tanımlamanın araçlarıdır. Evrenin birliği; nesnel ile öznel, canlı ile cansız, insan doğası ile toplum arasındaki yakın ve zorunlu bağlantı esastır. Diğer filozoflar, özellikle de bilim filozofları düalizme düşerek akıl ile maddeyi veya olgular ile değerleri birbirinden ayırırken, Marx bu tür ayrımların yalnızca yüzleşilmesi ve çözülmesi gereken sorunlardan kaçış olduğunu vurguladı. Bu "tek-lik", monist felsefelerde görüldüğü gibi, yalnızca başka bir dogma, deneyimin önceden tasarlanmış modele uyması için düzleştirilmesi değildi. Aksine, anlaşılması güç ve karmaşıktı. O, tüm bir evreni uzayda ve zamanda bir arada tutan ilişkilerin toplamıydı. Evrenin her bir bölümü, aynı zamanda, daha önce olmuş olan her şeyin sonucu ve olacakların kaynağıydı. Marksçı birlik, evreni oluşturan şeyler ve süreçler arasındaki farklılıkları yadsımaz; bu farklılıkların kendileri birimsel farklılaşma sürecinin parçasıdır. Değişim varoluşta içkindir. Bununla birlikte, Marksist yaklaşım çokçu [plüralist] görüşten de aynı ölçüde uzaktır. Evren salt yer değiştiren ve değişen bir kaos değildir; her biri

öncekinden türeyen ve kendi görüngülerini de içeren ardışık bir görüngüler dizisini sergiler.

Marksist yöntem evrendeki önemli diyalektik değişimlerin, evrenin farklı bölümleri arasındaki -yıldızlar, hayvanlar ve insan ürünü şeyler arasındaki- karmaşık düzenin temel farklılıklarının adım adım üretilmesine yol açan değişimler olduğunun keşfedilmesine dayanır. Marx, Darwin'den çok daha önce kararlı bir evrimciydi; ona göre dünya salt bir şeyler toplamı değil, bir süreçti. Bununla birlikte, yalnızca evrim olgusuna dikkat çekmek onun için yeterli değildi. O, her yerde yeniliğin ve değişimin temel nedenlerini görmek istiyordu. Bu nedenleri tam da değişimin en hızlı ve en kolay gözlemlenebilir olduğu yerde, çağının toplumsal ve ekonomik koşullarında gördü.

Marx kendi anlayışının ipucunu Hegel'den aldı. Hegel'den ziyade Marx'ı gerçek felsefe yaratıcısı yapan ise, onun bu ipucuna verdiği içerik ve kapitalizmin o güne kadarki aşamaları ile gelişiminin sonraki aşamalarını anlama biçimiydi. İpucunun kendisi, gerçek dünyada bir sürecin herhangi bir doğrultuda değişmeksizin kalamayacağı, beraberinde kaçınılmaz olarak karşı süreçleri getirdiği ve karşı süreçlerin de orijinal süreçle birleşerek gerçek yeniliği veya gelişimin bir sonraki aşamasını ürettiğidir. Bu, diyalektik materyalizm felsefesinin özüdür. Marx ve Engels sayesinde bugün evrenin engin tarihinin bütünüyle bir aşamadan diğerine [sonsuz] bir dönüşümler dizisi olduğunu görüyoruz. Her biri kendisinden önceki aşamaların bütün karmaşıklığını içeren ve bunlara kendine özgü karmaşıklık düzenini ekleyen bu aşamalar, bir hiyerarşi veya bir karmaşa düzeni meydana getirirler. Örneğin kimya yasaları, canlı bedenlerde gerçekleşen kimyasal dönüşümlerde olduğu gibi, bütün daha yüksek aşamalar için de geçerlidir. İnsan toplumu içindeki bireyler, kendileri için tüm biyolojik yasaların geçerli olduğu hayvanlardır.

Marx bir aşamadan diğerine geçişte her zaman fazladan bir şey olduğunu fark etti. Kimyada fizikte olandan, biyolojide ise kimyada olandan daha fazlası vardır. Peki, ama nedir bu? Sorunun biçimi aldatıcı bir yanıta kaynak oluşturmaktadır. İnsanı balçıktan ayıranın

bir ruh veya yaşam soluğu olduğu biçimindeki yanıt ilk insanlar açısından doyurucuydu. Aynı zamanda bu, esas olarak yeni biçimleri bir entelektayaya[1] veya ilkeye bağlayan modern akademik filozofların da görüşüdür. Marx'a göre farklılık yeni bir "şey", yeni bir töz ve hatta yeni ortaya çıkan bir düzen değildi. Farklılık içkindi; önceki durumun kendi çeşitliliği ve karmaşıklığından doğuyordu. Önceki aşama yeni bir örgütlenme düzeyinde yeni özellikler sergiliyordu [öyle ki aynı cismi bile çoğaltmaya devam ederseniz, eninde sonunda başka bir şey ortaya çıkacaktır].

Devrimci Değişim

Marksizmin, biçimi doğrudan doğruya Hegel'den alınmayan bir öğesi daha vardır. Bu, yeni şeylerin dünyaya gelmesini sağlayan çatışma ve dönüşümlerin keskinliği görüşüdür. Marx tedrici değişimi kabul etmiyor değildi, fakat tedrici değişimlerin eninde sonunda değişimin artık tedrici olamayacağı ve kesin bir kopuşun zorunlu olduğu kritik durumlara yol açacağını; toplumsal alanda bu kopuşların ekonomik ve toplumsal devrimler olduğunu gördü. Örneğin İngiltere'de bütün bir on altıncı yüzyıl ve on yedinci yüzyılın ilk dönemleri boyunca yükselen burjuvazi, vurgunlarını alabildiğine yaygınlaştırdı ve kârlarını biriktirdi. Fakat bu sürecin kaçınılmaz kıldığı eski toplum düzeniyle çatışma, tedrici olarak ortaya çıkamazdı; iç savaş ve devrim biçimini aldı.

Değişimin tedrici olmamasının nedeni, dünyadaki herhangi bir devletin veya düzenin kendisiyle tutarlı bir bütün olma zorunluluğudur; ekonomik etkinlikleri, kurumsal yapıları, görüşleri ve duyguları birleştirmek zorundadır. Geriye kalanları dışta bırakarak tek bir parçayı değiştirmek olanaksızdır. Bütün serttir; eğilip bükülmez, kırılmak zorundadır. Marx değişimin tedrici geçişle değil, eski sistemlerin içinde kaçınılmaz olarak yenilerin ortaya çıkması yoluyla gerçekleştiğini gördü. Bu yeni sistemler ilkin eskinin bir parçası olarak doğuyor, yeni ideolojilerin oluşturulması yoluyla kendi içsel ya-

1 Entelektaya: Aristo'ya göre, her varlığın erişmeye yöneldiği olgunluk durumu – (ç.n.)

pılarmı kuruyorlardı. Eski ve yeni asla ayrı değildir; karşıtlık içinde olmakla birlikte, sürekli birbirleri üzerinde etkide bulunurlar. Fakat eski yeniye dönüşmez; bunu yerine, yeni kopup ayrılır ve eskiyi parçalar. Memeliler gibi yeni baskın sınıfların ortaya çıktığı bütün bir organik evrim ve ondan önce de katı, sıvı ve gaz ayrışması, evrenin farklı parçalarını hem zaman hem de karmaşıklık düzeni içinde birbirinden ayıran ani kopuşların veya düğüm noktalarının örnekleridir. Diyalektik materyalizm, bir taraftan etkileşimin bütünlüğüne vurgu yaparken, aynı ölçüde ayrışmaya ve ani dönüşüme de vurgu yapar.

Materyalizm

Çelişki ve dönüşüm felsefesi Hegel'in felsefesiydi. Marx'ın onda yaptığı değişiklik, yalnızca onun soyutlamalarını toplumdan ve doğadan aldığı somut örneklerle giydirmesi değil, onu bütünüyle tersine çevirmesiydi. Marksizm en başından beri maddi bir temele dayanıyordu –ve bu, maddenin doğası veya gerçekliği üzerine yürütülen anlamsız bir tartışma değildi. Bildiğimiz, kullandığımız biçimiyle açıkça göz önünde bulunan evreni ilk veri olarak kabul eden felsefi bir bakış açısıydı. Bizim kendi duygu ve düşüncelerimiz ondan türetilmek zorundadır. Bu görüş, evrenin bir düş, bir yanılsama olarak görüldüğü, mantıksal olarak diğer kişilerin bile kendi imgeleminin ürünü olduğunu düşünen tekbencinin [solipsist] özel dünyasında son bulan idealizmin gölge oyununu reddeder. Marx, Hegel'in yaptığı gibi dünyayı mantıksal olarak tek bir *idea*dan evriltmeye çalışmaz. Onun yerine, dünyayı kabul eder ve onun nasıl işlediğini, nasıl işletileceğini öğrenmeye yönelir. Dünyanın nasıl işlediğini ortaya çıkardığımızda, gerçekte, bilim aracılığıyla, hayvanların insanlardan önce var olduklarını ve cansız dünyanın yaşamdan önce geldiğini öğreniriz. Ne var ki Marx'm çağından önce olduğu gibi günümüzde de Marksizmin kapsamı dışında, insanın duygu ve düşüncelerinin biyolojik ve nihayetinde maddi süreçlerin sonuçları olduğunu, "başlangıcın söz değil, olgu olduğunu" kabul etme noktasında bir gönülsüzlük vardır.

Materyalist diyalektik Hegel'in idealist diyalektiğinden olduğu gibi, eski materyalizmden de farklıdır. Eski materyalizm katı ve

ölümsüz yasalar oluştururken, ağırlıklı olarak doğa biliminin başlangıçtaki başarılarından etkilenmişti. Bunu en açık ve neredeyse saçmalığa indirgenmiş biçimiyle Laplace'da görüyoruz. Laplace, evrendeki herhangi bir parçacığın başlangıçtaki hızını ve yönünü bildiğimiz takdirde onun yalnızca geçmişteki tüm hareketlerini değil, sonsuza kadar gelecekteki tüm hareketlerini de belirlemenin olanaklı olduğunu iddia ediyordu. Modern kuantum mekaniği, tüm parçacıkların herhangi bir andaki devinimlerini belirlemenin yalnızca zihinsel olarak değil, fiziksel olarak da olanaksız olduğunu gösterdi. Ama çok daha önceden, Marx, evrende parçacıkların devinimlerinden daha fazlasının bulunduğunu, yüksek karmaşıklık düzenlerinin kendi nicelikleri ve yasaları olduğunu ve onların sürekli olarak izlemek zorunda oldukları yeni karmaşıklıkların ve yeni yasaların üretildiğini ileri sürerek bu görüşü eleştirmişti. Marx'ın materyalizmi kendiliğinden [otomatik] bir determinizm değil, sınırsız, ayrıntılı ve öngörülemez olasılıklar içeren bir yeniden belirlemedir [re-determinasyon].

Modern Düşüncede Diyalektik Materyalizm

Diyalektik materyalizmin Sovyetler Birliği dışındaki akademik ve sözde aydın çevrelerde etkin bir biçimde kendisini göstermesinin üzerinden geçen süre yirmi yıldan fazla değildir. Marksizmi yok saymak, onunla alay etmek için her yola başvurulmuştur. Buna rağmen, Marksizm artık felsefede önemli bir konudur ve şimdiden karşıtını doğurmuştur. Her ne kadar düşünsel temelde Marksizme karşı çıkışın nedeni büyük ölçüde kavrayış hatası ise de, bu, rastlantısal değildir. Politik ve ekonomik nedenlerle Marksizmi reddetme arzusu, bilerek ya da bilmeyerek felsefi eleştiri biçimini almaktadır.

Diyalektik materyalizme yönelik saldırının iki dayanağı, şaşırtıcı olamayan bir biçimde, birbiriyle tamamen çelişmektedir. Birincisi, Marksizmin yalnızca bir dizi belirsiz alışılageldik özdeyişten ibaret olduğu ve kanıtlanabilir veya kanıtlanamaz hiçbir öneride bulunmaması nedeniyle gerçek bir felsefe olmadığıdır. Diğeri ise, Marksizmin evrenin yasalarını bir daha değişmeyecek şekilde kesin olarak belirle-

diğini, geçmişini açıkladığını ve geleceğini öngördüğünü iddia eden katı ve dogmatik bir felsefe olduğudur.

İlk itiraz Marksizmin gerçekte bilimsel olmadığıdır. Bu itiraz, bilimin anlamı ve kapsamı konusundaki hatalı bir anlayışa dayanır. Bilimi dar anlamda tanımlar ve onun işlem alanını neredeyse tam olarak ölçülebilir fiziksel nicelikler ve ölümsüz yasalara bağlı çevrimsel değişimlerle sınırlarsak, yalnızca Marksizmi değil insan toplumlarını, onların tarihleri, ekonomileri ve politikalarıyla ilgili bütün incelemeleri, daha doğrusu bir bütün olarak toplum bilimini bilimin dışında tutmak mümkündür. Başarılı öngörülerle deneylerin fiziksel ve hatta biyolojik bilimlerle sınırlı olmadığı bizzat Marx tarafından savunulmuş, Lenin ve Stalin tarafından kanıtlanmıştır. Bununla birlikte, birincisi için kesin olarak, ikincisi için bir dereceye kadar geçerli olan muhakeme yöntemlerinin çok daha karmaşık olan toplumsal görüngülere uygulanabileceğini beklemek gülünç olur. Diyalektik materyalizm, toplumsal alandaki olayları ele almak için en uygun düşünce tarzı olduğu iddiasındadır. O, bu alandaki gözlemlerden yola çıkılarak kurulmuş ve bu alandaki başarılı eylemin temeli olmuştur.

Bu, diyalektik materyalizmin yalnızca toplum bilimi için felsefi bir temel olduğu ve doğa bilimlerinden ayrı durduğu anlamına gelmez. Çünkü insan toplumu kendisini meydana getiren tek tek insanların bütün biyolojik özelliklerini içinde barındırır. Ayrıca bu insanların her birinin içinde, fizyolojik süreçler sırasıyla fizik ve kimya yasalarını izler. Dolayısıyla diyalektik materyalizm, doğa biliminin yanında durmaz, onu içerir. Doğa biliminin kendisi iki yönlüdür: Maddi nesneler ve organizmalar dünyası söz konusu olduğunda, onları çözümleme ve yönlendirme yöntemlerinin bir özetidir. Fakat aynı zamanda kendisi de tek tek bireyler tarafından kurulan, insana özgü toplumsal bir girişimdir ve toplumdaki ekonomik ve politik değişimlere duyarlıdır. Bildiğimiz gibi, bilim günümüzde pratik aklın soyut bir ürünü değil, kapitalist teknolojinin başarısının ayrılmaz bir parçası –onun ürünü ve üreticisidir. Kapitalizm bilimi olanaklı kıldı; bilim kapitalizmi gereksiz kılar.

Doğa biliminin bu yanı, diyalektik materyalizmin daha geniş olan sentezinin bir parçasıdır. Diyalektik materyalizm doğa bilimine, En-

gels'in *Doğanın Diyalektiği*'nde on dokuzuncu yüzyıl bilimi açısından yaptığı gibi, kökenleriyle ilgili yargıları çözümleyerek kavrayış alanında etkide bulunur. Fakat aynı zamanda, bilimin ekonomik ve toplumsal güçlerle olan ilişkisine ve nasıl örgütlenmesi gerektiğine işaret ederek eylem alanında da bilime etkide bulunur. Bu süreç, ilk kez Sovyetler Birliği'nde açıkça üstlenilip başlatılmış ve koşulların zorlaması nedeniyle savaş sırasında [II. Dünya Savaşı] aşırı bireyci Amerikalılar da dâhil olmak üzere savaşan tüm uluslarca taklit edilmiştir.

On dokuzuncu yüzyıl sonları ile yirminci yüzyılın başlarındaki –yani çürüyen kapitalizm dönemindeki– gelişimi göz önüne alındığında, doğa biliminin karakteristik zayıflığı çağın toplumsal hareketleriyle bütünleşememesiydi. Aydınlar kapitalizmin kölesi ve asalağı durumuna düşme tehlikesiyle yüz yüze olduklarını hissettiklerinden dolayı dünyadan el çekme eğiliminde oldular, ya da hiç değilse öyle görünmeyi yeğlediler; soyutlamalara ve aşırı uzmanlaşmaya sığındılar; tarafsızlıklarıyla, saflıklarıyla ve pratik sorunların üstesinden gelme yeteneğine sahip olmamalarıyla övündüler. Bu, aydınlar açısından elverişli bir tutumdu; böylece, sanayinin başındakilere bir karşı koyuş olmaksızın yollarına devam etme izni verebiliyor ve hatta onlara yardım ederek ceplerini doldurabiliyorlardı.

Diyalektik materyalizm bu tutumun tam karşıtını sunar. Bilimsel deney ve gözlem alanını ihmal etmezken, diğer taraftan, düşünsel çabanın genel doğrultusuna işaret etmek bakımından, belirsiz ve muğlak olmaktan çok uzaktır. Saf aydın, çevresindeki koruyucu kabuk kırılır kırılmaz uçsuz bucaksız bir denizin tam ortasında en bilim-dışı ve gizemli aşırılıklara kolayca yem olurken, Marksist aydın ne yapması gerektiğini ve işe nereden başlayacağını bilir.

Marksist Öngörünün Niteliği

Marksizme yöneltilen bir diğer eleştiri, onun her şeyi bildiği ve öngördüğü iddiasında bulunduğu ve aslında olayların, önceden olup bitenler yerine eğilim gösterdikleri erekler tarafından belirlendiği teleolojik [erekbilimsel] sistemlere bir dönüş olduğudur. Bu eleştirinin kendisi günümüz kapitalizminde aydınların tükenmişliğinin dışavu-

rumudur. Bu günlerde doğa bilimi, özel görüngüleri görmeye yeterince istekli olduğu ve deneylere dayanan pratik sanayiye derin bir ilgi gösterdiği halde, toplum bilimi giderek soyut inceleme alanına çekilmektedir. Günümüz tarihçisi tarih teorisi diye bir şey olmadığını ve tüm yapılması gerekenin olayları mümkün olduğunca doğru bir biçimde betimlemek olduğunu iddia ediyor. İktisatçı, canlanma ve durgunluk gibi gerçek finansal olaylardan uzaklaşıyor ve ancak tröstlerin ve sendikaların olmaması durumunda geçerli olabilecek ideal bir ekonomi teorisini tartışıyor. Filozof gerçeği aramaktan bir daha geri dönmemek üzere vazgeçiyor ve yalnızca dilin kusursuz hale getirilmesiyle ilgileniyor. Marksizmin somut gerçekliği; dünya tarihi çözümlemesi, güncel ekonomik gelişmeler, bunalımlar ve savaşlar üzerine görüşleri onlar açısından huzursuz edici ve sarsıcı bir meydan okumadır. Bu gibi saf aydınlar böylesi bir bilgiye sahip olmaktansa hiçbir şey bilmemeyi yeğlerler, çünkü bu bilgi bir eylem çağrısıdır.

Marksizmin dogmatik, basmakalıp bir dizge olduğu yönündeki saldırı bu zemin üzerinde yükselmektedir. Marx *Komünist Manifesto*'da, insan toplumunda neler olacağına dair geleceğe dönük öngörülerde bulundu. Orada ne yazdığına bakalım:

> "Sanayinin, burjuvazinin elinde olmaksızın teşvik ettiği ilerlemesi, emekçilerin rekabetten ileri gelen yalıtılmışlıklarının yerine birlikten ileri gelen devrimci dayanışmalarını koyar. Bu nedenle modern sanayinin gelişimi burjuvazinin ayakları altından, ona dayanarak üretim yaptığı ve ürüne el koyduğu temeli çeker alır. Demek ki burjuvazi her şeyden önce kendi mezar kazıcılarını üretir."

Ya da daha gelişmiş biçimiyle *Kapital*'de şöyle der:

> "Üretim araçlarının merkezileşmesi ve emeğin toplumsallaşması sonunda, kendi kapitalist kabuklarıyla uyuşamayacağı bir noktaya ulaşır. Bu kabuk parçalanıp atılır. Kapitalist özel mülkiyetin ölüm çanı çalar. Mülksüzleştirenler mülksüzleştirilirler." (I. Cilt, XXXII. Bölüm)

Marx'ın Londra'da acılarla dolu sıkıntılı sürgün yılları sırasında, 1848'de yenilgisini gördüğü devrimin başarısı için birkaç kez umutlandığı ve 1871'de onun onurlu bir biçimde yeniden yenildiğini gördüğü doğrudur. Ama onun gördüğü gibi biz de, zaman ve uzay içindeki özel olayların sonuçlarını öngörmekle insana özgü genel bir hareketin sonucunu öngörmek arasındaki farkı görebilmeliyiz. 1917 yılında olduğu gibi, devrimin zaferi kesindi. Bu zafer, insanlığın gelişiminde Marx'ın öngördüğü yeni aşamanın inşa edilmesi olanağını sağladı. Diğer taraftan devrimin yenilgisi [1871], kapitalizmin doğurduğu tüm çelişkileri olduğu gibi bırakmış, hatta daha da keskinleştirmişti. Ancak bu, mutlak bir son değil, yalnızca yeni bir mücadelenin başlangıcıydı. Lenin bunu doğru kavradı ve hem 1905'teki başarısız devrimi hem de 1917'deki başarılı devrimi yönetirken bu kavrayışını gösterdi. Herhangi bir özel olayda başarı garanti edilemez. Fakat eylemden kaçınmak, ancak başarının bütünüyle olanaksız olduğu ve henüz zamanının gelmediği görüldüğünde değer taşır. Doğru zamanda saldırıya geçmek ya da yanlış zamanda saldırıya geçmekten kaçınmak özel durumun diyalektiğini kavramaktır.

Yine burada da Marksizmin içeriğinin yaygın olarak yanlış anlaşılması söz konusudur. Bir durumu doğru anlama ve o duruma uygun olarak eylemde bulunma yeteneği, genel ve şaşmaz bir biçimde tarihsel olarak belirlenmiş bir şey değildir. Bu, kişisel özellikleri, karakterleri, yargıları ve yanılgılarıyla belli bir zamanda yaşayan gerçek insanların yeteneğidir.

Tüm önemli sorunların kişilere bağlı olması kaçınılmazdır. Gerçek Marksizm bilgisine sahip olan herkes –ki bu bilgi kitaplardan çok politik pratik içinde edinilir– bunu tam anlamıyla kavramıştır. Fakat aynı zamanda, bireyin, içinde yaşadığı koşullar tarafından meydana getirildiği ve en büyük bireylerin –devrimci önderlerin– kendi taraftarlarının oluşturduğu büyük yığınları harekete geçiren toplumsal güçleri en tam ve en bilinçli bir biçimde temsil ettikleri de kavranmıştır. Önderler halktan kopuk veya onların üzerinde değildir; güçlerini onlardan alırlar. Ayrıca bu, yalnızca birkaç büyük önder için geçerli değildir. Devrimci durum bireysel sorumluluğu şu ya da bu ölçüde yüzlerce, bin-

lerce, milyonlarca erkek, kadın ve çocuğun üzerine yükler. Geçtiğimiz birkaç yıl içinde gerçekleşen olaylar, Marksizmin yalnızca kaçınılmaz yığın hareketleriyle ilgilendiği görüşünü bütünüyle çürüttü. Sovyetler Birliği'nde savaş sırasında ve direniş hareketleri içinde birey [yetenek ve erdem bakımından] en yüksek konuma ulaştı; kendi inisiyatifiyle, ama yine de genel planla tam bir uyum içinde, insan kapasitesi üzerine eski tahminleri fazlasıyla aşan güçlüklerin üstesinden gelmeyi başardı.

Evet, diyalektik materyalizm öngörüde bulunur ve öngörüleri çözümlemesinin salt soyut doğruluğunu aşan bir güce sahiptir. O, insanların nesne oldukları kadar özne de oldukları, insana yaraşır bir durumu önüne koyar. Marksizmin kavranması, toplumun hareketinin bilincine varılması, öngörülen hedeflere ulaşılması doğrultusunda işlev gören en etkili güçlerdir. Etkili olmalarının nedeni bilinçli olmaları ve bilinçle yönlendirilmeleridir. Marksizmin eylemde birliği örgütlü bir birliktir ve örgütlülüğün kendisi, tam olarak başarılmadan önce bile, insanın planlı ve bilinçli işbirliğinin benimsenmiş olduğunun ifadesidir.

Marx'ın kendi yöntemlerinin ilk taslağını ortaya koymasından bu yana yüz yıl, ölümünden bu yana altmış yıl geçti. Bu altmış yıl içinde onun yazdığı büyük olaylar gerçekleşmeye başladı. Şu an, onun öngördüğü dönüşüm bunalımını yaşıyoruz. Dünyanın içinde bulunduğu koşullar, onun dönemindeki, görünürde istikrarlı olan ve genişleyen kapitalizmden çok farklıdır. Bununla birlikte Marx gelişimin seyrini anlamaya o kadar yatkındı ki, onun görüşleri ve yöntemleri aradan geçen zaman içinde entelektüel çevrelerde o dönem de yaygın olan görüşlere oranla çok daha az değişime uğradı. Gerçekten de geçtiğimiz yüzyılın kırkları ve altmışlarının önde gelen yazarları bugün yalnızca akademik merak konularıyken, Marx'm sözlerinden yalnızca bugün değil, gelecekte de yararlanılacağı görülmektedir. Yüzyıl önce Marx açısından apaçık olan şey, o dönemde son derece paradoksal görünmekteydi. Fakat dünya o gün için gerçeklikten uzak görünen pek çok noktayı olayların gelişimiyle kabul etmek zorunda kaldı. O zamanlar ekonomik istikrarın, politik özgürlüğün ve barışın zaman ilerledikçe insanoğlunun çok daha fazla yararlanacağı nimetler olmadığı Marksistler dışında kimin aklına gelirdi? Ta ki:

İnsanlığın parlamentosunda, Dünya Federasyonu'nda
Savaş trampetleri susuncaya
Savaş bayrakları dürülüp kaldırılıncaya dek[1]

Marksizm ve Bilimsel Devrim

Ekonomi ve politika için doğru olan, aynı ölçüde felsefe ve bilim için de doğrudur. Düşünceleri, örgütlenmesi, ekonomik ve politik etkenlerle ilişkisi bakımından modern bilim giderek Marksizme yaklaşma eğilimi göstermektedir. İlginç olan, bu yakınlaşmanın çoğunlukla kendiliğinden olması; yani doğa güçleri hakkındaki bilginin ve onlar üzerindeki denetimin gelişmesinden ve bu gelişme ile ekonomik ve politik biçimlerin gelişmesi arasındaki karşılıklı etkileşimden doğmasıydı. Eğer Marksizm bilim çevrelerine daha hızlı nüfuz edebilseydi, bu sonuçlar daha az sıkıntı çekerek ve daha açık bir biçimde elde edilebilirdi. Fakat bu biçimde ortaya çıkmış olmaları da Marksist görüşün yapısal doğruluğunun dikkate değer ve bağımsız bir kanıtıdır. Bilimin, gerek evrenin farklı bölümlerine olan ilgisinin dengelenmesi, gerek buluşları ortaya koyuş tarzı bakımından dönemin toplumsal ve ekonomik atmosferini yansıtması gerektiği, günümüzde genel olarak benimsenmeye başlayan bir görüştür. Örneğin, bizim açımızdan Darwin'in *Türlerin Kökeni*'nde on dokuzuncu yüzyılın gürültülü patırtılı rekabetinin açık yansımasını görmek kolaydır. Gerçekten de Darwin, "en uygun olanın ayakta kalması" formülasyonunu Malthus'a borçlu olduğunu kabul etmişti. Ne var ki zamanla bu benzerlik farklı bir biçimde ileri geri kullanılmaya başlandı ve doğada var olduğu varsayılan yaşam mücadelesinden çıkarılan ahlaki dersler, ilk kapitalizmin toplum karşıtı özelliklerini meşrulaştırmak için kullanıldı. Herbert Spencer'in değişmez bir karikatürü olarak kalacağı bu eğilim, daha sonra, Nazi ırk teorisinin temelini oluşturdu.

Son altmış yılda, özellikle de 1895'ten günümüze bilimde, en az on yedinci yüzyıl ortaları ve on sekizinci yüzyılın sonlarındaki devrimler –Galileo ile Newton'un ve Lavosier ile Dalton'un isimleriyle anılan devrimler– kadar büyük bir devrim gerçekleşti. 1895'ten bu yana, maddenin atomik yapısı ayrıntılarıyla kanıtlandı; kuantum ve

1 Tennyson.

görelilik teorileri geliştirildi; kimya fiziğin bir parçası haline geldi; biyokimya ve genetik biliminin ilerlemesi biyolojiyi büyük ölçüde kimya ve matematiğe indirgedi. Son yarım yüzyılın buluşları bizi birçok yönden organik ve inorganik sistemlerin davranışlarının pratik ve kanıtlanabilir bilgisine önceki tüm bilimsel buluşların toplamından daha fazla yaklaştırdı.

Atom Çağı

Bu büyük bilgi devrimi, atom bombasının yapımı ve kullanılmasıyla daha şimdiden anlatımının zirvesine ulaştı. Bombanın Hiroşima üzerinde patlatılması, aynı zamanda, bilimin doğayı denetimine alması için insanoğluna sunduğu muazzam yeni gücü ve eski düzenin bu gücü vahşet ve yıkım dışında bir amaçla kullanma yeteneğinden bütünüyle yoksun olduğunu ifade ediyordu. Modern bilimdeki diğer tüm gelişmelerle birlikte düşünüldüğünde, atom enerjisinin kullanılması insanın doğa üzerindeki egemenliğinde gezegenin tarihindeki başka her şeyden –ateşin bulunmasından, tarımdan vs.– çok daha önemli ani ve devrimci bir adımı temsil eder. İnsan kapasitesinin sınırının doğada değil toplumda bulunduğunu gözler önüne serer.

Ne var ki, paradoksal bir biçimde, bilimdeki bu bilgi artışı ile kurulan bu yeni ve gerçekliği kanıtlanabilir ilişkilerin düzenli ve tutarlı bir tabloyu gözler önüne sermek şöyle dursun, Newton'un ana hatlarını ortaya koyduğu ve on dokuzuncu yüzyıl bilim insanlarının son rötuşlarını yaptıklarına inandıkları bilimsel sistemi bozup parçalamak gibi ters bir etkisi oldu. Bilimdeki yeni ilerlemeler bilimin temellerinin keskin bir biçimde eleştirilmesine ve yeniden gözden geçirilmesine yol açtı. Bu eleştiri hâlâ tam gaz sürdürülmektedir.

Söz konusu görüşlerin nasıl revize edildiğine –revizyonun niteliğine– yakından bakarsak, bu görüşlerin çoğunun temel felsefi bir karakter taşıdıklarını görürüz. Bunlar, bilimin pratik öngörülerini değilse de özgün temellerini etkilemektedir. Hepsinin de, on doku-

zuncu yüzyılda sağduyu olarak adlandırılan ve materyalist bilim anlayışından uzaklaşan bir yöne eğilim gösterdikleri bilinmektedir. Bu tür bir eleştiri, doğal olarak, kimi seçkin bilim insanlarının da aralarında olduğu bir dizi insanın her şeyi terk etmelerine ve şaşkın bir halde gizemciliğe veya batıl inançlara kapılmalarına yol açtı. Onların felsefi dünyaları –her ne kadar kendileri böyle bir dünyaları olduğunu kabul etmeseler de– ikici [düalist] bir temel üzerinde kurulmuştu. İki dünya vardı: milyonlarca atomun Newton yasalarına uygun kuvvetlerce sıkıca birbirine bağlandığı katı bir gerçeklik dünyası ve hiçbir yasaya uymayan veya yasalarını İncil'den alan bir imgelem, din ve ahlak dünyası.

Bilimin Birliği

Bilimdeki güncel gelişmeler bu görüşleri savunulamaz hale getirdi. Katı dünya, ölçü bakımından tam da doğrudan bedensel deneyimimizle ilgili deneyim bölgesi olup çıkmaktadır. Bir masanın veya bilardo topunun nasıl hareket ettiğini biliriz, çünkü her ikisi de bizim açımızdan uygun büyüklüktedir. Atomları ve nebulaları aynı biçimde hareket ettirmeye çalışır ve bunun gerçekleşmediğini görürsek, evrenin uslamlanamaz olduğunu söyleriz. Deneyim alanımızı genişleten bilim, her bir büyüklük düzeyinin –her bir düzeyin, düzenin veya karmaşıklığın– kendine ait yasaları olduğunu göstermiştir. Bizim sağduyu yasalarımız, –bizi en çok ilgilendiren veya ilgilendirmiş olan bölümü de olsa– evrenin yalnızca küçük bir bölümü için geçerli olan yasalardır.

Bununla birlikte, antropolojinin, tarihin, iktisadın ve belki de hepsinden önemlisi psikolojinin toplumsal incelemeleri, bize, beşeri ya da ruhsal dünyanın insanın değiştirilemez doğası ya da ilahi kurallar tarafından yönetilmediğini, onun kendisine ait çok daha karmaşık gelişim ve hareket yasaları olduğunu gösterdi. Bu iki dünya gerçekte birbirinden ayrı değillerdi; düzenli olarak iç içe geçip kaynaşmaktaydılar. Sözgelimi, bir yandan fiziko-kimyasal sinir tepkilerini güzelce resmetmek, diğer yandan insanın düşünsel ve duygusal performansıyla karşılaştırmak için hayvan davranışlarını ele alabiliriz. Bu yönüyle, bilimin birliği açısından modern bilginin yönelimi,

bütünüyle, ilk olarak Marx'ın işaret etmiş olduğu doğrultudadır. Günümüzün etkin bilim insanları düalist yaklaşımı savunmanın giderek zorlaştığını düşünüyorlar. Kendi alanlarındaki başarıların diğer bütün alanlardaki bilimsel çalışmalarla yakın işbirliğine ve onların kavranmasına bağlı olduğunu görüyorlar. Kendi çalışmalarında önyargılara saplanıp kalmalarını önleyen ve onları mümkün olduğunca verimli araştırmalara yönelten tarihsel ve toplumsal incelemelerin önemini anlamaya başlıyorlar.

Fizikte Diyalektik

Diyalektik materyalizmin diğer yönleri, bilimlerin içsel gelişiminde giderek daha fazla yansıma bulmaktadır. Sağduyu görüşü açısından en büyük ve en sıkıntılı boşluk modern fizikte ortaya çıkmaktadır. Modern fiziğin dünya tablosu anti tezler ve karşıtlıklarla doludur ve eski mantığın tükenişinin çarpıcı bir örneğidir. Radyasyonun doğası can alıcı bir örnektir. Uzun yıllar boyunca ışığın parçacıklardan mı yoksa dalgalardan mı oluştuğu üzerine tartışmalar yürütüldü; ama artık biliyoruz ki yalnızca ışık değil, elektronlar ve atomlar da hem parçacıklara hem de dalgalara sahiptir; ya da daha doğrusu bunlar, hem dalga hem de parçacık olabilecek şeylerdir. Bu iki kavram arasındaki fark şudur: Parçacık belli bir zamanda, belli bir yerde bulunan şeydir; dalga ise belli bir uzamda belli bir süre boyunca olan şey. Sağduyu açısından aralarındaki fark yeterince açık gibidir. Oysa biz artık biliyoruz ki bir parçacığın konumu hakkında asla yeterince kesin bir şey söyleyemeyiz. Fakat tersine, bir dalganın yeri saptanabilir. Burada karşıtlıklar bütünüyle iç içe geçerler.

Bir başka aydınlatıcı örnek, fiziğin ortak görüngüleri adını verdiğimiz durumdur. Burada katı bir biçimin erimesi gibi bir süreç, artık özel bir atomun değil, karşılıklı ortaklaşa etkileşimleri nedeniyle bir grup atomun ortak özelliği gibi görünür. Bir atomla işe başladığımızda onun hareketlerinin komşularını rahatsız ettiğini düşünebiliriz. Fakat komşuları rahatsız olduğu an, başlangıçtaki orijinal atom üzerindeki baskı azalır ve hareket yeterince büyüdüğü zaman tüm

bir sistem çöker; ya da günlük dilde söylediğimiz gibi "erir". Burada ilginç olan, hangi atomdan başlayacağımızın tamamen keyfimize bağlı olmasıdır. Erime özelliği genel modele bağlıdır, onun özel bir parçasına değil. O ortak özellik, bir sistem olarak sistemin özelliğidir. Katılımcı fenomenler hem nicel birikimlerden doğan niteliklerin karakterini, hem de düzenli nicel değişimin sonucu olarak ortaya çıkan kritik nitelik değişimlerini açıklar. Diyalektiğin kavranıp benimsenmesini elli yıl öncesine göre çok daha kolaylaştıran, fiziğin bu gibi yanlarıdır.

Fizikteki Tarihsel Elementler

Belki de en çarpıcı olanı tarihsel elementin ortaya çıkışıdır. Fizik yasaları, biyolojideki ya da toplumdaki yasaların tersine, değişmez olarak kabul ediliyor; maddi temelin, fiziğin elementlerinin kalıcı olduğu düşünülüyordu: Onlar Platoncu ideallerin somutlaşmasını temsil ediyorlardı. Fakat elli yıl önce radyo-aktivitenin bulunmasıyla birlikte, fiziğin de tedrici bir biçimde değişerek kırk yıl önce Darwin'in biyolojiyi getirmiş olduğu göreli ve evrimci bir duruma getirdiğini gördük. Son birkaç yılda nükleer fizik, kozmik ışınlar ve kozmoloji üzerine incelemeler, fiziksel dünyanın evrendeki büyük ve gerçek anlamda tarihsel dönüşümlerin sonuçlarını kendi kendisinde somutladığının görüldüğü parlak bir sentez içinde birleştiler. (Söz konusu dönüşümlerin milyonlarca yıl önce olduğu doğrudur, ama yine de geçmişteki bir zaman içinde olmuştur). Elementler bu dünyadaki göreli bolluk ve seyreklikleriyle, henüz böylesi galaksiler ve yıldızlar yokken içinde oluştukları, muazzam ölçüde yoğunlaşmış, kesif ve sıcak evrenin özelliklerini gösterirler. Bunlar, sonradan onları dağıtıp yayarak, ileride atomlarda görülen önemsiz değişiklikleri saymazsak, değişimlerini önleyen ya da diğer bir deyişle denge durumlarını donduran ve aynı zamanda bugün içinde yaşadığımız genişlemekte olan evreni bize sunan bir patlama ile oluşmuştur. Modern kozmogoni, büyük ölçüde farklılıklar gösteren durumlar arasındaki bu ani dönüşümler içinde, Marx ve Engels'in tasarladıkları dizilerin başına eklenmek üzere, hiyerarşik düzlemde üç tane daha diyalektik

dönüşüm aşaması konması gerektiğini ortaya koydu. Bilim ilerledikçe, başlangıçta daha da fazlasının bulunduğunu keşfedebilir ve kendi çabalarımızla sonuna daha fazlasını ekleyebiliriz. Modern fiziğin bize öğrettiği şudur: Yasalar, aynı şeyin aynı anda iki farklı biçimde söylenebileceğini anlama yetisinde olmadığımızı gösteren totolojiler [gereksiz yinelemeler] olmadıkları sürece, mutlak ve ölümsüz gerçekler değillerdir. Onlar yalnızca bizim onları keşfetmemiz bakımından değil, maddi bir evrenin gerçek tarihsel evrimi bakımından da göreli ve gelişen ilişkilerdir.

Toplum Bilimlerinde Diyalektik

Marksizmin kökleri toplum bilimlerine dayanır; ve orada yalnızca Marx ve Engels'in entelektüel görüşleri değil, daha fazlasıyla onların öngördükleri toplumsal evrimin fiili sonuçları bilgimizi etkilemiş ve dönüştürmüştür. Gerçekten de Marksizm dışında bir toplum bilimi olmadığı giderek daha da açığa çıkmaktadır. Eşyanın doğası olarak görülen fakat Marx'ın yalnızca varlık bulmuş bir aşama olduğunu ve göçüp gideceğini gösterdiği serbest rekabet sisteminin ortadan kalkmasıyla birlikte eski iktisat çöktü. Arkeoloji, antropoloji ve tarih insanın toplumsal gelişimiyle ilgili yol gösterici bir anahtar olarak ekonominin belirleyiciliğinin giderek daha çok farkına varıldığı tek bir inceleme içinde birleşip kaynaşma eğilimi göstermekte. Psikoloji aylak zenginlerin zihinsel rahatsızlıklarıyla ilgilenmek durumunda kalması gibi pratik zorunluluklar nedeniyle, üzerine yüklenen fazlasıyla bireyci karakterini yitirme eğiliminde. Toplumun genel biçimlenme sürecindeki sosyal faktörlerin birey üzerindeki etkisi insan zihnini anlamanın anahtarı haline gelmekte. Burada da yine, tarihsel gelişimin var olan biçimler üzerindeki etkisinin önemine vurgu yapan Marksist anlayış açıkça görülmekte. Bizim düşünsel ve duygusal tepkilerimiz geçmişteki belirli tarihsel olaylara bağlı zihinsel fosillerdir ve gizemli grup ruhuyla değil, ailedeki, okuldaki ve işyerindeki normal kültürel geçiş mekanizması –anlaşılabilir ve er geç denetim altına alınabilir mekanizmalar– aracılığıyla aktarılır.

Tüm bu örnekler, bugünün bilim insanlarının, her ne kadar kendileri farkında olmasa ve içlerinden çoğu Marksist etkilenmeye dair en ufak bir imayı bile kabul etmese de, çalışmalarını diyalektik kavramlara dayanarak yürütmeyi neredeyse kaçınılmaz gördüklerini gösterir. Bununla birlikte, kendinden emin bir Marksizm karşıtı bunun bizi pek ileri götürmeyeceğini, çünkü modern zamanlardaki bilimsel buluşların çok büyük bir bölümünün Marksistler ya da Marksist düşünceden etkilenenler tarafından yapılmadığını söyleyebilir. Bu, tartışma götürmez; fakat olsa olsa insan düşüncesinin benzer toplumsal etkiler altında kaçınılmaz olarak bir noktada buluşma eğilimini gösterir. Marksist olmayan bir kimsenin Marksist bir yargıya varmasının olanaklı olması gerçeği, pekâlâ, Marksist bakış açısının yararlılığını gösteren bağımsız bir işaret olarak kabul edilebilir; fakat asla Marksist ilkelerin uygulanmasıyla bu yargıya çok daha kolay ve çabuk varılamayacağına kanıt olamaz.

Günümüzün bilim insanları Marksizmi görmezden gelmeyi ya da bilinçle ve pratikle tam olarak özümsendiğinde, dünyayı anlamak ve böylece fiziksel ve toplumsal sorunlarınnzın üstesinden gelmek için gerekli kolektif yetimizde yeni bir sıçramaya yol açacak olan düşünce yöntemlerinden kendilerini mahrum bırakmayı göze alamıyorlar. Bugüne kadar, Sovyetler Birliği dışında, yüzeysel bir Marksizm bilgisinden fazlasına sahip olan bilim işçilerinin sayısı bir elin parmaklarını geçmiyordu ve onlar arasında da Marksist görüşler ancak savaşın hemen öncesindeki yıllarda kavranmaya başlamıştı. Buna karşın Jolit-Curie, Haldane ve Gordon Childe gibi pek çok Marksist meslekleri nde önde gelen isimlerdi.

Bununla birlikte, diyalektik materyalizmin bilimde uygulanmasının ilk sonuçlarını Sovyetler Birliği'nde görüyoruz. Sovyetler Birliği'nde sürmekte olan bilimsel çalışma, başka yerlerde ve başka zamanlarda kullanılan aynı türden gerekçelerle, aynı içsel çözümleme ve tümevarım mantığıyla yürütülmektedir. Diyalektik materyalizm, bilimin gerektirdiği titizliğin yerini tutacak bir yedek değildir. O, neyin bulunması gerektiği konusunda yol göstererek ve bu

buluşları etkili kılmak için gerekli araçları sağlayarak bilime etkide bulunur. Diğer bir deyişle, bilimsel ilerlemenin taktiklerinden çok stratejisiyle ilgilidir. Bu, onun ayrıntılı bilimsel çalışmayla hiç ilgisi olmadığı anlamına gelmez, fakat buradaki etkisi dolaylıdır. İyi bir Marksist daha açık görüşlü olmalı, insanların burunlarının dibindekini bile görmelerine engel olan önyargılardan ve geleneksel görüşlerden kaçınabilmelidir.

Bilimin Planlanması

Marksizm, ayrıntılı buluşlar yapılmasını sağlayan evrensel bir yöntem değildir ve böyle bir iddiası da yoktur. Özen, dürüstlük ve hayal gücü gibi bireysel insani meziyetler, her zaman olduğu gibi yine gereklidir. Diyalektik materyalizmin en gerekli olduğu yer alan seçimi, bu alandaki hamlenin yönünün saptanması ve aynı ya da farklı alanlardaki diğer çalışmalarla bağlantı kurulmasıdır. Doğrusu o, her biri kendi yolundan giden ve birbirlerine destek olan, bilinçli bir biçimde bilimsel geleneğe katkıda bulunan ve bilinçsizce toplumsal olarak dayatılan eğilimleri izleyen bireylerin sağladığı ilerlemenin yerini alan planlı bilimsel ilerlemenin felsefesidir. Bu, büyük bilim insanlarının bilimin ortaya çıkışından bu yana çalışmalarını planlamadıkları anlamına gelmez. Hatta bazıları, örneğin Pasteur, çalışma alanlarını aralarında paylaşan bir grup bilim işçisini bir araya toplayabilmişlerdir. Ne var ki bu bireysel çabalar yalıtık ve geçici olmuştur.

Bir bütün olarak bakıldığında, bilimin iniş ve çıkışları olmuştur. Farklı konulardaki başarılar, çok daha şiddetli dalgalanmalar gösterir. Şu ya da bu konudaki ilerlemeler açısından belirleyici etken, neyin bulunduğu ile neyin kullanıldığı arasındaki ilişkidir.

Belirli alanlardaki bilimsel araştırmalara toplumsal ve ekonomik gereksinmeler yön verir. Ve bu araştırmalar da, sırası geldiğinde, çoğu kez uzun bir zaman aralığından sonra bile olsa, ekonomik ve toplumsal yansımaları olan sonuçlar doğurur, ilk bilimsel itki ile her yönüyle tamamlanmış kesin pratik sonuç arasında yüz-yüz elli yıl geçebilir. Sözgelimi, on yedinci yüzyıl ile on sekizinci yüzyılın başlarında büyük ölçekli kimyasal üretimin başlaması, kimyaya canlı bir

ilgi duyulmasını sağladı. Bu ilgi on dokuzuncu yüzyıla kadar artarak devam etti. Fakat bilimsel kimya sanayisinin, özellikle de boya sanayisinin gelişmesiyle birlikte, ancak on dokuzuncu yüzyılın sonlarında sanayide önemli sonuçlar vermeye başladı. Bu nedensel süreç, Sovyetler Birliği onun zorunlu olmadığını gösterene kadar, uygun olanın ayakta kalması veya serbest rekabet gibi, hassas mekanizması bozulur korkusuyla müdahale edilmemesi gereken bir doğa yasası olarak görülüyordu. Artık savaş günlerindeki kendi deneyimlerimizden biliyoruz ki bu çok büyük zaman aralıkları bilimin gerektiği gibi örgütlenmesi ve planlanması yoluyla, ya da araştırmanın iki yönünün, gelişimin ve üretimin birleştirilmesiyle -ki böylece üretim sorunları araştırma alanına geri dönebilir ve gelişme aracılığıyla yeniden aşılabilir- kolaylıkla azaltılabilir. Fakat belirli bir talep sistemiyle ilişkisini kurmaksızın bilimsel araştırmayı planlamak olanaksızdır. Bu talep sistemini bulmak ise, toplumsal çözümlemeyi gerektirir. Ancak toplumsal çözümlemeyle işe başlarsak, bilimin ne rol oynaması gerektiğini ve bu rolü nasıl oynayabileceğini söyleyebiliriz. Diyalektik materyalizm işte bu geniş anlamda, bilime gideceği ana doğrultuyu gösterir.

Sovyetler Birliği'nde Bilim

Diyalektik materyalizm değerini yalnızca ve hatta esas olarak geçmiş ve günümüz bilimini çözümlemesiyle hissettirmez; onun değeri daha çok geleceğe ışık tutmasında yatar. Geleceğin bilimi açısından, toplumsal olarak yönlendirilen planlama mutlak bir zorunluluk olacaktır. Böylesi bir planlamayı Sovyetler Birliği'nde bugünden görebiliriz. Çarcı bilimin dar temelleri üzerinde Sovyet biliminin engin, bütünlüklü ve canlı organizmasını inşa edebilmek, ancak Marksist teorinin bilinçle uygulanması sayesinde mümkün olmuştur. Bir nesillik zaman içinde, büyük çoğunluğu okuma yazma bilmeyen bir ulus bir bilim insanları ulusuna dönüşmektedir. Üstelik bu, hem savaşta hem de barışta kanıtlanmıştır. Söz konusu olan, bilim insanlarından oluşan küçük bir elitin şu ya da bu bilgi alanında ilerlemesi değil, üretimin, tarımın, sağlığın ve stratejinin tüm sorunlarını sınanmış

deneylerle ve istatistiki veriler temelinde, bilimsel yanıtlar gerektiren sorular olarak ele alan evrensel bir pratiğin kurulmasıdır.

Bilimler Akademisi'nin 1946 yılının savaş sonrası büyük beş yıllık planında doruğuna ulaşan çeşitli planları, temel bilimlerle ülkenin ihtiyaçları arasındaki ilişki biçimini gösterir. Plan, farklı bilim disiplinlerinin içsel gereksinmelerini bizzat görüp saptayan, bunları sanayi, tarım ve tıp ile sayısız ilişkisi içinde ve tutarlı bir bütün halinde bir araya getiren bilim insanlarınca kaleme alınmıştır.[1] Diyalektiğin katkısı bu çözümlemede görülmektedir. Sovyet biliminin meyveleri şimdiden Sovyetler Birliği'ndeki pratik başarılarda açıkça görülmekle birlikte, bunlar yalnızca ilk meyvelerdir. Asıl önemlisi, tüm bir halk maddi ve toplumsal sorunların üstesinden gelmede bu yeni diyalektik yöntemden yararlanmayı öğrenmektedir. Dolayısıyla Nazilerin yol açtığı yıkım ne kadar büyük olursa olsun, onlar, yeni bilgi ve başarılar elde etme istencinin yanı sıra, bunun araçlarına da sahipler.

Sovyetler Birliği'nde bilimin örgütlenmesi sınırlayıcı değil, özgürleştirici bir örgütlenmedir. Daha fazla iş yapmak için daha fazla insanı işe koşmakta, doğal kaynakları keşfetmekte ve onlardan yararlanmaktadır. Şimdi anlamaya başlıyoruz ki, yararlandığı doğal kaynaklar içinde en önemli ve en güçlü olanı insanın kendi kapasitesi ve zekâsıdır. Her ırktan ve her kültürden erkek ve kadında, insan kültürünün ilerlemesine şu ya da bu düzeyde katkıda bulunma olasılığı saklıdır.

Marksizm ve Özgürlük

Sovyetler Birliği'ndeki 30 yıllık mücadele ve gelişim boyunca gördüklerimizi bugün dünyanın geri kalanında da görmeye başlıyoruz. Avrupa'nın Nazilerden kurtulmasından ve sömürge ülkelerin kısmi ve henüz kesinleşmeyen özgürlüğünden bu yana, her yerde yaşam düzeyini yükseltmenin ve bencil, aç gözlü kapitalizmin güvensizliğinden kurtulmuş bir uygarlığa ulaşmanın en etkili ve sürekli olduğu gibi aynı

1 The Anglo-Soviet Journal, (Sovyetler Birliği'yle Kültürel ilişkiler Cemiyeti tarafından yayınlanmıştır). Sonbahar baskısı, 1947.

zamanda en hızlı yolu olan planlı bilimden yararlanma yönünde yeni ve güçlü bir dürtü göze çarpmaktadır. Her yerde, kapitalist ülkelerde bile, insani gereksinmeleri karşılamak için bilime örgütlü bir biçimde yön verme düşüncesi yaygınlaşmakta. Özgürlük maskesi ardına gizlenen gerici güçler, doğal olarak, diğer alanlarda olduğu gibi bu alanda da bu görüşe karşı çıkıyorlar. Fakat anarşik kapitalizmin özgürlüğü yanıltıcıdır ve kendi kendisini tahrip etmektedir. Yaratmanın değil sömürünün özgürlüğüdür. 18. yüzyıl liberallerinin büyük çalışması, bunu kavrayamamaları yüzünden yok olup gitti.

Bizim gelişim aşamamıza uygun olan özgürlük, rekabet özgürlüğü değil işbirliği yapma özgürlüğüdür. İnsanlar kendi sınırlılıklarını görmezden gelerek değil, öğrenerek; yaşadığı çağda "kaba bireycilikte" ısrar ederek değil, birlikte çalışmanın zorunluluğunu kavrayarak özgürleşecektir. İşbirliğine dayalı bu çabaya yol gösterecek olan çerçeve Marksizmin çerçevesidir. Bu çerçeve yazılı bir anayasa gibi, insan aklının gelecekteki yönünü ve başarılarını sonsuza dek belirleyecek olan katı, değişmez bir kabuk değil, amacına hizmet ettikten sonra kaldırılacak bir yapı iskelesidir. Ancak henüz o aşamaya gelinmedi ve oraya ulaşıncaya kadar daha gidilecek çok uzun bir yol var.

MARKSİZM VE FELSEFENİN GELİŞİMİ

Maurice Cornforth

1. Geçmiş Felsefenin Kazanımları Açısından Marksizm

Marksizm, temel konularda önceki tüm felsefelerden ayrılan yeni türde bir felsefe sunar. Ayrıca, Marksizmin felsefi görüşleri, önceki felsefede ulaşılmış bulunan noktadan yola çıkar. Her yeni şey gibi Marksizm de kendisinden önceki koşullardan doğmuştur. Pre-Marksist felsefelerin ilerici görüşlerini benimserken, aynı zamanda onların sınırlarını eleştirmiş ve aşmıştır.

Pre-Marksist felsefeler içinde Marksizmin en yakın ilişki içinde oldukları, bir yandan on sekizinci yüzyıl sonlarının Fransız materyalizmi ile diğer yandan da post-Kantçı dönemde Alman idealizminin en yüksek aşaması olan Hegel diyalektiğidir.

Fransız materyalistleri –Holbach, Helvetius ve Ansiklopedistler– bilimsel ampirizmin büyük geleneğini sürdürüyorlardı. Onların bakış açısı, Francis Bacon tarafından ortaya konan, Locke tarafından sistematik biçimde geliştirilen ve doğa bilimlerinin ileriye doğru attığı her adımda içkin olan şu bakış açısıydı: Gerçek bilgi deneye dayanmalıdır ve deneysel olarak doğrulanabilmelidir.

On sekizinci yüzyıl İngilteresi'nde bu bakış açısı yozlaşarak Berkeley'in ve Hume'un sübjektif idealizmine dönüştü. Bilginin, Hume'un deyişiyle, bir kimsenin kendi duyusal-verisinin "dar menzili" ile sınırlanması gerektiği söyleniyordu. Öte yandan Fransız materya-

listleri ise, insan bilgisinin kapsamına dair böylesi bir sınırlamadan söz etmiyor, aksine, dünyaya –hem doğaya hem de topluma– dair bilimsel bilginin sınırsız gelişim olanağına sahip olduğunu öne sürüyorlardı. Ampirik doktrinler onların elinde filozofların ve teologların dogmalarına ve eski rejimin *[ancien regime]* politik kurumlarına karşı güçlü bir silaha dönüştü.

Marksizm onların dile getirdiği materyalist görüşü paylaştı ve onu daha açık ve daha sağlıklı bir biçimde yeniden ortaya koydu. Nitekim Marksizm, "düşüncenin ve bilincin... insan beyninin ürünleri, insanın kendisinin de doğanın bir ürünü olduğunu" savundu. Bilginin deneyime dayandırılması gerektiğini, çünkü doğru fikirlerin "asla tek başına düşünce yoluyla üretilemeyeceğini, ancak dış dünyadan elde edilebileceğini" söyledi. "Fikirlerimizin dış dünyayı doğru bir biçimde yansıtabileceğini, çünkü insan beyninin –ve son tahlilde doğanın– ürünlerinin doğanın geri kalanıyla çelişmediğini, aksine onunla uyumlu olduğunu" belirtti.[1]

Ama aynı zamanda, Marksizm on sekizinci yüzyıl materyalizminin kendine özgü sınırlılıklarını [zayıf noktalarını] eleştirdi ve aştı. Bu sınırlılıklar, diyordu Engels, kendisini üç temel biçimde göstermektedir: (1) Tüm doğal süreçlere dair bütünüyle mekanik yaklaşımıyla: Metafizik bir biçimde evrenin yalnızca bir katı parçacıklar yığını olduğu düşünülüyor, bu nedenle de her şeyin mekaniğin klasik ilkeleriyle açıklanması gerektiği söyleniyordu. (2) Bu yaklaşım yüzünden "evreni bir süreç olarak –tarihsel bir süreç içinde gelişen madde olarak– kavramayı başaramadı". (3) "Tarih alanında da aynı tarihsel-olmayan yaklaşım" göze çarpıyordu. İnsan toplumunun gelişim yasalarına dair bir açıklamada bulunamadı.[2]

İkinci olarak Marksizm, evrensel bir gelişim ve dönüşüm anlayışını, gelişimin diyalektik yasaları anlayışını öne süren Hegel diyalektiğiyle yakın ilişki içindeydi.

---

1 Engels, Anti-Dühring, sf. 44-45.

2 Engels, Ludwig Feuerbach, sf. 36, 38.

"Diyalektiğin doğasını doğru bir biçimde öğrenip anlamak son derece önemlidir" diye yazıyordu Hegel: "Hareketin olduğu her yerde, yaşamın olduğu her yerde, herhangi bir şeyin gerçek dünyada uygulamaya konduğu her yerde diyalektik iş başındadır. O, aynı zamanda, gerçekten bilimsel olan her türlü bilginin de kaynağıdır... Onun amacı şeyleri kendi oluş ve hareketleri içinde incelemektir... Hiçbir şey kalıcı ve sonsuz değildir. Her şeyin bir sonu vardır. Her şey değişime açıktır ve geçicidir. Diyalektikle kastettiğimiz tam da budur. Sonlu varlık, aslında kendisinden başka bir şey olan varlık, o anki varlığının ya da doğal varlığının ötesinde birdenbire karşıtına dönüşmek zorunda kalır... Ne kadar güvende ve kalıcı görünürse görünsün, hiçbir şeyin önünde duramayacağı evrensel ve karşı konulmaz bir güç olan bir diyalektik anlayışımız var."[1]

Ne var ki Hegel, diyalektiği maddi dünyanın gelişim yasası olarak görmüyordu. Aksine, ona göre diyalektik gelişmenin olmasının nedeni, "dünyada işbaşında olan Evrensel Aklın uzun bir süre bu biçimlere dayanacak ve dünya tarihinin muazzam işini kendisi üstlenecek kadar sabırlı olmasıydı."[2]

Dünya tarihini yaratarak "kendisini gerçekleştiren" "Evrensel Aklın" işleyiş tarzı şeklindeki bu mistik diyalektik anlayış Marksizm tarafından reddedildi. "Hegel'de" diyordu Marx, "insan beyninin yaşam süreci, yani düşünme süreci bağımsız bir özneye, gerçek dünyanın yaratıcısına" dönüştürülmektedir. "Bizim içinse, aksine, idea insan aklı tarafından yansıtılan ve düşünce biçimlerine dönüştürülen maddi dünyadan başka bir şey değildir." Bununla birlikte:

"Hegel'in elinde diyalektiğin mistikleştirilmiş olması, diyalektiğin genel işleyiş tarzının kapsamlı ve bilinçli bir biçimde ilk olarak Hegel tarafından ortaya konduğu gerçeğini asla

1 The Logic of Hegel [Hegel'in Mantığı], W. Wallece tarafından *Felsefi Bilimler Ansiklopedisi*'nden çevrilmiştir (Oxford University Press, sf. 148-150).

2 Phenomenology of Mind, İngilizceye çeviren: J.B. Baillie (Ailen and Unwin), sf. 90.

değiştirmez. Diyalektik Hegel'de baş aşağı durmaktadır. Eğer mistik kabuğu içindeki rasyonel özü keşfetmek istiyorsanız, onu yeniden ayakları üzerine dikmeniz gerekir."[1]

Materyalist bir bakış açısını benimseyen ama önceki materyalizmin mekanik ve tarihsel-olmayan özelliklerini reddeden Marksizm, materyalist bir felsefeye Hegelci diyalektik anlayışın "rasyonel özünü" dâhil etmeyi başardı. Önceki metafizik materyalizmin aksine, diyalektik materyalizm:

> "dünyanın bir tamamlanmış şeyler bütünü değil bir süreçler bütünü olduğu şeklindeki büyük temel düşünceyi" içerir. "Burada, en az kafalarımızdaki imgeleri –kavramları– kadar kalıcı gözüken şeyler, kesintisiz bir değişim içinde var olur ve göçüp giderler."[2]

Diyalektik, materyalist bir biçimde kavrandığında, "hem dış dünyanın hem de insan düşüncesinin genel hareket yasalarının bilimi haline gelir."[3]

Demek ki Marksizmin felsefi bakış açısının kökleri kendisinden önceki felsefenin en ileri unsurlarının –on sekizinci yüzyıl materyalizminin ve Hegel diyalektiğinin– özümlenmesine ve eleştirisine dayanır.

> "Ancak, eğer Marksizm yalnızca Hegel artı materyalizm veya materyalizm artı diyalektik olarak görülürse, Marksizmin felsefenin gelişimindeki yeri ve Marksist felsefenin içeriği anlaşılamaz. Marksizm salt felsefenin geçmişte izlediği yolun bir devamı değildir. O, kendi yolunda ilerleyerek felsefenin niteliğini bütünüyle değiştirmiştir. Marksizm, yeni bir felsefi 'sistemin' ortaya çıkması, mevcut felsefi sistemler listesine bir yenisinin eklenmesi demek değildi. O, devrimci bir kopuşu, felsefenin görev ve yöntemlerine ve bilimle ilişkisine dair yeni bir anlayışı temsil ediyordu. Marx ve Engels

1 Marx, *Capital*, "İkinci Baskıya Önsöz".

2 Engels, Ludwig Feuerbach, sf. 54.

3 Age.

önceki tüm felsefi sistemlerden, hatta en ilerici olanından bile nitelik bakımından farklı yeni bir felsefe ortaya koydular."[1]

2. Proletaryanın Militan Sınıf Felsefesi Olarak Marksizm

Marksizm esas olarak yeni bir sınıfın felsefesi –modern sanayi proletaryasının, komünizmin kurucularının felsefesi– olması bakımından önceki tüm felsefelerden farklıdır.

Geçmişin felsefeleri daima sınırlı bir entelijensiyanın [aydınlar tabakasının] tekelinde olmuştur. Yığınlar açısından anlaşılmaz olan bu felsefeler yalnızca felsefi bir elite seslenmekteydi. Felsefe, yığınları aydınlatma iddiasında değildi; mutlak hakikati entelektüel bir azınlık için sistematize ettiğini öne sürüyordu.

Bu özellik, örneğin Platon'da çok belirgindir. *Cumhuriyet*[2] adlı yapıtında, açıkça, felsefi hakikatin yalnızca toplumun ayrıcalıklı "muhafızlarına" öğretilmesi gerektiğini, "çoğunluğun" onu kavrayacak durumda olmadığını söyler. Onlar için uygun "yalanların" propaganda edilmesini savunur. Filozofların hepsi bu kadar açık sözlü değildir. Bununla birlikte, örneğin Spinoza (ki geçmiş filozoflar arasında en ilerici olanlardan biridir), *Ethics* adlı yapıtını "Tüm kusursuz şeyler güç oldukları kadar enderdirler de" sözleriyle bitirerek, kurtuluşa götüren felsefi yolun ancak imtiyazlı bir azınlık tarafından takip edilebileceğini belirtir. Flegel de yine, kendi diyalektiğini yığınlara sunmayı asla düşünmemiştir: Çünkü ona göre, hakikatin halk dinine ait olan daha düşük nitelikli bölümü yığınlar için yeterlidir.

Marksizmde ise tersine, felsefi görüşler halk yığınları içindir. Bilinçli olarak, kurtuluş ve komünizmin inşası mücadelesinde halk yığınlarına hizmet etmesi için geliştirilmiş bir felsefedir söz konusu olan.

---

1 A.A. Zhdanov, "Felsefe Tarihi Üzerine", (Bolşevik, 1947, sayı: 16). Bakınız: Modern Quarterly, 3. Cilt, sayı: 1, "The Recent Soviet Discussion on Philosophy".

2 Bu eser Türkçeye "Devlet" ismiyle çevrilmiştir –(ç.n.)

"Filozoflar dünyayı çeşitli biçimlerde yorumlamakla yetindiler; oysa aslolan onu değiştirmektir" diye yazıyordu Marx.[1] Marksist felsefe nihai hakikati temsil ettiği iddiasında olan bir "sistem" değildi. Marksizmle birlikte işçi sınıfı hareketi önceki felsefelerin tüm ilerici yanlarını, en büyük başarılarını özümsemiştir. O, felsefeyi ileri taşır. Ama geçmişinkiyle karşılaştırılabilecek yeni bir "sistem" ya da halktan kopuk bir "okulun" felsefi olarak değil. Nihai hakikati temsil ettiği iddiasında olmayan, hayatın kendisi geliştiği sürece kesintisiz biçimde geliştirilmesi gereken, kurtuluş ve komünist toplumun inşası mücadelesinde milyonlarca insana yol göstermek için onları [felsefi yönden] silahlandırmayı amaçlayan bir öğreti ve bir yöntem olarak.

Marksizm bu yönüyle açıkça partizan bir karakter taşır. Proletaryaya ve komünizm mücadelesine düşman olan düşüncelere karşı amansız, militan ve uzlaşmazdır. Felsefi meseleleri [akademik] bir araştırma konusu gibi değil, tutkuyla, proletaryanın sınıf mücadelesi açısından hayati önem taşıyan pratik bir konu olarak ele alır. Bu militan partizan tutum profesyonel akademik filozoflar için tuhaf ve iticidir. Ama Marksizmin gücü tam da buradan gelir. Çünkü felsefi hakikate inzivaya çekilip tefekküre dalarak ya da akademik tartışmalarla değil, toplumsal ilerleme ve insanın doğa üzerinde egemenlik kurma mücadelesinde, çürüyen kapitalizme ve onun fikirlerine karşı komünist toplumu inşa etme mücadelesinde ulaşılacaktır.

İkinci olarak; tüm felsefeler mevcut sınıf ilişkilerini yansıtmıştır. Filozoflar kendileri hakkında ne düşünürlerse düşünsünler, felsefeleri kaçınılmaz olarak bir sınıf bakış açısını yansıtmaktadır. Her felsefe bir sınıfın dünya görüşünün formülasyonu, bir sınıfın kendi konumunun ve amaçlarının bilincine vardığı yol olmuştur. Fakat sömürücü sınıflar, ilerici bir toplumsal rol oynadıklarında bile, asla kendi sömürü sistemleriyle, gerçek toplumsal amaçlarıyla ya da sürdükleri egemenliğin geçici niteliğiyle yüzleşmemişlerdir. Bunun yerine, felsefelerinde "yanlış bir bilinç" geliştirmişlerdir, kendi toplumsal konum ve amaçlarını olduğundan farklı göstermişler ve kendi bakış açılarını ölümsüz hakikatler gibi sunan bir dünya görüşü ortaya koymuşlardır.

1 *"Feuerbach Üzerine Tezler"* [11. Tez], bakınız: Engels, Ludwig Feuerbach, Ek, sf. 75.

Ne kadar büyük başarılar elde etmiş olurlarsa olsunlar, tüm eski felsefelerin asıl karakteri budur.

Fakat proletarya, öncü bir tarihsel rol oynamış olan diğer sınıfların tersine, kendi sömürü sistemini kurmayı değil, insanın insan tarafından sömürülmesine son vermeyi ve tüm sınıfları ortadan kaldırmayı amaçlar.

Bu demektir ki proletaryanın kendi toplumsal amaçlarını ve insanların birbirleriyle ve doğayla olan ilişkisine dair görüşlerini gizleyecek ideolojik bir örtüye, felsefi bir sisteme ya da teolojiye ihtiyacı yoktur. Proletaryanın bakış açısı, aksine, zulme karşı insanlığın kurtuluşu, komünist toplumun inşası ve insanın doğa üzerindeki hâkimiyetinin genişletilmesi mücadelesine yol gösterebilmek için doğaya ve insan toplumuna dair süreçlerin olduğu gibi incelenmesini, bu doğrultuda çaba harcanmasını gerektirir.

Proletaryanın dünya görüşünü yansıtan Marksizm bu bakımdan da felsefede yeni bir gelişimi temsil eder. Marksizmle birlikte felsefe ilk kez bilimsel hale gelir. Çünkü Marksizm, yani bizlerin doğaya ve topluma dair görüşlerimiz ve pratik toplumsal amaçlarımız ilk-ilkelerden oluşan bir sisteme dayanmaz; deneyimden, değişen dünyanın ve değişen toplumun toplumsal faaliyetinden, gerçek süreçler üzerine bilimsel araştırmalardan ve bu süreçlerin genel hareket yasalarından elde edilmek zorundadır. Marksizm bu yönüyle önceki tüm felsefelerden ayrılır.

3. Bilimsel Bir Felsefe Olarak Marksizm

O halde, Marksizmin ortaya koyduğu dünya görüşü bilimsel bir görüştür. Marksizm doğa ve toplum bilimlerinin başarılarını temel alan bilimsel bir felsefedir. Bu nedenle felsefe ile özel bilimler arasında yeni bir ilişki kurmak gibi başka bir anlamı da vardır.

Modern dünya, felsefeden ayrılan ve kendi araştırma yöntemlerini geliştiren doğa bilimlerinin hızlı gelişimine tanık oldu. Ne var ki filozoflar dünyanın nihai niteliğini bilim-dışı hakikat sistemleriyle açıklamaya ve ilk-ilkelerden yola çıkarak insan bilgisinin uymak

zorunda olduğu kategoriler oluşturmaya devam ettiler –ve hâlâ da ediyorlar. Felsefe bilimlerin üzerinde duran ve onlardan ayrı bir teori olarak görülüyordu.

Bilimin ilerlemesi giderek felsefi sistemlere olan inancın sarsılmasına yol açtı ve bu sistemlerin, bir zamanlar bilginin gelişiminde ne kadar olumlu rol oynamış olurlarsa olsunlar, artık bu rolü oynayamayacaklarını gösterdi.

Engels daha o günlerde –özellikle fizikte enerjinin dönüşümü yasalarının keşfedilmesi ve biyolojide de hücre ve evrim teorilerinin bulunması sayesinde– şunları yazıyordu:

> "[bilimler] öyle bir noktaya ulaştı ki artık doğadaki süreçler arasındaki içsel-bağıntıları bir bütün olarak, yalnızca özel alanlarda değil bu özel alanların kendi içsel-bağıntısı içinde de kanıtlayabilir ve böylece bizzat ampirik doğa biliminin sağladığı olgular aracılığıyla doğadaki içsel-bağıntıya dair aşağı yukarı sistematik bir biçimde kapsamlı bir görüş ortaya koyabiliriz."[1]

Dolayısıyla;

> "modern materyalizmin... diğer bilimlerin üzerinde duran bir felsefeye ihtiyacı yoktur. Her bir bilimin şeylerin ve şeyler hakkındaki bilgimizin büyük toplamı içinde kendi konumuna dair netlik kazanması gerekirken, onun bütünüyle ilgilenen özel bir bilim gereksizdir. Her türlü eski felsefeden geriye hâlâ bağımsız olarak ayakta kalan tek şey düşünme bilimi ve onun yasalarıdır –formel mantık ve diyalektiktir. Diğer her şey pozitif doğa ve tarih bilimi içinde erir."[2]

Bu cümleler, özel bilimlerle kopmaz bir bağ içinde gelişen yeni bir bilimsel felsefenin doğuşunu haber veriyordu. Peki, Marksist felsefe ile bilimler arasındaki bu kopmaz bağ nasıl anlaşılmalıdır?

---

1 Engels, Ludwig Feuerbach, sf. 50.

2 Engels, Anti-Dühring, sf. 32.

> "Marksist felsefe, önceki sistemlerin aksine, diğer bilimlerin üzerinde duran bir bilim olarak ortaya çıkmaz. Kendisini bilimsel araştırmanın bir aracı, tüm doğa ve toplum bilimlerine nüfuz eden bir yöntem olarak ortaya koyar ve gelişim seyirleri içinde bu bilimleri zenginleştirir."[1]

Bu araç ve yöntem materyalist diyalektiğin, yani "hem dış dünyanın hem de insan düşüncesinin genel hareket yasalarının" teorisidir. Bu teori bilimler içinde uygulanır.

Geçmiş felsefenin aksine, materyalist diyalektik herhangi bir *a priori* kuramın ürünü değildir. "Benim açımdan" diyor Engels, "diyalektiğin yasalarını doğanın içine sokmak diye bir sorun olamaz. Aksine, onları doğada keşfetmek ve doğadan elde etmek gerekir."[2]

Bilimdeki her ilerleme, deneysel teknikteki veya toplumsal deneyimdeki her yeni gelişme bilimsel genelleme için yeni materyaller sunarak, materyalist diyalektiğin genel kavramlarını genişletme görevini de beraberinde getirir ve böylece bilimsel materyalist felsefenin içeriğini yeni yasalar, yeni ilkeler ve yeni genellemelerle zenginleştirir.

Demek ki diyalektik materyalist dünya görüşü ve onun aracılığıyla dünyanın bilgisini elde etmeye başladığımız diyalektik materyalist düşünce süreci anlayışı, toplumsal deneyimden ve bilimin sonuçlarından ulaşılan bir genellemedir. Kesinlik iddiasında bulunmaz; aksine, bilimsel bilgi ve insanoğlunun deneyimi arttıkça yaratıcı bir biçimde geliştirilmesi gerekir.

Örneğin günümüzde, gerek fizik ve biyolojideki son gelişmeler, gerek Sovyetler Birliği'ndeki sosyalist inşa deneyimi ve yeni demokrasilerin sosyalizme ulaşmak için izledikleri yol –hepsi de yeni felsefi genellemeler için materyal sunmaktadır. Marksizm bundan yararlanarak materyalist diyalektik anlayışı zenginleştirmek ve böylece toplumsal ilerleme ve insanın doğa üzerindeki egemenliğinin genişletilmesi mücadelesi için yeni teorik silahlar üretmek zorundadır.

---

1 A.A. Zhdanov, "On the History of Philosophy" [Felsefe Tarihi Üzerine], Bolşevik, 1947, sayı 16.

2 Engels, Anti-Dühring, sf. 17, 29.

Ayrıca, bilimsel sonuçların yorumlanması ve ayrı bilim dallarının tek bir bilimsel görüş altında bütünleşmesi de özel bilimlerin materyalist diyalektik konusunda ustalaşmalarım gerektirir.

Daha Engels'in zamanında açıkça görülebilen bu durum, günümüzde çok daha belirgin hale gelmektedir. Örneğin modern fizik, atomaltı fenomenleri incelerken, dünyanın şeyler değil süreçler bütünü olduğu, her şeyin kesintisiz bir değişime ve dönüşüme uğradığı gerçeğiyle yüz yüze geldi. Aynı şekilde, bilgiyi ancak dünyayı değiştirme sürecinde, araştırma nesnelerimize müdahale etme sürecinde elde edebildiğimiz gerçeğini de dikkate almak zorunda kaldı. Bu nedenle, bizzat fizikçilerin kendileri bugüne dek hiç sorgulamadıkları eski felsefi yaklaşımlarının yetersizliğini gördüler ve yeni bir "bilgi teorisinin" gerekliliğinden söz etmeye başladılar.

Bilim, diyordu Engels:

> "artık diyalektik sentezden kaçamaz. Kendi deneyimlerinde özetlenen sonuçların kavramlar olduğu ve kavramlarla iş görme sanatının doğuştan gelen ya da sıradan günlük bilinçle elde edilen bir yetenek olmayıp gerçek düşünceyi gerektirdiği gerçeğini gözden kaçırmazsa eğer, bu süreci kendisi için daha kolay hale getirecektir."[1]

Diyalektik materyalizmde somutlanan şey bu "gerçek düşüncedir".

Diyalektik, Lenin'in işaret etiği gibi, "konusunu tarihsel olarak ele alarak bilginin kökenini ve gelişimini, bilgisizlikten bilgiye geçişi inceleyip genelleştirmek zorunda olan bilgi teorisini içerir."[2]

Modern bilim açısından, diyalektik materyalizmde somutlanmış olan bilginin gelişim tarzı ve "kavramlarla iş görme sanatı" şeklindeki bilimsel anlayış, elde ettiği sonuçları yorumlaması, bunlar arasında bağ kurması, problemleri ortaya koyup araştırmayı planlaması, sonuçları ve problemleri insan deneyimiyle ve toplumsal ilerleme uğruna verilen pratik mücadeleyle ilişkilendirmesi bakımından giderek vazgeçilmez bir araç haline gelmektedir.

1 Engels, Anti-Dühring (Önsöz), sf. 19.

2 Lenin, Selected Works [Seçme Eserler], XI. Cilt, sf. 17.

O halde, felsefe ile bilimler arasında Marksizm tarafından kurulan bağ kısaca şu şekilde anlaşılabilir:

1) Marksizmin materyalist dünya görüşü, bilgi yöntemleri ve diyalektik gelişim yasaları anlayışı *a priori* ilkelere değil bilimsel sonuçlara dayanır ve doğal ve toplumsal süreçlere dair bilimsel bilgi ilerledikçe daha da geliştirilmesi gerekir.

2) Materyalist diyalektiğin yasaları ve yöntemleri bilimsel bilginin daha da geliştirilmesi için bir araçtır.

3) Marksist felsefenin ışığında kapsamlı bir doğa anlayışı ortaya çıkar; bilim kavramı –bilimsel yöntem, bilimin birliği, bilimsel araştırmanın planlanması ve örgütlenmesi ve bilimin insanlığın ilerleyişine hizmet etme yolları– anlam ve önem kazanır.

Özetleyecek olursak: Marksist felsefe tutarlı bir bilimsel materyalist dünya görüşüne, doğa ve toplum anlayışına varır. Maddi dünyayı aklın ürünü, ilahi bir düşüncenin veya amacın gerçekleşmesi olarak "açıklamaya" çalışmaz. İnsanı doğanın bir ürünü olarak görür; gerçek maddi süreçleri, bunların içsel bağıntılarını ve gelişim yasalarını inceler.

Marksist felsefe fenomenlerin sabit ve ayrı şeyler olarak değil, ancak değişimleri ve içsel bağıntıları ile anlaşılabileceğini söyler. Fenomenler içindeki karşıt eğilimlerin mücadelesinden doğan yavaş tedrici değişikliklerin ani nitel değişikliklere yol açtığı, yeni nesnelerin, hareket halindeki yeni maddelerin, yeni nitelikler ve yeni yasalar arz eden yeni düzeyde maddi organizasyonların ortaya çıktığı gerçek gelişimin diyalektik yasalarına dikkat çeker.

Dünyaya dair bilgimizi de yine diyalektik biçimde gelişen bir bilgi olarak görür. İnsan bilgisi sabit dışsal düşünce kategorilerinin uygulanmasından, ya da duyusal-veriler ile bunların ilişkilerinin kaydedilmesinden oluşmaz. Bilgi, bilgisizlikten bilgiye doğru sonsuz bir geçiş süreci içinde elde edilir. Bu, kişilerin deneyimlerinde tekrarlanan, dış dünyayla bilinçli bir etkileşimi gerektiren toplumsal bir süreçtir. Yeni kategorilerin ve yeni genellemelerin geliştirildiği kesintisiz bir keşif, eleştiri ve yeniden tanımlama sürecidir.

Bilgi soyut ilk-ilkelere dayandırılamaz; bilimsel araştırmaya dayandırılmak zorundadır. Marksist felsefe, bilimsel yöntemlerin toplumsal ve psikolojik alanlar dâhil her varlık alanındaki araştırmalara uygulanabileceği ve bilginin, insanların doğa güçlerini ve kendi yaşam koşullarını anlayıp kontrol altına alma mücadelesinde ortaya çıkan bu araştırmalar temelinde elde edileceği inancından hareket eder. Marksist felsefenin genellemeleri, verimli bir biçimde bilimsel bilginin biriktirilmesinde kullanılan fikirler ve yöntemler sunar.

Marx, diyalektik materyalizm temelinde, sınıflı toplumdaki ve özel olarak da kapitalist toplumdaki değişim yasalarını gözler önüne sermeyi ve proleter mücadelenin amaçlarını açık ve anlaşılır bir biçimde formüle etmeyi bildi. Marksizm ilerici insanlığı, komünizmi inşa etme sürecinde kendisine yol gösterecek bir bilimle silahlandırır.

4. Marksizm ve Burjuva Felsefesi

Marksizm, devrimci ve bilimsel niteliğiyle, geçtiğimiz yüz yıl boyunca toplumsal gelişmenin doğurduğu modern problemlere çözüm getirebilecek ve modern bilimin gelişimine uygun tek felsefe olarak ayakta durmuştur ve bugün de durmaktadır. Bilime dayalı, kapitalist toplumun çelişkilerinin üstesinden gelme ve insanlığı daha ileri bir toplumsal evreye taşıma mücadelesinin strateji ve amaçlarını formüle edebilecek bir dünya görüşünün oluşturulması görevi Marksizme düşmektedir.

> "Marksizm güçlüdür" diyordu Lenin, "çünkü doğrudur. Eksiksiz ve uyumludur. İnsanlara hurafelerle, gericilikle ve burjuvazinin baskısının savunulmasıyla uzlaştırılmayacak bütünlüklü bir dünya anlayışı sağlar."[1]

Marksizmin, önceki felsefelerin başarılarını temel alıp oradan hareketle ileriye doğru kesin bir sıçramayı, ilk kez gerçek bir bilimsel felsefenin kurulmasını sağlayan gerçek bir keşfi temsil ettiğini söyledik. Öte yanda, pre-Marksist felsefenin eski rotası burjuva filozoflar tarafından sürdürüldü.

---

1 Lenin, Selected Works [Seçme Eserle], XI. Cilt, sf. 13.

Burjuva felsefesi 1848'den bu yana çok daha uzmanlaştı, akademikleşti ve halktan tamamen kopuk olduğu belirgin bir biçimde görülür oldu. Giderek üniversite profesörlerinden oluşan kapalı grupların uzmanlık alanı [özel uğraşı] haline geldi. 1848'den sonraki yüz yıl içinde her türlü felsefi sitem alabildiğine gelişti, sayısal olarak önceki dönemlerde görülmedik ölçüde çoğaldı. Her profesör, hatta her genç öğretim görevlisi [felsefeye] kendi eşsiz mesleki "katkısını" yapmaya çalıştıkça yepyeni teknik terimler ortaya çıktı ve kılı kırk yaran tartışmalar sonucu farklı akımlar doğdu.

Geçtiğimiz dönem boyunca ve günümüzde var olan çeşitli felsefi akımlar arasında bazıları, açık aydınlanma ve bilim karşıtı karakteriyle diğerlerinden ayrılır: Hegel'in çalışmasını ileri götürdüklerini iddia eden fakat Hegel'in "sistemini", onun diyalektiğini dışta bırakarak benimseyen İngiliz mutlak idealistlerinin –Bradley, Green, Bosanquet vs.– sistemleri; Fransa'da, "sezgiyi" aklın ve bilimin üzerine çıkaran Henri Bergson'un sistemi; Almanya'da "saf bilinci" "mutlak hakikat" olarak ele alan ve onun "içeriğini" analiz eden, (günümüzde "varoluşçuluk" akımının kendisinden türediğini kabul ettiği) "fenemoloji" denilen felsefe; faşist ideolojinin doğrudan habercisi olan Nietzsche, Sorel ve Pareto gibilerinin "irrasyonalist" felsefeleri; ve gerici Katolik filozofların çeşitli yazıları bu türden felsefi akımlara örnektir.

Öte yandan, bilimle yakın ilişki içinde olan, "bilimsel" bir bakış açısı edinmeyi, felsefede serinkanlı bir mantıksal düşünme tekniği geliştirmeyi ve aydınlanma-karşıtlığına ve militarizme karşı mücadele etmeyi amaçlayan burjuva felsefelerini bunlardan ayrı tutabiliriz.

Bu, bir bakıma, burjuva felsefesinin en ilerici türüdür. Fakat en iyi olasılıkla, mücadele ettiğini söylediği idealizmle uzlaşır. Onun materyalizmi "utangaç" bir materyalizmdir; "bilimsel" bakış açısı ise, nihayetinde, nesnel dünyanın bilimsel bilgisinin mümkün olduğunun fiilen yadsınmasına götürür. Bu "bilimsel" felsefenin günümüzdeki temsilcileri arasında Bertrand Russell ile John Dewey'i sayabiliriz. Bilimsel materyalizmin en azılı düşmanları olan bu isimler, siyaset alanında sosyalizme, Sovyetler Birliği'ne ve yeni demokrasilere duydukları nefretle öne çıkıyorlar.

Yakın geçmişteki tüm burjuva felsefeler arasında diyalektik materyalizmin bakış açısına en çok yaklaşanı "gelişen evrim" [emergent evolution] felsefesidir. Bu felsefenin önde gelen savunucuları C. Lloyd ve Samuel Alexander, evreni uzayda ve zamanda süregiden, her bir evrede yeni varoluş "düzeylerinin" ortaya çıktığı sonsuz bir süreç olarak görüyorlardı. Lloyd Morgan'a göre yaşam, akıl ve [yansıtıcı] düşünce bu türden ortaya çıkışları *[emergents]* temsil ediyordu; aynı şekilde, "her yeni atom türü" de öyle.

Ne var ki bu ilerici burjuva felsefe –yazarlarının aşina olmadığı anlaşılan– diyalektik materyalizmin dünya anlayışıyla karşılaştırıldığında çok geri kalmaktaydı. Evrenin nihai tanımını bir dizi formül içinde veren klasik bir felsefi sistem olarak öne sürülmüştü. Çelişki ve nicel değişikliklerin nitel değişikliklere dönüşmesi aracılığıyla gerçekleşen diyalektik gelişme anlayışından yoksundu. Bu yüzden, "ortaya çıkışı" [emergence] prensipte açıklanamaz, S. Alexander'ın Wordsworth'den ödünç aldığı deyişle "doğal bir dindarlıkla" "kabul edilmesi" gereken bir şey olarak öne sürmek durumundaydı. Dolayısıyla da sonunda tekrar idealist kavramlara dönüyordu. Lloyd Morgan kozmik gelişmeyi "Tanrının Faaliyeti" olarak açıkladı; Alexander uzay-zamanı Tanrı'yla özdeşleştirdi ve gelişimin amacının "Tanrısallık" dediği yeni bir ruhsal varoluş düzeyinin ortaya çıkması olduğunu söyledi. (Yakın zamanların en büyük felsefi sisteminin, kısa süre önce hayatını kaybeden A.N. Whitehead tarafından kurulduğunu ekleyebiliriz. Whitehead'in felsefesi pek çok bakımdan "gelişen evrim" yanlılarının düşüncesinin bir devamıdır. Fakat o, felsefesini bir yığın türedi ve kafa karıştırıcı teknik terimin arkasına gizlemiştir.)

Modern burjuva "bilimsel" felsefeler arasında en etkili ve kuşkusuz en gelişmiş olanlar, bugünlerde "mantıksal analiz", "mantıksal pozitivizm" ve ayrıca "pragmatizm" ve "enstrümentalizm" başlıkları altında öne sürülen ampirik teorilerdir.

Çağdaş "mantıksal ampirizmin" Marksizmle ortak yanı, gerçek bilginin ampirik bilime dayanması gerektiğini savunması ve felsefi "sistemleri" reddetmesidir. O, her türlü "metafiziği" kanıtlanamaz ve anlamsız olarak niteleyip reddeder –fakat, maddi dünyanın varlığını

en büyük metafizik illüzyonlardan biri olarak görür. Felsefi düşüncelerin toplumsal köklerini dikkate almadığından, metafizik hataların dilin doğru biçimde kullanılmamasından kaynaklandığını düşünür. Dolayısıyla, felsefenin faaliyetini "dil eleştirisine", özellikle de "bilim dilinin" eleştirisine ya da "mantıksal analizine" indirger. Bilimi, sezgiyle elde edilen verilerin kaydedilmesine dayalı bir şey olarak "analiz eder" ve bilimsel teorilerin anlamının ve işlevinin, verilerin deneyimle elde edildiği ve gelecek deneyimin önceden bildirildiği düzenleri özetleyen kuralların formüle edilmesi olduğunu düşünür. Nitekim örneğin A.J. Ayer, bilim alanında "yapabileceğimiz en iyi şeyin duyusal deneyimimizin seyrini öngörecek bir teknik geliştirmek" olduğu sonucuna varıyor.[1] Bu okulun en son çalışmasında şöyle deniyor: "Bilimsel nesnellik ölçütü, nihayetinde, bir gözlemciler topluluğu açısından, önceden bildirilen sezgilerin gerçekleşmesi olasılığına dayanır."[2] Açık ki bu teori, bu yüzden, bilimi nesnel dünyanın –doğanın ve toplumun– bilgisinin ilerlemesi olarak kavrayamaz. Bilime sarılmasının tek nedeni bilimsel bilginin mümkün olduğunu yadsımaktır.

Birleşik Devletler'de ampirik felsefe "pragmatizm" olarak bilinen biçimi aldı. Burada tüm vurgu, düşüncelerin ve bilimsel teorilerin "araçsal" niteliği üzerinedir. "Düşünmek, çevrenin denetim altına alınması açısından araçsaldır" diye yazıyor John Dewey. "Bilim bir uğraş, bir teşebbüstür –pratiğin bir biçimidir."[3] Ne var ki pragmatizm, bunu vurguladıktan sonra, düşüncelerimizin doğruluğunu yalnızca yol açtıkları pratiğin başarısında ve doğurdukları beklentilerin gerçekleşmesinde aranması gerektiğini öne sürer. "Bilinen nesneler gözlemlerin sonucu olarak var olur, düşüncenin ya da gözlemin önceden var olan bir şeyle uyumlu olması nedeniyle değil". "Yasalar (yani bilimsel teoriler) bir olayın gözlemlenme olasılığını ölçme araçlarıdır." Ve böylece, John Dewey'in dediği gibi, "hakiki bir idealizm" ortaya çıkar; buna göre "fikirler, neyin ne olduğuyla ilgili değil, gerçekleşti-

1 A.J. Ayer, Foundations of Empirical Knowledge, sf. 276.

2 International Encyclopedia of Unified Science, 1. Cilt, sayı 5.

3 J. Dewey, Essays in Experimental Logic, sf. 30, 413.

rilmesi gereken eylemlerle ilgili açıklamalardır."[1] O, buna "hakiki idealizm" demekte haklıdır. Çünkü bilimin "neyin ne olduğuyla" ilgilenmediğini, yalnızca "gerçekleştirilmesi gereken eylemleri" bildirdiğini ve gelecekteki gözlemlere dair olasılıkları hesapladığını söylemek, bilim adına felsefi idealizmi vaaz etmektir.

Pragmatizmin görmezden geldiği şey şudur: Bilimin "çevreyi denetim altına alma teşebbüsü" olduğu doğru olmakla birlikte, bu teşebbüs nesnel süreçlerin hareket yasalarını keşfetmeye, nesnel maddi dünyanın bilgisini oluşturmaya dayanır. "Özgürlük zorunluluğun bilgisidir" ve ancak "neyin ne olduğunu" bilimsel olarak kavrayabilirsek "çevreyi denetim altına alabiliriz". John Dewey'e göre pragmatizm, "geçmişe dair önermelerle kendini bağlamak yerine geleceği kurmaya adanmış bir eylem idealizmine" varır.[2]

Mantıksal ampirizm ve pragmatizm örneklerine bakıldığında – ki birinci eğilimin önde gelen temsilcileri Amerika'ya göçtüler ve bu iki akım günümüzde iç içe geçip kaynaşmaya başladı–, en "bilimsel" burjuva felsefenin bile bilimsel bir dünya görüşünden ne kadar uzak olduğu görülebilir. Onların felsefesi bilimi "analiz etmeye" soyunuyor ve bu analizin sonunda bilimi, gözlemleri önceden kestirmek için [gerekli olduğu öne sürülen] kuralların formülasyonuna indirgiyor. Bu indirgemeyle onlar, bilimsel bilginin kat ettiği ilerlemenin önemini gözlerden saklıyor ve devrimci sonuçlarıyla birlikte bilimsel materyalist dünya görüşünün geçerliliğini yadsıyorlar. Bu felsefe, bilimsel açıklamanın pratik toplumsal karakterini kabul ettiğinde dahi, bilimsel keşiflerin önemini "araç" düzeyine indirgiyor. Bilimin fiziki çevremizi giderek anlamamızı ve denetim altına almamızı sağlamakla kalmayıp burjuva toplumun çelişkilerini de gözler önüne serdiğini ve kapitalizmin yıkılıp komünizmin kurulmasının yolunu gösterdiği gerçeğinin üzerini örtmek için elinden geleni yapıyor.

Bu nedenle, Marksizmin her türlü burjuva felsefeye karşı (açıktan aydınlanma-karşıtı idealist sistemlere olduğu kadar sözde bilimsel

1 J. Dewey, the Quest for Certainty, sf. 188, 199, 133.

2 Age, sf. 289.

metafizik-karşıtı okullara karşı da) mücadeleci bir tutum takınması anlaşılırdır. Marksizm, bunların birincisinde ilerlemenin ve bilimin en açık düşmanlarını, gericiliğin ve hurafelerin bayraktarlarını görür. İkincisinin rolü farklıdır: Bilimsel bir felsefe ortaya koydukları iddiasıyla bilimsel aydınlanma mücadelesinin bulandırılıp çarpıtılması.

Günümüz burjuva felsefesinin yozlaşmış ve gerici karakteri, Bertrand Russell'ın yakınlarda yayınlanan "Batı Felsefesi Tarihi" adlı yapıtında özetlenmektedir.

Kapitalizmin henüz ilerici bir güç olduğu dönemlerde, burjuva filozoflar, bilimsel bilginin sınırsız gelişme olanağına sahip olduğuna ve insanın doğa üzerinde egemenlik kurabileceğine inanıyor ve bu inançlarını güçlü bir biçimde dile getiriyorlardı. Marksizm, klasik burjuva felsefesinin başarılarını ve ilerici hümanist ruhunu miras alıp ileriye taşıdı. Kapitalizmin çöküş döneminde burjuva felsefesi bunlardan vazgeçti ve bu ruha ihanet etti. Nitekim Bertrand Russell şöyle diyor: "Bilim bize yalnızca bilebileceklerimizi söyler. Ne var ki bilebileceklerimiz çok azdır. İnsan aklının insanlık açısından büyük önem taşıyan pek çok soruya ikna edici yanıtlar bulamayacağını içtenlikle itiraf etmek" zorundayız. Alçakgönüllülüğü öğrenmeli ve "insan topluluklarının kolektif gücü anlayışından" vazgeçmeliyiz. Bilgimizi bu dar sınırların ötesinde genişletebileceğimize ve kendi beşeri yazgımızı denetim altına alabileceğimize inanmak "kozmik zındıklıktır".[1]

"Bilimsel" felsefenin temsilcilerinden Russell, burada, insan çabasının beyhudeliğini vaaz ederek en gerici teologların arasına katılıyor. İnsanlığa ve onun geleceğine inançsızlıkta, bilimsel materyalizme düşmanlıkta ve sosyalizme duydukları nefrette –ki bu duygu hepsini kapsıyor– birleşiyorlar.

Marksizm ise, her şeyden önce kendimize, mücadelemize ve insanlığın geleceğine inanmak –bilime, illüzyonların bir kenara atılmasına, gerici ideolojilerle mücadeleye ve bilimsel sosyalizme dayanan güven– demektir. Marksist felsefenin özgürleştirici gücü, bu güveni vermesinden ve geliştirmesinden, Marksizmle silahlanmış halk hareketinin yenilmez olması gerçeğinden ileri gelmektedir.

---

1 Lord Russel, *History of WesternPhilosophy* [Batı Felsefesi Tarihi], sf. 11, 864, 855, 856.

MARKSİZM VE KÜLTÜR

Alick West

Bütün ülkelerin işçilerine bir dünya kazanmak üzere birleşme çağrısı yapan *Komünist Manifesto*, kültürel bir amacı ilan eder. Dünya çapında komünizme ulaşılması, kültürel faaliyeti sınırlayan ve engelleyen insanın insan tarafından sömürülmesi olgusunu ortadan kaldıracak; bütün insanlara daha büyük bir güç ve daha fazla bilgiyle kültür alanında tüm yaratıcı güçlerini kullanma olanağı verecektir.

Fakat Marksizm, yalnızca amaçlarının gelecekte gerçekleştirilmesinin inanılmaz kültürel olanaklar yaratacak olması anlamında kültürel bir güç değildir. Marksizm teorisinin kendisi kültürün ayrılmaz bir parçasıdır. İnsanların toplumun hareketini anlamalarını ve onu nasıl yöneteceklerini öğrenmelerini sağlayan bir araçtır. O, bilincin gücünün gelişmesini mümkün kılar.

Komünist Manifesto'da ortaya konan temel ilkelerden olan materyalist tarih anlayışına göre, kültürün tüm biçimlerinin kökü toplumsal üretimle ilgili ekonomik faaliyete dayanır. Kültürün büyük eserleri, kendilerini doğuran toplumsal ve ekonomik koşullar tarihe karıştıktan sonra bile nesiller boyunca ayakta kalsalar da, hiçbir toplum kendisini geçmişin kültürü aracılığıyla ifade edemez. Toplumun kültürü o günün toplumsal ve ekonomik hareketinin ürünüdür. Kül-

türel biçimler, *Komünist Manifesto*'nun yayınlanmasından bu yana geçen yüz yılda toplumun sosyalizme ve komünizme doğru çatışmalı hareketi boyunca değişime uğradı. Ve bu süreç içinde Marksizmin bilincin gücünde mümkün kıldığı ilerleme gerçekleşti.

I

Başlangıçta toplumun hareketinin gerçek karakteri ve doğrultusu konusunda berrak bir bilinç yoktu; ama insanlar, kendi bakış açılarına ve kendi hümanizm anlayışlarına meydan okumasından dolayı hareketin kendisinin farkındaydılar, insan ile insan arasında nakit ödeme dışında bir bağ kalmadığını ilk söyleyen kişi, köylü mizacıyla sanayiden nefret eden Cariye idi.

Dönemin romancıları da en az Cariye kadar durumun farkındaydılar. Marx 1854'te *New York Tribüne*'e yazdığı makalede şunları söylüyordu:

> "Canlı ve etkileyici tasvirleriyle siyasi ve toplumsal gerçekleri tüm politikacılardan, yayıncılardan ve töre bilimcilerden daha açık bir biçimde gözler önüne seren günümüzün parlak İngiliz romancılar okulu, her türlü 'işi' bayağılık olarak görüp küçümseyen 'saygıdeğer' rantiyeler *[rentier]* ve devlet tahvili sahiplerinden tutun, küçük dükkân sahipleri ve evrak memurlarına varıncaya dek orta sınıfın tüm kesimlerini resmettiler. Peki, Dickens, Thackery, Charlotte Bronte ve Mrs. Gaskel onları nasıl betimlediler? Kendini beğenmiş, iffet budalası, zorba ve cahil kişiler olarak. Uygar dünya, onların bu sınıf hakkında nükteli sözlerle verdikleri hükmü onayladı: Toplumda kendilerinin üstünde yer alanlara karşı uşak, alttakilere karşı zorbaydılar."

Dickens'ın açıkça gördüğü gerçeği tam olarak yorumlayamadığını söylersek, ona haksızlık etmiş olmayız. *Miscellaneous Papers*'ta işçilere hitaben yaptığı konuşma, gerçeği ne denli açık bir biçimde gördüğünü ortaya koymaktadır:

"Filanca Lord'a veya Sir John Bilmemkim'e oy verme hakkı; Habeşistan'ın entelektüel durumu; Maynooth Koleji'ne yapılan bağışlar; bülten vergisi/görevi; gazete vergisi/görevi; yüzde beş; yüzde yirmi beş; önünde oynaşan ve Ölüm Meleği onların kaldırdığı toz bulutunu kanatlarıyla dağıtıncaya kadar burnunun dibini bile görmesine engel olan on bin tahta at: tüm bunlar onun aklını bulandırarak tek bir hakikate sıkıca sarılmasına neden oluyor:

'Ben ve benimkiler, uykuda veya ayakta, ağır ağır zehirleniyoruz. Sağlıksız gelişme ve erken ölüm –canım kadar sevdiğim kişilerin payına düşen bu... İnsanları hayvanlardan ayıran en temel araç gereçlerden dahi yoksun olmak –işte bana kalan utanılası miras. Ailem salgın hastalıklarla ölüme terkedilen on binlerce aileden biri.'

O halde, insan suretinde yaratıldığına göre, bırakın kararını versin: 'Buna katlanmayacağım, bu böyle gitmeyecek.' "

İngiltere'nin kuzeyindeki tekstil işçilerinin grevini anlattığı bir başka öyküsünde, işçilerin aralarındaki dayanışmayı, kendi iş yerlerindeki arkadaşlarından topladıkları parayı grevcilere vermek üzere başka kasabalardan gelen işçi delegelerin kente girişini sıcak ve canlı bir biçimde tasvir eder.

Ne var ki bu öykünün sonucu, işverenlerin ve işçilerin ortak bir çıkarları bulunduğu ve aralarındaki anlaşmazlıkları gidermek için bir araya gelmek zorunda olduklarıdır. Aynı şekilde, demiryolu işçilerinin grevinin anlatıldığı bir öyküde, makinistlerin greve gitmesinin yanlış olduğu, çünkü trenlerin o demiryoluna yabancı kimseler tarafından kullanılması durumunda insanların hayatlarının tehlikeye atılacağı ileri sürülmektedir. İşçilerin topluma karşı görevlerinin kendi sınıflarına karşı görevlerinden önce geldiği savunulmaktadır.

Dickens, kendi çağında, işçilerin bir sınıf olarak toplumun gerçek temsilcisi haline geldiğini, çünkü onların "geleceği ellerinde tutan sınıf" olduğunu göremedi. O, efendilere [işverenlere] ve devlet aygıtını işleten politikacılara karşı halkın yanında yer aldı. Ne var ki, ona göre toplumu temsil edenler işçiler değil hâlâ soyut devlet ilkesiydi.

O nedenle, Dickens, devletin niteliği değiştirilmeksizin, mevcut toplumsal düzenin sınırları içinde ortak bir ruhun, birleşik bir toplumun tüm üyelerinin bilinçli bir biçimde bir arada yaşamalarının mümkün olduğuna inanıyordu. Nitekim romanlarında tasarladığı sonuç kendi toplumsal bakış açısıyla çatışmaktadır. Romanlarında betimlediği çok yönlü hayata bir ahenk kazandıramaz. Anlattığı olaylar silsilesi içinde kötülerde somutlanan dinamik enerji iyilerde somutlanandan çok daha fazladır ve bunun olası sonuçları ancak "aşırı hayırseverlikle" engellenebilir. Wilde'ın deyişiyle, Dickens kesin ve evrensel mutluluğu burada aramaktadır. Onun Viktorya dönemi İngiltere'sinde insanların hâlâ tek bir Hıristiyanlık ocağının etrafında birleştirilebileceğine inanabilmesi için, dünyadaki sefalete dair bilgisinin neredeyse duygusallıktan çıkacak ölçüde duygusallıkla mest olması gerekiyordu. Ama o, yine de büyük bir sanatçıdır. Uzlaştırılması mümkün olmayan toplumsal çatışmanın uzlaştırılabileceğine inanmasına karşın, çatışmayı öylesine açık görmüş ve öylesine derinden hissetmiştir ki, romanı bu toplumsal gerçekliği dile getiren bir araca dönüştürmüştür. Okurlarının içini halk yığınlarına karşı sevgiyle ve onları ezenlere karşı nefretle doldurma yeteneği ile romanın ve roman okurlarının, kendisini tam olarak kurtaramadığı çarpık burjuva ideolojisinden kurtulmalarına yardımcı olmuştur.

Bununla birlikte, Dickens'in hayatını kaybettiği yıllarda burjuva ideolojisinin temel ilkelerinin hâlâ hüküm sürdüğü kültür formlarının niteliğinde bir değişiklik oldu. Çünkü Marksist teori daha da gelişmiş, *Kapital* yayınlanmıştı. Lenin'in deyişiyle, "kapitalizm koşullarında elde edilen insan bilgisinin sağlam temellerine dayanan" Marksizm, işçilerin mücadelesine berrak bir sosyalist bilinç kazandırdı. Pek çok ülkede bu sosyalist bilinçle canlanmaya başlayan örgütlü bir işçi sınıfı hareketi vardı. Kısa bir süreliğine de olsa yeni bir devlet türüne, sömürücü sınıfın değil halkın devletine, Paris Komünü'ne tanık olundu. Sanatçılar, yazarlar ve müzisyenler işçi sınıfına baktıklarında artık yalnızca acı çeken bir sınıf değil, toplumu değiştirebilecek bir sınıf görmeye başladılar.

Henüz 1855'te Edmond de Goncourt günlüğüne şunları yazıyordu:

"Dünyayı yeniden canlandırmak için her dört-beş yüzyılda bir barbarlık gereklidir.

Yoksa dünya uygarlıktan ölürdü. Eskiden Avrupa'da mutlu bir ülkenin yaşlı nüfusu anemiye tutulacak olsa, kuzeyden gelen altı fit boyunda adamlar onların üzerine çullanır ve soyu devam ettirirdi. Bugün artık Avrupa'da barbarlar yok. Bu görev işçilere düşüyor. Buna toplumsal devrim diyoruz."

Komün günlerinde ise şöyle diyordu:

> "Birkaç yıl önce söylediğim gibi, büyük değişim yasası gereği, burada aşağıdakiler, yani işçiler eski toplumdaki barbarların, yıkımın ve çözülmenin sarsıcı aracılarının yerini alıyor."

İşçiler yıkımın ve çözülmenin aracıları olarak görülüyor. Bununla birlikte, Oscar Wilde gibi kaba saygıdeğerlik kültüründen nefret eden adamlara göre, onların yıkıcılığı zaman zaman bir özgürlük vaadiydi. Wilde, *Sonnet to Liberty* [Özgürlüğe Sone] başlıklı şiirinde, muhtemelen Paris Komünü'nü düşünerek şöyle diyordu:

> *senin demokrasinin kükreyişi*
> *Senin teröre dayalı hükümdarlığın, senin büyük anarşin*
> *Benim en vahşi tutkularımın aynasıdır, deniz gibi*
> *Ve öfkemin kardeşi-!*

Fakat Wilde kendisini özgürlüğün gerçek güçleriyle asla özdeşleştiremedi. Onun sevdiği özgürlük ideal, soyut bir özgürlüktür. Bu sonede, özgürlüğün çocuklarıyla dayanışmayı reddeder:

> *donuk gözleri*
> *Kendi kederinden başka bir şey görmeyen*
> *Aklı hiçbir şeyi almayan, öğrenmeyi umursamayan*

Onları sevse de, egemenler onlara istedikleri gibi zulmedebilir. Ama aniden sözlerini geri alır:

> *–ama yine de, yine de*
> *Barikatlar üzerinde can veren o Hıristiyanlar*
> *Tanrı biliyor ya, onların yanındayım*

Tüm hayatı boyunca bu şekilde yalpalar:

Sanatın düşlerinde
Ne Tanrı ne de onun düşmanları için
Uzak durmayacağım o yüce kültür

Wilde sanat için değil kaçış için sanat yaptı. Hem özgürlüğün çocuklarından kaçtı hem de onların tiranlarından. Ama onun bu kaçışını alkışlayanlar tiranlar oldu; çünkü kaçmasının nedeni onun burjuva bireyciliğiydi. Böylece onların iktidarında ayakta kaldı ve sanatın gücünü azalttı. Çünkü hem kendisini hem de pek çoklarını, sanatın gerçekliği anlamanın bir aracı değil, gerçeklikten kaçıp estetik duyguların zevkine varmanın aracı olduğuna ikna etti. Estetik duygusu insanı düşünme yükünden kurtarıyordu; düşünmek, karşıt güçler tarafından farklı yönlere çekildiğinin bilincine varmaktı.

Günümüzde burjuva ideolojisi, kendi etkisi altında olanlar üzerinde, insan aklının sezgiden ve insanların hayvanlarla paylaştığı içgüdüden daha önemsiz görülmesi yönünde bir etkide bulunmaktadır. Bu yargı kendi kendisiyle çelişmektedir. Nietzsche'nin keskin bir biçimde gözlemlediği gibi, düşünürler kendi ideallerinin aktörleri haline gelmektedir. Onlar, içgüdüleriyle hareket eden insanı övüyorlar; fakat içgüdüsel olan özünde bilinçli olmadığından, bilincin karşılarında bilinçsiz rolü yapmasına ihtiyaç duyuyorlar. "Beden, senin zekânın arkasında bir Lord var" diyor Nietzsche'nin Zarathustra'sı [Zerdüşt'ü]. Nietzsche, özgün üslubuyla, kendisi bu Lord olmak istiyor ve doğrudan doğruya bedenin sesiyle konuşuyor. Nietzsche, düşünme eylemi sırasında kullanılan enerjinin bedenden ve içgüdülerden geldiğini kabul etmekle birlikte ve tam da bu nedenle eseri idealizmin bir eleştirisi olduğu ve onu zayıflattığı halde, aynı zamanda bu ideolojiyi en gerici bir biçimde güçlendirmektedir. (Beden ile düşünce arasındaki ilişkiyi Nietzsche'den çok daha açık bir biçimde gören) Marksizmin insan aklının değişim yasalarını kavrayabileceğini kanıtladığı bir zamanda, Nietzsche aklın inceltilmiş hayvani içgüdüden başka bir şey olmadığını, dolayısıyla da onun ulaştığı sonuçların nesnel geçerliliği bulunmadığını ve hakikatin yalnızca içgüdülerin uydurması olduğunu söylüyordu. Bu hakikatin sübjektifliği teorisi tutarlı da değil; ve tutarsızlığı peşin hükümlerini ele veriyor.

Çünkü o, sosyalizme saldırmaya başladığında, en kaba bayağılıklar ölümsüz hakikatlere dönüştürülüyor.

Lassalle Almanya'da işçi sınıfına seslenmeye başladığında yirmi yaşında olan Nietzsche, şunları söylüyor:

> "İnsanın mutluluğu kurumların değiştirilmesiyle değil, huysuz, hastalıklı, iç karartıcı, hırçın mizacın kökünün kazınmasıyla artacaktır. İnsanın içinde bulunduğu koşulların çok az etkisi vardır. Sosyalistler böylesi bir mizaca çok yatkın olduklarından, kendi yeni düzenlerini kurmayı başarsalar bile insanın mutluluğunu her hâlükârda azaltırlar."

Onun burjuva ideolojisi, bireyi toplumun yeni kültürel güçlerinden yalıtıp kara cehaletin zindanına kapatıyor. Burjuva sınıfı hor gördüğünden ondan da uzaklaşıyor ve Dionysian düşleri canlandırarak toplumsal yaşamın yerine koyacak bir şey bulmaya çalışıyor. Bu düşler içinde, emperyalizmin gücünü göklere çıkarmak için kullanılacak yeni mitler de var. Böylece burjuva ideolojisi, Dickens örneğinde olduğu gibi, sanatçının gördüğünü yorumlamasını engelleyen bir güç haline gelmekle kalmayıp onu kendi zihin dünyasında dâhi yalıtırken, sosyalist bilinç yalnızca işçilere değil, William Morris gibi sanatçılara da esin kaynağı olur. Onun güzellik ve düzen algısı, kendi deyişiyle, rekabetçi ticaretin acımasızlığıyla "her an sarsılmış ve yaralanmıştır". Morris, bir aydın olarak, rekabetçi ticaretin günümüzde neden kaçınılmaz bir biçimde sanatın düşmanı olduğunu anlama görevini önüne koydu.

Kapital'i eserin gerektiği özenle inceledi ve ondan bizzat kapitalizmin yıkılması gerektiğini, ya da kendi sözleriyle ifade edecek olursak, "sistemin beslediği smıf karşıtlığının onun yıkılışının doğal ve gerekli aracı olduğunu" öğrendi. Düşüncede ve eylemde işçilerle birlikte hareket eden bir komünist haline geldi; işçilere sevdikleri ve "sabahın doğuşundan" onur duydukları bir kitap armağan etti: *News from Nowhere* [Hiçbir Yerden Haberler] –düş değil basiret diyebileceğimiz, geleceğin ve gelecekte verilecek mücadelenin öngörüldüğü bir ütopyaydı eseri.

O günlerde İngiltere'de en ilgi çeken romanlardan biri, yazarı Shaw'un Marx'ın *Kapital*'ini okuduktan sonra kaleme aldığı, kapitalizmi olduğu gibi gören modern bir Hamlet'in yarım kalmış öyküsünü anlatan *Sosyal Olmayan Sosyalist* adlı yapıtıydı. Bu bakış açısı nedeniyle romanın kahramanı yeni ve derin bir kişiliğe, romanın kendisi de yeni ve kapsamlı bir içeriğe sahipti. Shaw, *Sosyal Olmayan Sosyalist*'in temasını sürdürdüğü *Sevimsiz Oyunlar* adlı eserinde romanda yaptığı gibi dramda da yeni bir çığır açarak, erkekleri ve kadınları kapitalist toplumun yurttaşları olarak gösterir.

Canlı ve hafif açık saçık bir dilin kullanıldığı, kahramanları halktan kişiler olan Synge'in oyunları, esinini Britanya emperyalizmine karşı gelişen ulusal bir hareketten alıyordu. Yeats'in Doğudaki ayaklanmayı anlattığı o güzelim dizeleri, Noel günü Stephen Dedalus'un evinde geçen ve Parnell üzerine verilen kavganın anlatıldığı Joyce'un başyapıtı *Genç Bir Adam Olarak Bir Sanatçının Portresi* de öyle.

Joyce, *Genç Bir Adam Olarak Bir Sanatçının Portresi* adlı eserinin sonunda şöyle yazar: "Ruhumun demirci ocağına, ... soyumun olmayan vicdanını dövüp şekillendirmeye gidiyorum." Joyce'un uzun romanı *Ulysess*'e güç ve tutarlılık kazandıran *Odessa*'ya olan biçimsel benzerliği değil, yazarın bu çabasıydı. Daha önemsiz yazarlar orta sınıfın kibri karşısında kişisel olarak kızıp gücenirlerken, Joyce'da bu duygu Britanya emperyalizmine ve Vatikan'a karşı öfkeye ve nefrete dönüşür. "İki efendinin uşağıyım ben" der Stephen, "emperyal Britanya devletinin ve Kutsal Roma Katolik Kilisesi'nin." Joyce köleleştirişmiş bir halkın duygu ve düşüncelerini dile getirir. Halkın sözcülüğünü yapıyor olması ve dili olağanüstü bir ustalıkla kullanması sayesinde, Dublin var oldukça eserleri de onunla birlikte yaşayacaktır.

Bununla birlikte, Joyce'un eserleri günümüzde bir sanatçının eserlerini, köleleştirilmiş ama özgürlüğü için dövüşen bir halkla birlikte yaşatabilmesi için Marksist bakış açısına sahip olması gerektiğini göstermektedir. Joyce bu özgürlük ufkundan yoksundu. Emperyalizme karşı savaştıklarını dâhi kavramamış olan İrlanda ulusal hareketinin liderlerinin kofluğunu, orta sınıfa özgü beceriksizliğini görmesine rağmen, ulusal özgürlük mücadelesi emperyalizmi he-

def aldığından, bu mücadelenin işçilerin sosyalizm mücadelesinin bir parçası olduğunu kendisi de kavrayamamıştı. Bir insanın kendi aklı sayesinde ve kendi zihninde özgür olabileceği şeklindeki temel burjuva yanılgıyı o da paylaşıyordu. Sonraki yapıtlarında bu yanılgı açıkça görülmektedir. *Finnegan's Wake* adlı eserinin üslubunu, dili en etkili biçimde nasıl kullanacağına dair kendi sanatçı yetisi değil, ülkesine duyduğu sevgiden dolayı hayal kırıklığına uğramış olmasıydı. Özgürlüğün gerçek güçlerini göremeyip halkının yaşamından koptuğu için, iç ve dış gerçeklik arasındaki, kendisi ile kendisi-olmayan arasındaki ayrımın tamamen ortadan kalktığı bir üslupla onlarla bir olduğu duygusunu yaşamaktadır. Joyce ayrıca, kendi idealinin aktörü haline gelir; çünkü gerçek hayatta halkla birlikte olamadığından, aklı kendi başına sonsuz bir evrensel tekliği ve hiçliği temsil ediyor gibi görünür. Ve böylece Joyce, sanatçıyı anlaşılmaz kılarak halktan yalıtan kültürel bir form yaratır.

II

Laurent Casanova, Fransız Komünist Partisi'nin 11. Kongresi'ne sunduğu raporda şöyle diyordu: "Kitleler ileriye doğru yürüyüşe geçtiklerinde, temel kültürel değerlerin kaynağı kitlelerin mücadelesidir."

Kitleler yürüyüşe geçtiler, sosyalizmi inşa ediyor ve komünizme doğru ilerliyorlar. Dünyanın dört bir yanında kitlelerin mücadelesinden doğan kültürel değerler öylesine büyük ve berrak ki, yazarlar, sanatçılar ve müzisyenler bu mücadeleye katılmaktan kendilerini alamıyorlar. Sanatçı, bu durumda sanatını kendisini ikiye bölmek, burjuva ideolojisini simgeleyen bir hayatı anlatmak için değil, halkın mücadelesini dile getirmek ve bu mücadeleye yardımcı olmak için kullanır. Böylece, kendi kişiliğini bulur, bir sanatçı olarak başkalarıyla olan ilişkisinin gerçek niteliğini görür ve bunları ifade eder.

Halkla bu şekilde özdeşleşmesi, sanatçının toplum içindeki yaratıcı mücadeleyi özgürce ve bilinçli bir biçimde ifade etmesine olanak sağlar. Aksi takdirde toplumun yıkıcı güçlerinin bir aracı haline gelecek olan sanatçı, bu sayede doğru temayı yakalar.

Marx'ın kendi çalışması, bu temanın nasıl ele alınması gerektiğini gösteren bir örnektir.

> "Marx yüzeyi görmekle yetinmedi" diye yazıyordu Lafargue. "O, yüzeyin altına baktı, bütünü meydana getiren parçaları karşılıklı ilişki ve etkileşimleri içinde inceledi. Bu parçaları birbirinden ayırdı ve her birinin gelişim tarihini izledi. Sonra şeyi ve o şeyin çevresini birlikte ele aldı ve çevrenin şey üzerindeki, şeyin de çevre üzerindeki etkisini gözlemledi. Ardından nesnenin doğuşuna, geçirdiği değişimlere, evrimlere ve devrimlere dönerek onun tüm etkinliklerini izledi. Önünde yalıtık, çevresiyle ilişkisi olmayan, kendisi-için ve kendinde bir şey değil, karmaşık bir bütün oluşturan ve sonsuz bir hareket halindeki dünyayı gördü. Marx, bu dünyanın hayatını çeşitli ve sürekli değişen etki ve tepkileri içinde resmetmeye çalıştı. Flaubert ve Goncourt okulunun yazarları, sanatçının gördüklerini yansıtmaya çalışırken karşılaştıkları güçlüklerden yakınıyorlar. Ama onlar, yüzeyi, yalnızca edindikleri izlenimi yansıtmaya çalışıyorlar. Onların edebi çalışmaları Marx'ınkinin yanında çocuk oyuncağı gibi kalır."

Gerçek fenomenleri böylesine derinlemesine kavramak için olağanüstü bir zihinsel güce ihtiyaç vardır ve sanat, sanatçının gördüğünü eksiksiz aktarmasını gerektirir.

Marksizm, Marksistlerin kültürün uymak zorunda olduğunu söylediği bir dogmalar yığını değildir. Marksizmin kendisi kültürün en yüksek noktasındaki yaratıcı bakış açısıdır.

Marksizm, sanatçının "karmaşık bir bütün oluşturan ve sonsuz hareket halindeki dünyayı" kavraması için gerekli bir görme, düşünme ve çalışma tarzı, mevcut olanı öğrenmenin ve anlamanın anahtarı değildir yalnızca. O, aynı zamanda, daha derin bir bilginin yolunu açar ve geçmişin kültürünün anlaşılmasını sağlar. Sanatçı böylece, başkalarının da sonsuz hareket halindeki dünyayı görüp kavramasını sağlamak için daha zengin bir tekniğe sahip olur. Burjuva ideolojisi, Lenin'in dediği gibi, kitapları hayattan koparır ve böylece kültürel geleneği biçimselleştirip zayıflatır. Marksizm, kültürü tek tek dahi kişi-

lerin değil toplumun ürünü, toplumun çatışmalı hareketinin ifadesi ve bu hareket içindeki bir güç olarak görür. Kültür toplumsal hayattan doğan ve onu değiştiren bir etkinliktir. Geçmişin kültürünü bilmek/öğrenmek için onu aktif imgelem içinde yaşamak; biçim ile içeriğin birbirleriyle ve toplumla ilişkilerini incelemek; geçmişini, bugününü ve geleceğini ele almak; ve bunu, günümüzün kültürel tekniklerini zenginleştirecek etkileyici bir üslupla, bilinçli bir duyarlılıkla yapmak gerek. Tıpkı Aragon'un, Fransız şiirinin her gelişim aşamasında kendi üslubunu zenginleştirdiği gibi.

Yeni sosyalist ve komünist kültür, Aragon gibi sanatçıların eserleri aracılığıyla kendi yeni ifade üslubunu yaratmaktadır.

III

Ama yalnızca Joyce'un anlaşılması güç son eseri ile Aragon'un giderek sadeleşen ve güzelleşen şiiri arasındaki bu kontrastları görmek, günümüzdeki kültür çatışmasını çok dar bir biçimde ele almak olur. Marksizm burjuva ideolojinin etkisi altında yetişmiş olan sanatçılara kendilerini bu etkiden kurtarma, kendilerini ve sanatlarını geliştirme ve kendi gerçek eserlerini ortaya koyma olanağı sunar. Ama bu da, Marksizmin kültürel öneminin yalnızca bir yanıdır.

Marksizm bundan yüz yıl önce işçileri, onların mücadelelerinde ortaya çıkan temel kültürel değerleri aydınlatan ve bu değerlere biçim kazandıran bir teoriyle donattı. Onlara, burjuvazinin vaktiyle yaptığı gibi, yeni bir toplum düzeni ve yeni bir kültür kurmanın artık kendi görevleri olduğunu; ama bu kültürü, insanın insan tarafından sömürülmesi temelinde değil, özgürlük temelinde kuracaklarını gösterdi. Eylemlerinde Marksist teoriyi kendilerine kılavuz yapan işçiler, halka önderlik ederek Sovyetler Birliği'nde zafere ulaştılar. Günümüzde de yeni demokrasilerde halka önderlik ediyor, Çin'de ve yeni sömürgelerde belirleyici muharebeleri kazanıyor ve her yerde mücadeleyi geliştiriyorlar.

Marksizm kapitalist ülkelerdeki sanatçıları burjuva ideolojisinden kurtarmanın yanı sıra, milyonların kültürel olarak aktif hale geldiği

mücadelelere ve zaferlere de rehberlik eder. Bu milyonların kendilerini burjuva ideolojisinden kurtarmalarına gerek yoktur; çünkü onlar asla, kapitalizmin tam olarak geliştiği ülkelerdeki entelektüeller gibi burjuva ideolojisi ile zehirlenmiş değillerdir. Eskiden Çarın imparatorluğunu oluşturan topraklarda, Çin'in özgürleştirilmiş bölgelerinde, Hindistan'da, Endonezya'da, Yugoslavya'da yaşayan kitlelerin kendi halk kültürleri, asla bizim halk kültürümüz gibi kapitalist sanayileşme ile büyük ölçüde yok edilmedi. Burjuva idealizmi kapitalist ülkelerdeki sınıf bilinçli işçilere entelektüellere verdiği kadar zarar veremedi.

Bu yığınlar günümüzde, geçmişte dünyanın dört bir yanında yaratılmış olan kültür biçimlerine, tekniklerine ve araçlarına eriştiler ya da erişmek üzereler. Sovyet, Çin ve Hindistan halkları geçmişin kültürel kazanımlarından yeni şeyler üretiyorlar ve üretecekler. Çünkü onlar bu kültürü burjuva illüzyonlarıyla çarpıtılmış bir biçimde değil, yeni bir bakış açısıyla kavrıyor; yeni bir amaç için, bilincin yeni yaratıcı gücünü geliştirmek için kullanıyorlar. Engels, iyi bilinen pasajlarından birinde şöyle yazar:

> "Tarih kendisini öyle bir biçimde ortaya koyar ki nihai sonuç daima, pek çok bireyin yine özel yaşam koşulları tarafından belirlenen iradeleri arasındaki çatışmalardan doğar. Bu nedenle, kesişen sayısız güç, tek bir sonucu –tarihsel olayı– doğuran güçlerin sonsuz paralel kenar dizileri vardır. Bu da yine, bir bütün olarak alındığında bilinçsizce ve iradesizce çalışan bir gücün ürünü olarak görülebilir. Çünkü her bireyin iradesi başka herkes tarafından engellenir ve ortaya hiç kimsenin istemediği bir sonuç çıkar. Dolayısıyla, geçmiş tarih doğal bir süreç gibi ilerler ve ayrıca, esas olarak aynı hareket yasalarına tabidir."

İnsanlar hiçbir yerde tam özgürlüğü elde etmediği ve emperyalizm hâlâ dünyanın büyük bölümünde hüküm sürdüğü için, Engels'in sözleri geçerliliğini korumaktadır. Her bireyin iradesi sonuca katkıda bulunmasına karşın, tarihsel olay hâlâ "bilinçsizce ve iradesizce çalışan bir gücün ürünü" olarak görülebilir. Fakat Marksizmin

gelişmesi ve Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin zaferiyle birlikte insanlar iradelerini ortak bir iradede birleştirmeye ve doğal süreçlere hâkim olmaya başladılar. Böylece, sonuçta ortaya çıkan şey giderek her bireyin ve herkesin istediği şey haline gelmektedir. İnsanlar kendi ülkelerindeki hayatın şekillendirilmesinde ve emperyalizme karşı mücadelelerinde özgür bilinci cepheye sürüyorlar. Sovyetler Birliği'nde ve yeni demokrasilerde, her ülkenin kendi demokratik hareketinde tarihi bilinçsiz bir süreç olmaktan çıkarıp kendi bilinçli iradeleriyle ilerleyen bir sürece dönüştürmeye çalışıyorlar; insan benliği bu çabada parıldıyor, kültür bu çabada yaşıyor.

KOMÜNİST MANİFESTO

Douglas Garman

Kapital genellikle işçi sınıfı hareketinin İncili olarak adlandırılmıştır: aynı şekilde, *Komünist Manifesto* da bu hareketin amentüsüdür. Komünist Birlik'in 1847 Kasımında düzenlenen Londra Kongresi'nde "partinin ayrıntılı teorik ve pratik programı" olarak tasarlanan ve bir yıl sonra Fransa'da gerçekleşecek olan Şubat Devrimi'nin arifesinde yayınlanan *Manifesto,* aynı zamanda yazarları Karl Marx ve Friedrich Engels'in kaba hatlarıyla tamamlamış oldukları bilimsel sosyalizmin ilkeleri doğrultusunda ortaya koydukları bir inanç beyannamesiydi. Marx ve Engels yirmi beş yıl sonra, Avrupa Devrimi beklentilerinin boşa çıktığı ve "zalim cüce" Thiers'in Komün'ü işçi sınıfı kanının aktığı ırmaklarda boğduğu bir zamanda, *Manifesto*'nun yeni baskısı için birlikte kaleme aldıkları Önsöz'de bu inançlarını yeniden dile getirdiler: "Koşullar ne kadar değişmiş olursa olsun... bu *Manifesto*'da ortaya konan genel ilkeler, bir bütün olarak, bugün her zamankinden daha fazla geçerlidir."

Bu satırların yazıldığı koşullar düşünüldüğünde, onların vakur özgüvenleri, en az, Komün'ün tanımadıkları genç şairi Arthur Rimbaud'un Paris şehri şahsında işçi sınıfına seslendiği aşağıdaki duygu dolu dizeleri kadar etkileyicidir:

Sen, acı dolu, neredeyse ölmüş kent
Yine de başın ve göğüslerin geleceğe uzanıyor

Sararıp solmuş yüzün binlerce kapıyı açıyor
Kasvetli geçmiş de kenti kutsayabilir
Bedenin yeni korkunç acılar için hazır
Dehşetli hayatı bir kez daha içiyor, hissediyor
Kudurmuş mor kurtçuklar damarlarında dolaşıyor
Buz gibi soğuk parmakların dokunuşu senin temiz
kanını donduruyor
Daha kötüsü de olabilirdi! Kudurmuş kurtçukların gücü
İlerlemeyi önlemeye, senin nefesini kesmeye yetmez
Gözlerinden cennetin mavi basamaklarına
Yıldız bakışlı yaşlar döken gamlı baykuş kadar bile
Güçleri yoktur onların[1]

Şairin sezdiği gerçeği –gericiliğin kudurmuş kurtçuklarının ilerlemenin nefesini kesemeyeceğini– Marx ve Engels bilimsel bir analizle ortaya koymuşlardı: "Proleterlerin bir sınıf, dolayısıyla da siyasi bir parti olarak örgütlenmeleri, bizzat işçilerin kendi aralarındaki rekabet yüzünden sürekli olarak yenilgiye uğramakta; ama her seferinde daha güçlü ve daha kararlı bir şekilde yeniden ayağa kalkmaktadır". İşçi sınıfının ilk kez iktidarı eline geçirdiği Komün yenilmişti ve bu yenilgi Uluslararası İşçi Birliği'nin varlığını tehdit ediyordu. Fakat Komün'ün yenilgisi kapitalist toplumun diyalektik hareketini durduramazdı. Bu durum, *Manifesto*'nun en ilgi çekici pasajlarından birinde parlak bir biçimde özetlenmektedir:

> "Burjuva sınıfının varlığının ve hâkimiyetinin temel koşulu sermayenin oluşması ve çoğalmasıdır. Ücretli emek yalnızca işçiler arasındaki rekabete dayanır. Burjuvazinin gayriihtiyari teşvik ettiği sanayinin gelişmesi işçilerin rekabetten kaynaklanan izolasyonunun yerine örgütlenmeden doğan devrimci birliğini koyar... O nedenle, burjuvazi her şeyden önce kendi mezar kazıcılarını üretir. Burjuvazinin çöküşü ve proletaryanın zaferi aynı ölçüde kaçınılmazdır."

1 Bu dizeler, Arthur Rimbaud'un "Paris se repueble" başlıklı uzun şiirinden alınmıştır. Şair şiirinde, Komün döneminde sığındıkları Versailles'dan tekrar kente akın eden burjuvazinin vahşi zulmünü ve bayağılığını anlatıyor.

Bu ilkenin *Manifesto*'da ortaya konuluşu ile Marx ve Engels tarafından yeniden vurgulandığı 1872 yılı arasında geçen çeyrek yüzyıllık sürede yaşananlar, gerçekten de onların şu iddialarının ne kadar doğru olduğunu kanıtladı: "Komünistlerin teorik yargıları şu ya da bu evrensel reformcu tarafından icat edilen veya keşfedilen fikirlere dayanmaz. Onlar yalnızca mevcut sınıf mücadelesinde, gözlerimizin önünde cereyan eden tarihsel bir hareketten doğan gerçek ilişkileri genel kavramlarla ifade eder". Zira, 1848'de ayrıca işaret ettikleri gibi, bu mücadelede asıl önemli olan işçilerin geçici zaferleri veya yenilgileri değildir: "Onların kavgalarının gerçek meyvesi kısa vadede ortaya çıkan sonuçlar değil, işçilerin giderek genişleyen birliğidir". Komün'den sonraki on yıl içinde Almanya'da sosyal-demokrat oylar 100 binlerden yaklaşık 500 binlere yükselirken, Komün'den önceki yirmi yıl içinde İngiliz işçileri Birleşik Makinistler [engineer] Cemiyeti'ni "model" alan kalıcı ulusal birliklerin temelini atmakla kalmadı, çok daha büyük örgütsel kazanımların da eşiğine geldi. İşçi liderleri bunu kavramaktan hâlâ çok uzak olsalar da, "giderek genişleyen bu birliğin" önemi işçilerin en kurnaz hasımlarından biri olan Lord Salisburg'un gözünden kaçmadı. Gelecekte başbakanlık koltuğuna oturacak olan Lord Salisburg, 1886'da *Quarterly Review*'e yazdığı makalede demokratik reformun tehlikelerine dikkat çekiyordu:

> "Birliğin güç demek olduğu ve politik taleplerini ancak birliğe tamamen sadık kaldıklarında elde edebilecekleri düsturu her yerde işçilere kabul ettirilmeye çalışılacak. Öğreti yavaş yavaş onların kafalarına aşılanacak ve onlar da bunu kabul edecekler. Şundan emin olabiliriz ki bunu kabul ettiklerinde, bedel ödemekten çekinmeden korkusuzca birliğin peşinden gidecekler ve şimdiye kadar işverenlere karşı verdikleri mücadelede tanık olduğumuz gibi başkalarının haklarım hiç ama hiç umursamayacaklardır."

Üstelik bu yirmi beş yıl yalnızca Marksist teoriyi pratikte doğrulamakla kalmadı. Marx'ın İngiltere'de kalıcı bir sürgün hayatı yaşamasına yol açan 1848 devrimci başkaldırısının yenilgisi, aynı zamanda onun aktif politik liderliğe ara vermesine, ezici yoksulluk ve

kronik güvensizlik koşullarında araştırma ve yaratıcı yazım çalışmalarına kendisini daha fazla adamasına olanak sağladı. O ve Engels, ellili yılların başlarında kaleme aldıkları bir dizi tarihsel çalışmada İngiltere'de ve Fransa'da son zamanlarda meydana gelen olayları, *Manifesto*'da tüm bir modern tarihe uyguladıkları materyalist anlayışın ışığında gözden geçirdiler. Bunun sonucunda, politik teoriye yaptıkları son katkıda Engels'in işaret ettiği gibi[1], "politik gelişmeleri geriye, son tahlilde onları doğuran ekonomik nedenlere" kadar giderek inceledikleri için, dönemin diğer devrimci önderlerinin düştükleri yanılgılardan kaçınmayı bildiler:

> "Vülger demokrasi 'halk'ın 'zorbalar' karşısında [elde edeceği] hızlı ve nihayetinde aldatıcı zafere bel bağlıyordu; biz ise, 'zorbalar' ortadan kaldırıldıktan sonra 'halk'ın kendi içinde saklı bulunan karşıt [antagonistik] unsurlar arasındaki uzun süreli mücadeleye güveniyorduk. Vülger demokrasi her gün yeni bir başkaldırı bekliyordu; biz ise, daha 1850 yılının sonbaharında devrimci dönemin en azından birinci bölümünün sona erdiğini ve yeni bir dünya ekonomik krizi patlak verinceye kadar hiçbir şey beklenemeyeceğini belirttik."

Dolayısıyla, söz konusu çalışmalar iki yönden önem taşıyordu. Bunlar *Manifesto*'nun genel hipotezini doğrulamanın yanı sıra, *Manifesto*'nun yazarlarının bilimin gerekleriyle uyumlu olarak geliştirdikleri bu hipotezi deneyimden elde edilen yeni olgular ışığında daha kesin bir biçimde yeniden açıklamalarına olanak tanıdı. Dahası, onlar gelecekteki araştırmaların izlemesi gereken yolları tartışmasız biçimde açıklığa kavuşturdular. Zira, politik olaylar geriye doğru, son tahlilde ekonomik olan nedenlerine dek izlenecekse eğer, işçi sınıfının iktidar mücadelesine dair artık daha anlaşılır olan bilimsel yaklaşım, bu ekonomik nedenselliğin o gün olduğundan daha doğru kavranmasını gerektiriyordu. Kuşkusuz, Marx genel anlamda bunu büyük ölçüde kavramıştı. Ama inancı için gerekli bilimsel temeli tam olarak *Manifesto*'nun yayınlanması ile onu genel ilkeleriyle yeniden

1 Marx'ın Fransa'da Sınıf Savaşımları: 1848-1850 adlı eserinin 1895 baskısı için Engels'in kaleme aldığı Giriş.

ortaya koyduğu 1872 yılı arasında kalan dönemde oluşturacaktı. 1859'da *Ekonomi Politiğin Eleştirisi'ne Katkı*'yı yayınladı; sekiz yıl sonra ise gecenin ikisinde Engels'e şunları yazacaktı:

> "...kitabın *son sayfalarının* düzeltmelerini az önce bitirdim. *Bu cilt tamamlandı* demektir. Bu yalnızca *senin* sayende mümkün oldu. Sen benim için özveride bulunmasaydın üç ciltlik bu yorucu çalışmayı asla tamamlayamazdım. Yürekten kutluyorum seni, çok teşekkürler!"

Kapital'in yayınlanmasıyla birlikte, Engels'in onun ikinci büyük buluşu olarak tanımladığı *artı-değerin* doğruluğu bilimsel olarak kanıtlandı. Marx, *Manifesto*'nun yirmi yıl önce varlığının ortaya koyduğu ve sosyalizmin zaferiyle kaçınılmaz çözümüne kavuşacağını belirttiği kapitalist toplum içindeki temel sınıf karşıtlığının [antagonizma] özel niteliğini tüm çıplaklığıyla gözler önüne serdi.

Bu yirmi beş yılın (pek çok bozgun ve açık yenilgilerle dolu) deneyimi ve (neredeyse tamamen Marksizmin metodolojisinde henüz yetkinleşmiş olan iki adamın çalışmasına bağlı olarak kaydedilen) bilimsel ilerleme onların *Manifesto*'nun temel ilkelerine duydukları güveni doğrulamışsa eğer, bugün dünyanın dört bir yanındaki komünist partilerde örgütlenmiş olan 19 milyon kadın ve erkeğin inancı çok daha haklı değil mi? Bir yandan, Lenin'in ilkeler ve örnekler üzerinden hareketle, "bu bilimin yalnızca köşe taşlarını koyduğunu ve sosyalistlerin hayata ayak uydurmak istiyorlarsa eğer onu her yönüyle daha da geliştirmeleri gerektiğini" vurguladığı Marksist teori, hasımlarının bile dehalarını kabul ettiği Lenin ve Stalin gibi insanların katkısıyla ve komünist partiler içinden giderek daha da uyumlu hareket eden binlerce Marksistin teorik ve pratik çalışmalarıyla olağanüstü zenginleşti. Öte yandan, pratik alanda yaşadığımız çağın tamamına hükmeden çürütülemez ve sarsılmaz bir gerçek var karşımızda: Sosyalizm bir ülkede, ilk kez *Komünist Manifesto*'da ortaya konulan "ayrıntılı teorik ve pratik programı" kendisine temel alan bir işçi sınıfı partisinin önderliği altında kurulmuş bulunuyor.

Dahası, Sovyetler Birliği şimdiye dek proletaryanın kendi politik egemenliğini "tüm sermayeyi burjuvazinin elinden parça parça çekip

alacak, tüm üretim araçlarını devletin, yani egemen sınıf olarak örgütlenmiş proletaryanın elinde merkezileştirecek; ve üretici güçleri mümkün olduğunca hızlı bir biçimde çoğaltacak" şekilde kullanmaya muktedir olduğunu kanıtladığı tek ülkeyse eğer; ve Stalin'in belirttiği gibi, otuz yıllık sosyalist gelişmenin ardından komünizmin *Manifesto*'da öngörülen daha üst aşamasına, "sınıfları ve sınıf karşıtlıklarıyla birlikte eski burjuva toplumun yerine, her bireyin özgür gelişiminin herkesin özgür gelişiminin koşulu olduğu bir örgütlenmeye sahip olduğumuz" aşamasına geçişin arifesinde bulunuyorsa eğer, dünyanın dört bir yanında yaşayan sıradan insanların bu kazanımların önemini görmemesi düşünülemez.

Çünkü komünizm bugün artık bir hayalet değil; üstelik yalnızca Avrupa'da da kol gezmiyor. Komünizm dünyanın her kıtasında kitleleri saran bir düşünce artık. Marx'm uzun zaman önce söylediği gibi, bir düşünce kitleleri sardığında "maddi bir güç haline gelir". O nedenle, "yaşlı Avrupa'nın tüm iktidarlarının" günümüzde Birleşik Devletler'in politikalarını belirleyen plütokrat barbarlarla "kutsal bir ittifak içine girmeleri" boşuna. Bunlar, sınırsız acılar pahasına komünizmin ilerlemesini geciktirebilir, ama durduramazlar. Çünkü Amerika dünyanın en zengin ülkesi olmasına karşın hâlâ kapitalist bir ülke olarak kalmaya devam ediyor: *Manifesto*'nun sözleriyle ifade edecek olursak, kapitalist toplum "devasa üretim ve değişim araçlarını ortaya çıkarmış olsa da, tılsımlı sözleriyle ölüler ülkesinden çağırdığı güçleri artık kontrol edemeyen bir büyücüye benzer". Bu yüzden de, aşırı üretim hastalığına karşı bağışıklığı yoktur. Marx'm devamında söylediği gibi, "toplum birdenbire kendini geçici bir barbarlık içinde bulur... Çünkü haddinden fazla uygarlık, haddinden fazla geçim aracı, haddinden fazla sanayi, haddinden fazla ticaret vardır". Bugün Amerika'da banker bozuntuları ve aşağılık borsa simsarları, emekli generaller, profesyonel siyaset cambazları ve şantajcılar devlet adamı diye kabul görüyorsa eğer, Amerikan hayat tarzının bu Galahad'larına[1] Marx'ın sorduğu soruyu yöneltmek isteriz: "Peki burjuvazi bu

1 Galahad: Kral Arthur efsanelerinde adı geçen kusursuz bir silahşor.

krizleri nasıl aşıyor?" Bu soruya yüz yıl öncesinden farklı bir cevap vermek olanaksız:

> "Bir yandan üretici güçleri büyük ölçüde yok ederek, öte yandan da yeni pazarlar ele geçirip eski pazarları daha fazla sömürerek. Yani daha yaygın ve daha yıkıcı krizlerin yolunu açarak ve krizleri önleyecek araçları azaltarak."

Dünyaya dayattıkları çözümün bu olması Marksistler açısından hiç de şaşırtıcı değil. Çünkü onlar, kapitalist toplumun işleyiş yasalarına uygun bir şekilde hareket ediyorlar ve kapitalistler olarak Marx'ın aşağıdaki yargısı üzerine bin kez düşünüp taşınsalar bile başka bir çözüm bulmaları imkânsızdır:

> "Burjuvazinin feodalizmi devirdiği silahlar şimdi burjuvazinin kendisine doğrultulmuş durumda. Fakat burjuvazi yalnızca kendisini yok edecek silahları değil, bu silahları kullanacak insanları da –modern işçi sınıfını, proleterleri de– yarattı."

Bununla birlikte, en kusursuz haliyle ilk kez *Manifesto*'da formüle edilen kapitalist toplumun işleyiş yasası doğası gereği değişmez değildir. Değişen ekonomik, toplumsal ve siyasi koşullar içinde etkide bulunur. Bu koşulların değişimi ve gelişimi de bizzat bu yasanın işlevlerindendir. Engels yıllar sonra "insanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar" diyecek, ama bu satırları 1894'te yazdığından zorunlu olarak ekleyecekti: "ama henüz kolektif bir iradeyle ya da kolektif bir plan uyarınca değil." Engels'in saptaması bugün, Sovyetler Birliği'nin elde ettiği kazanımların ve Doğu Avrupa'nın yeni demokrasilerinde kaydedilen ilerlemelerin ışığında, ama yüz yıl önce öngörülen bir doğrultuda yeniden ele alınmak zorunda. Çünkü sosyalist toplumdaki kadın ve erkeklerin başarıları, genel ilkeleri ilk kez Marx ve Engels tarafından *Komünist Manifesto*'da tohum halinde ortaya konan ve açıklanan engin tarihsel hareketin günümüzde somutlanmasından başka bir şey değildir.

> "Önceki tüm tarihsel hareketler azınlık hareketleri, ya da azınlığın çıkarları doğrultusunda gelişen hareketlerdi. Proleter hareket ezici çoğunluğun çıkarları doğrultusunda gelişen bir harekettir."

Manifesto'nun yayınlanmasının yüzüncü yıldönümünü böylesine anlamlı kılan, bu iki tarihsel hareket türü arasındaki göz kamaştırıcı kontrasttır. Bir yanda, günümüz dünyasının sorunlarının kapitalist çözümünü temsil eden Amerikalı bir avuç multi-milyonerin çıkarları doğrultusunda ekonomik krize ve savaşa sürükleniş; diğer yanda işçi sınıfının önderliğinde ve bunun kendi çıkarlarına uygun olduğunu fark eden halkın ezici çoğunluğunun desteğiyle sosyalizmin planlı ve "bilinçli" ilerleyişi. Günümüzde artık bu kontrast, Marx'ın onu ilk kez tarif ettiği zamanda olduğu gibi bilimsel bir hipotez, teorik bir sorun değil, düşünen her kadın ve erkeğin görebileceği ve insanları tercih yapmak durumunda bırakan yadsınamaz bir tarihsel gerçektir. Bütün ülkelerde kapitalist sınıfın temsilcileri tercihlerini yaptılar ve Wall Street'in önünde kuyruğa girdiler. Bunlar şimdiden [yardıma muhtaç olup olmadıklarını belirlemek için yapılan] varlık soruşturmasının utancını yaşıyorlar. Öte yandan, Mr. Crossman'ın gizemli "orta yolundan" yürüyerek ya da M. Blumm'un kısa süre önce keşfettiği "üçüncü gücüne" bel bağlayarak bu tercihten kurtulmayı uman sosyalistler varsa eğer, onlar *Manifesto*'nun hayranlık uyandıran 3. Bölümü'nü bir daha okusunlar. Marx bu bölümde o zamanlar revaçta olan çeşitli sosyalist görüşleri inceliyor. Bu on iki sayfalık iğneleyici ama bir o kadar da hayat verici eleştiri içinde bugün düzeltilmesi gereken tek bir satır bile bulmak güçtür. Ancak, "Alman Sosyalizmi"nin ya da diğer bir deyişle "hakiki sosyalizm"in ele alındığı aşağıdaki pasaj özellikle günümüze ışık tutmaktadır:

> "Alman entelijensiyasının *[literati]* çalışması yeni Fransız düşüncelerini kendi köhnemiş felsefi bilinçlerine uyarlamaktan, ya da daha doğrusu kendi felsefi bakış açılarını terk etmeksizin Fransız düşüncelerini aşırmaktan ibarettir... Fransız sosyalist ve komünist literatürü böylece tamamen iğdiş edildi. Almanların elinde bir sınıfın diğerine karşı mücadelesini ifade etmekten çıktığı için, Fransız tek yanlılığının üstesinden geldiğini; hakiki gereksinmeleri değil hakikatin gereksinimlerini, proletaryanın değil insan doğasının, hiçbir sınıfa ait olmayan, gerçekliği bulunmayan, yalnızca felsefi imgelemin

puslu âleminde var olan genel anlamda insanın çıkarlarını temsil ettiğini düşündü."

Marx burada, klasik bir formülasyon içinde bilimsel sosyalist teori ile –kendilerini ister "hakiki" sosyalizm ya da aşamacılık yanlısı, ister günümüzde moda haline gelen sosyal demokrasi olarak adlandırsınlar– tüm diğer sosyalist doktrinler arasındaki temel farka dikkat çekmektedir. İlki gerçeklikten, "gözlerimizin önünde cereyan eden tarihsel bir hareketten doğan gerçek ilişkilerden" elde edilir ve daima gerçeğe daha fazla yaklaşıp onu daha eksiksiz olarak ifade etmeye çalışır. İkinciler ise, temsilcileri kendi geçmişlerindeki felsefi idealizmden kopamadıkları için sınıf mücadelesini reddetme ve "hiçbir sınıfa ait olmayan, gerçekliği bulunmayan genel anlamda insanın" çıkarlarının peşinden koşma noktasına sürüklendiler.

Mr. Attlee *The Labour Party in Perspective* (1937) adlı yapıtında, tam da böyle bir hayalin peşinden koştuğu için eski liderini kınıyordu:

> "Mr. MacDonald tedricilik yanlısı ve şeyleri olduğu gibi kabul etme eğiliminde olan bir kafa yapısını partiye hâkim kıldı. Onun liderliği altında *parti, toplum içindeki uyuşmazlıkları yadsıyarak toplumunun sürekliliğine ve birliğine aşırı bir vurgu yaptı*... İnsanlar, gerçekte ayrı partilere gerek olmadığına, bütün iyi yürekli insanların ortak bir amaç için çalıştığına inandırılmak istendi... MacDonaldizm, doğrusunu isterseniz, felsefi özü itibarıyla faşisttir... MacDonald sürekli olarak parti ile ulusal çıkarlar arasına belirgin bir çizgi çeker. Buna göre, aslında ülkenin selameti için izlenmesi gereken ideal bir yol vardır. Parti politikaları ise hizipçiliğin yol açtığı sapmalardır." (sf. 59-60) [İtalikler bana ait]

Hiç kimse, işçi sınıfına ihanet eden bu vesikalı haine yönelik sert eleştirilerin iyi niyetinden şüphe etmeyecektir. Ne var ki bu eleştirinin entelektüel tutarlılığını sınamak için, Mr. Attlee'nin kendi sosyalist teorisini, mahkûm ettiği MacDonald'ın yanılgılarından ne ölçüde arındırdığına, politik ciddiyetine ve bu yanılgıların onun pratik politikasını etkileyip etkilemediğine bakmak gerekir. Ne yazık ki Mr. Attlee bu sınavların hiç birinden geçememiştir.

Bu makalenin amacı İşçi Partisi hükümetinin güncel politikalarını değerlendirmek değil. Bununla birlikte, Mr. Attlee'nin inancını ifade ettiği açık sosyalist ilkeyi ele almak yerinde olacaktır. İşçi Partisi'nin lideri ve ilk İşçi Partisi hükümetinin başbakanı olarak 1946 1 Mayıs kutlamalarında konuşan Mr. Attlee şunları söylüyordu:

> "Bu ilke, kimi muhaliflerimizin ileri sürdükleri gibi dar ve doktriner bir formülle ifade edilemez. Bir kez saptandıktan sonra sonsuza dek öyle kalacak özel bir ekonomik ya da politik formül de değildir. Bu, esas olarak, ulusların ve bireylerin hayatının ona göre düzenlenmesi gerektiğini düşündüğümüz ahlaki bir ilkedir. İnsanların kardeşliği ilkesidir bu."

Komünistler nihai bir amaç olarak bunun altına imza atmakla birlikte, pratik bir sosyalist politikanın dayandırıldığı teorik bir ilke olarak onu mahkûm ediyorlarsa eğer, bunun nedeni söz konusu ilkenin "gözlerimizin önünde cereyan eden tarihsel hareketin" gerçek olgularını ifade etmemesidir. Mr. Morgan Phillips kusura bakmasın ama, bunların kınanması "hizipçilik" olarak yaftalanıp reddedilemez. Yüz yıl önce olduğu gibi bugün de "Komünistler işçi sınıfının yakın hedeflerine ulaşması ve güncel çıkarlarının güçlendirilmesi için mücadele ediyorlar; ama onlar aynı zamanda geleceğin hareketini de temsil ediyor ve gözetiyorlar." O nedenle, "burjuvazi ile proletarya arasındaki uzlaşmaz karşıtlığı işçi sınıfına en açık bir biçimde kavratma çabasından asla vazgeçmezler." Günümüz Britanya'sında bu karşıtlık en keskin biçimiyle fikirler âleminde kendini gösterdiğinden, kapitalist teorilerin işçi hareketini etkisi altına almasına karşı mücadele etmek, sınıf mücadelesinin katı gerçekliğinin üzerinin insanlığın kardeşliğine dair hüsnükuruntularla örtülmesini önlemek sosyalist mücadelenin vazgeçilmez görevlerinden biridir.

Bugün dünyanın her ülkesinde olduğu gibi Britanya'da da "işçi sınıfının en ileri ve en kararlı kesiminin", çağımızın sınıf mücadelesinin bilimsel ilkelerini yüz yıl önce açıkça ortaya koymuş olan *Komünist Manifesto*'nun yayınlanmasını kutlamalarının nedeni budur. Çünkü, vaktiyle *Manifesto*'nun öngördüğü gibi, "sınıf mücadelesinin tayin edici anının yaklaştığı zamanlardayız":

> "Sonunda... egemen sınıfın içinde, daha doğrusu eski toplumun tamamında baş gösteren çözülme süreci öyle şiddetli bir hâl alır ve aleniyet kazanır ki, egemen sınıfın küçük bir kesimi ondan koparak devrimci sınıfa, geleceği ellerinde tutan sınıfa katılır... Burjuvazinin bir bölümü ve özellikle de burjuva ideologlar arasında tarihsel hareketi bir bütün olarak kavrayacak seviyeye ulaşanlar proletaryanın saflarına katılır."

Yeni demokrasiler bu gelişmenin göze çarpan örnekleri olmakla birlikte, aynı süreç tüm ülkelerde; Çin'de ve Hindistan'da, Doğu Avrupa'nın eski kapitalist ülkelerinde, hatta ABD'de bile yaşanmaktadır. Bireyler açısından bu, yalnızca benimsenmiş düşüncelerde değil, önceden edinilmiş olan entelektüel düşünme tarzında da tam bir devrimi gerektiren zor bir süreç olmasına karşın, Marx ve Engels örneği kalıcı bir esin kaynağı olarak karşımızda durmaktadır.

Komünist Parti Manifestosu'nu yazmakla görevlendirildiklerinde Marx henüz otuz yaşmdaydı, Engels ise yalnızca yirmi sekiz. Fakat *Manifesto*'nun her sayfası bu iki genç ve parlak beynin tutkusuyla alev alev yanmaktadır. Bu, yalnızca devrimci dehanın bir ürünü değildir. *Manifesto*'da okuyan hiç kimse onların dehasından bir an bile şüphe etmez. Fakat bunun arkasında devrimci mücadeleye aktif olarak katıldıkları iki yılın deneyimi vardır. Onları bu mücadeleye iten ise çağdaş düşüncenin her yönüyle ilgili olarak yaptıkları eleştirel analizdir. Mehring'in *Karl Marx'ın Hayatı* adlı yapıtında söylediği gibi:

> "1842'de Brüksel'de ilk kez karşılaştıklarında her ikisi de Alman felsefe okulunu aşmışlar ve yurtdışında olmalarına rağmen aynı sonuçlara varmışlardı. Fakat Marx Fransız Devrimi temelinde çağın mücadeleleri ve taleplerine dair bir anlayışa ulaşırken, Engels aynı anlayışa İngiliz sanayisini temel alarak ulaşmıştı."

1843'te yayınlanan ilk ortak çalışmaları *Kutsal Aile* ve 1845'te kaleme aldıkları fakat ölümlerinden sonra yayınlanan *Alman İdeolojisi*, ikisinin birbirinden bağımsız olarak etkisinden kurtulup aştıkları Genç Hegelcilere karşı polemiklerdi. *Alman İdeolojisi*'ni yazdıkları sırada ayrıca çağdaş sosyalizmin sorunlarına da kafa yoruyorlardı. Bu çalışmalarının sonucunda Engels 1844'te klasik eseri *İngiltere'de İşçi*

Sınıfının Durumu'nu yayınladı. İki yıl sonra ise Marx'ın Proudhon'a yanıt verdiği yapıtı *Felsefenin Sefaleti* basıldı. Ertesi yıl ikisi birlikte yeni kurulmuş olan Komünist Birlik'e katıldıklarında çoktan uluslararası sosyalist çevrelerde ün salmışlardı. Dolayısıyla, *Manifesto*'yu yazma görevinin onlara verilmesi doğaldı. Engels önce bir dizi soru ve cevaptan oluşan bir taslak hazırlayarak 27 Kasım 1847'de Marx'a gönderdi. Taslağın üzerine şu notu düşmüştü: "Bu sadakat yemini üzerine biraz düşün. İlmihal biçiminden vazgeçmek ve bunu komünist manifesto olarak adlandırmak bence daha iyi olur." Engels bildik alçakgönüllülüğüyle kendi taslağının "aceleyle kaleme alınmış kötü bir taslak" olduğunu belirtmiş olsa da, Marx'ın son şeklini verdiği ve ertesi yıl basılan metinle karşılaştırıldığında, ikisinin bütün temel konularda tamamen hemfikir oldukları görülecektir.

Böylece, olağanüstü yalın ve verimli, eşsiz bir parlaklığa ve derinliğe sahip entelektüel ve politik bir ortaklık kurulmuş oldu. Her biri kendi özgün üslubunu ve entelektüel yaklaşım tarzını korumakla birlikte ve her ikisi de kendi başyapıtlarını henüz yazmamış oldukları halde, Marx'ın ölümünden sonra bile devam edecek bir işbirliği içine girdiler. On yıldan daha uzun bir süre Engels'in temel uğraşı can yoldaşının kendisine bıraktığı el yazmalarından *Kapital*'in ikinci ve üçüncü ciltlerini yayına hazırlamaktı. Hiçbir söz bu işbirliğinin asıl değerini Engels'in Marx'ın mezarı başında yaptığı konuşmadan daha iyi ifade edemez. Yoldaşının sosyalizm biliminde kaydettiği büyük başarılara değinen Engels sözlerini şöyle sürdürüyordu:

> "Fakat Marx her şeyden önce devrimciydi. Onun misyonu kapitalist toplumun ve bu toplumun var ettiği devlet kurumlarının yıkılmasına; ilk kez onun sayesinde kendi konumunun, ihtiyaçlarının ve hangi koşullar altında kurtulacağının bilincine varan proletaryanın kurtuluşuna katkıda bulunmaktı. Mücadele etmek onun mayasında vardı. Çok az kişinin başarabileceği gibi büyük bir tutkuyla ve azimle mücadele etti."

Bu nitelikler *Manifesto*'nun her sayfasında ışıl ışıl parıldadığı içindir ki o hâlâ işçi sınıfının inancının en üstün ifadesi olmayı sürdürmektedir. Günümüzde sosyalizmin dünyanın altıda birinde elde ettiği zaferlerle doğrulanmış bir inançtır bu. *Manifesto*'nun yazarlarına minnettarlığımızı ifade etmenin en iyi yolu onların büyük bir özgüvenle dile getirdikleri sözlerini tekrarlamaktır: "Koşullar ne kadar değişmiş olursa olsun... bu *Manifesto*'da ortaya konan genel ilkeler, bir bütün olarak, bugün her zamankinden daha geçerlidir."

1848-1948 TARİHSEL VE TEORİK GELİŞİM

Palme Dutt

Engels 1890 1 Mayısında "*Manifesto*'nun tarihi modern işçi sınıfı hareketinin 1848'den sonraki tarihidir" diyor ve sözlerini şöyle sürdürüyordu:

> " 'Bütün ülkelerin işçileri birleşin!' Kırk iki yıl önce, proletaryanın ayaklanıp ilk kez kendi çıkarları için dövüştüğü Paris'teki devrimin arifesinde biz bu çağrıyı yaptığımızda çok az kişi ona yanıt vermişti. 28 Eylül 1864'te Batı Avrupa'nın hemen her ülkesinden işçiler, hafızalarımızda görkemli bir yer edinen Uluslararası İşçi Birliği'nde [Enternasyonal] ellerini birleştirdiler. Enternasyonal varlığını yalnızca dokuz yıl sürdürebildi. Ancak, bu örgütün oluşturduğu birlik sonsuza dek yaşayacak. O bugün her zamankinden daha güçlü durumda. Gerçekten de yaşanan gelişmeler bunu gösteriyor. Ben bu satırları yazarken, ilk kez tek bir ordu içinde seferber olan, tek bir bayrak altında yürüyen ve tek bir yakın amaç uğruna dövüşen Avrupa ve Amerika proletaryası gücünü yeniden tartıyor. Bugün gördüğümüz hayalet, kapitalistlerin ve toprak sahiplerinin günümüzde bütün ülkelerin işçilerinin gerçek anlamda birleşmiş olduklarını kavramalarını sağlayacak.
>
> Keşke Marx da yanımızda olsaydı ve bunu kendi gözleriyle görseydi."

Bu, elli sekiz yıl önceydi. Bugün, *Manifesto*'nun yayınlanmasından bu yana geçen yüz yıl içinde kaydedilen ilerlemeyi inceleyebiliriz. Gerçekten de ne büyük bir ilerleme! Kapitalizm artık on dokuzuncu yüzyılın o kendine güvenen, yükseliş içindeki kapitalizmi değil; ölüm döşeğinde olan ve tüm dünyada kalelerini giderek kaybeden tekelci kapitalizme, emperyalizme dönüşmüş durumda. Komünizm dünyanın dörtte birinde hükümetlere yol gösteriyor ve yeni toplumu inşa ediyor. Dünyanın en büyük iki gücünden biri kapitalist, diğeri komünist. Sosyalist örgütlenme yeryüzünün altıda birinde bir nesil boyunca gücünü kanıtladı ve pekiştirdi; artık komünizme doğru ilerliyor. Avrupa'da ve Asya'da yeni halk cumhuriyetleri kuruldu. Can çekişen kapitalist dünyanın tüm politikası komünizmin ilerleyişini durdurma amaçlı çok daha umutsuz çabalara indirgenmiş durumda. Dünya sendikal hareketi içinde yetmiş beş milyon örgütlü komünist bulunuyor. Giderek ilerleyen ve derinleşen dünya sosyalist devriminin dördüncü on yılına girdiğimiz bu günlerde artık yalnızca "Batı Avrupa ve Amerika" değil tüm dünya hareket halinde.

> "Keşke Marx ve Engels yanımızda olsalardı ve bunu kendi gözleriyle görselerdi."

Bu yüzyıl boyunca, ilk kez *Manifesto*'da dile getirilen ilkeler tüm bir ekonomik ve politik gelişim içinde yalnızca teorik olarak doğrulanmakla kalmadı; tüm diğer toplumsal ve politik teoriler karaya oturup iflas edince, dünyayı değiştiren dünya komünist hareketinin inşasma pratik olarak rehberlik de etti.

Marx ve Engels *Manifesto*'nun yayınlanmasından yirmi beş yıl sonra, 1872 tarihli Almanca baskı için kaleme aldıkları Önsöz'de "onun genel ilkelerinin bir bütün olarak bugün her zamankinden daha fazla geçerli olduğunu" vurguladılar:

> "*Manifesto* yazıldıktan bu yana geçen yirmi beş yıl içinde koşullar değişmiş olsa da, orada açıklanan genel ilkeler bir bütün olarak bugün her zamankinden daha fazla geçerlidir."

Engels otuz altı yıl sonra, 1888 tarihli İngilizce baskı için yazdığı Önsöz'de, 1872'de birlikte kaleme aldıkları Önsöz'deki bu bölümü bi-

linçli olarak yeniden yayınladı. Böylece, Engels'in yargısına göre kırk beş yıl sonra, 1888'de *"Manifesto'*nun genel ilkeleri her zamankinden daha fazla geçerlidir."

Lenin 1917'de, bütün Marksist partilerin kendileri için doğru isim olan Komünist Parti adını almaları gerektiğini önerirken şunları söylüyordu:

> "Kendimizi Komünist Parti olarak adlandırmalıyız –tıpkı Marx ve Engels'in kendilerine komünist demeleri gibi. Marksist olduğumuzu ve sosyal-demokrasi tarafından bozuşturulup ihanet edilen *Komünist Manifesto*'yu kendimize temel aldığımızı tekrarlamalıyız."

Görüldüğü gibi Lenin, *Manifesto*'nun yayınlanmasından yetmiş beş yıl sonra yargısını dile getirirken *"Komünist Manifesto*'yu kendimize temel alıyoruz" diyor –yani, 1847 ile 1917 arasında gerçekleşen muazzam değişikliklere rağmen onun ilkelerinin geçerliliğini koruduğunu söylüyor.

Her şeyden önce, bu yüz yıl boyunca *Komünist Manifesto*'nun güncel değerini ve geçerliliğini korumasının son derece önemli olduğunu vurgulamak gerek. Yalnızca akademisyenler, öğrenciler ve bir inancın sadık taraftarları değil, modern dünyanın en yetenekli, en gerçekçi ve en başarılı pratik devrimcileri ve siyasi liderleri de bu yargıyı paylaşıyorlar. Bu, özellikle iki nedenle önemlidir:

Birincisi, her militan işçinin ve sınıf bilinçli savaşçının çok beğendiği *Komünist Manifesto*'nun açık, kararlı ve uzlaşmaz devrimci çerçevesinden bir o kadar nefret eden ve Marksizmi çarpıtan reformistler, *Komünist Manifesto*'nun "genç" Marksizmin henüz "olgunlaşmamış" "kaba" bir ifadesi olduğu, Marx'ın sonraki yıllardaki olgun reformist bilgeliğiyle aşılmış bulunduğu mitini yaymaya devam ediyorlar. Nitekim Spargo, İngilizcedeki en bilinen Marx biyografisi haline gelen eseri *Marx'ın Hayatı*'nda şunları söylüyor:

> "Marx aslında bir hayli oportünistti. Günümüz sosyalist hareketinde egemen olan ve 'Oportünist' ve 'İmkânsızcı'

[impossibilist] olarak bilinen iki akımdan ilki Marksizme çok daha yakındır....

> Bu son dönemin Marx'ı 1848'deki Marx'tan çok farklı bir insandı... düşüncesi çok daha olgunlaşmış, politik bilgeliği büyük ölçüde kemâle ermişti. Sosyalizm, Marx'ın en olgun düşüncelerine sadık kalacaksa eğer, pratik-politik bakımdan onun bu son dönemdeki görüşleriyle uyumlu olmak zorundadır; *Komünist Manifesto*'nun erken ve olgunlaşmamış açıklamalarıyla değil. Bilgelik ve devlet adamlığı, ...Marx'ın ilk gençliğinde dile getirdiği fakat sonra terk ettiği ve gülümseyerek hatırladığı birtakım kaba ve radikal açıklamalarla hiç ama hiç uyuşmaz."

Marx'ın eserleriyle ve hayatı boyunca sergilediği pratik tutumuyla, özellikle de ömrünün son yıllarında kaleme aldığı yapıtlarla (Fransa'da İç Savaş ve Gotha Programının Eleştirisi'yle) karşılaştırıldığında, beş dakika bile ayakta kalamayacak bu iftira, Marx'ı çarpıtan oportünistler tarafından hâlâ pazarlanmaktadır. O nedenle, Marx ve Engels'in sonraki yıllarda *Manifesto*'yu açıkça doğrulamış olmalarının yanı sıra, 1872'de yazdıkları Önsöz'de yalnızca bir ilkeyi düzeltme ihtiyacı duyarak proletarya diktatörlüğü anlayışını daha belirgin biçimde ortaya koymuş oldukları not etmeye değer. ("Paris Komünü bize, her şeyden önce, işçi sınıfının hazır devlet makinesini olduğu gibi ele geçirip onu kendi amaçları doğrultusunda kullanamayacağını öğretti.")

İkincisi, sosyalist hareket içinde Marksizmin aşıldığını iddia ederek kendi "çağdaş" sosyalizmlerinin "Marksizmin ilerisinde olduğunu" öne süren Marksizmin açık düşmanları *Komünist Manifesto*'yu küçümseyerek Marksizmin "modasının geçtiğini", yirminci yüzyıl koşullarına uygulanması imkânsız, "on dokuzuncu yüzyılın ortalarına, Victoria çağma özgü bir doktrin" olduğunu öne sürüyorlar. Oysa bunlar, o pek sevimli "yenilikleri" dillendirerek on dokuzuncu yüzyılın başlarındaki pre-Marksist sosyalizme; son başkanlık konuşmasında İşçi Partisi'nin gerçek esin kaynağı olduğu söylenen Robert Owen'ın çocuksu sosyalizmine; (Cole'un *Intelligent Man's Guide to*

the Post-War World adlı yapıtında sosyalist amentünün temeli olarak nitelediği) ölümsüz ahlaki hakikatlere; genel oy hakkı sayesinde ve sınıflar-üstü konumda olduğunu söylediği devleti bir araç olarak kullanarak "barışçıl devrim" yoluyla sosyalizme geçileceğine bönce inanan Louis Blanc'ın güvenilmez sosyal-demokrasisine geri döndüklerinin farkında değiller.

Yeniden diriltilerek temcit pilavı gibi ısıtılıp önümüze konan bu köhnemiş hurafelerin aksine, *Komünist Manifesto*'nun ilkeleri gerçekten de şaşırtıcı ölçüde günceldir ve modern koşullara uygundur. Ama bu, kuşkusuz 1848'den sonra tarihin durduğu ya da Marksizmin yerinde saydığı anlamına gelmez. 1872 tarihli Önsöz'de ısrarla vurgulandığı gibi, "ilkelerin pratikte nasıl hayata geçirileceği, içinde bulunulan mekâna ve tarihsel koşullara bağlı olacaktır." Bu ilkeleri yeni koşulların ve yeni deneyimlerin ışığında ileri taşımak yaşayan Marksizmin görevidir. Lenin ve Stalin tarafından yerine getirilen bu görev, günümüzde modern komünist hareket tarafından sürdürülmektedir.

Komünist Manifesto'nun ilkelerinin geçtiğimiz yüz yıl boyunca geçerliliğini ve değerini korumasının sırrı yalnızca toplumsal gelişim anlayışının ve özellikle de kapitalist toplumun rolü ve yaklaşan çöküşü ile işçi sınıfının siyasal iktidarı ele geçirerek yeni komünist toplumu kurma görevine dair ortaya konan anlayışın tarihsel doğruluğunda değil, ayrıca işçi sınıfı hareketinin henüz emekleme çağında olduğu ve kapitalizmin gücünün zirvesine yaklaştığı bir dönemde sarsılmaz bir öngörüyle tanımlanmış olan ana görevin kapitalizm var olduğu sürece ana görev olarak kalacak olması gerçeğinde yatmaktadır. Kapitalizmin ölüm döşeğinde olduğu ve işçi sınıfı hareketinin giderek güçlenip deneyim kazandığı günümüzde de bu görev değişmemiştir. O nedenle, *Komünist Manifesto* Marksizmin felsefesinin somutlandığı parlak bir örnek olmanın yanı sıra, bu yüz yıl boyunca işçi sınıfı hareketinin pratik rehberi ve öğretmeni de olmuştur. Tükenmeyen bir güç ve canlılıkla günümüzün görevleri hakkında da yol göstermeye devam etmektedir.

Lenin, *Karl Marx'ın Öğretisinin Tarihsel Yazgısı* adlı yapıtında, *Komünist Manifesto*'nun yayınlanmasından sonraki dünya tarihini üç ana bölüme ayırmaktadır.

1) 1848 Devrimi'nden Paris Komünü'ne kadar olan dönem.

2) Paris Komünü'nden 1905 Rus Devrimi'ne kadar olan dönem.

3) Rus Devrimi'nden sonraki dönem.

1913'te kaleme aldığı söz konusu yapıtında şöyle devam eder:

> "Marksizmin doğuşundan bu yana, dünya tarihindeki bu üç büyük dönemin her birinde onun doğruluğunu gösteren yeni kanıtlar ortaya çıktı ve Marksizm yeni zaferler kazandı. Fakat yaklaşan tarihsel dönemde, Marksizm proletaryanın öğretisi olarak çok daha büyük zaferlere gebe."

Bu öngörü görkemli bir biçimde gerçekleşti. Emperyalizmin ve birinci Rus Devrimi'nin (1905) habercisi olduğu ve 1917'den sonra belirgin bir biçimde gelişim gösteren, kapitalizmin genel bunalım ve çöküş dönemi –devrimci dönem– aslında giderek artan bir tempoyla günümüze kadar sürmüştür. Birinci Dünya Savaşı, ilk sosyalist devrimin zaferi, dünya ekonomik krizi ve faşizm, İkinci Dünya Savaşı ve günümüzde dünyanın iki kampa ayrılmış olması Lenin'in önceden haber verdiği, Marksizmin en büyük ve giderek yayılan zaferlerine yol açmış olan bu bildik gelişmenin birbirini izleyen aşamalarıdır.

O nedenle, ardı sıra gelen bu dönemlerin sağladığı gelişime ve deneyime kısaca göz atmak yerinde olacaktır.

1. 1848 Devrimi'nden 1971 Paris Komünü'ne kadar olan dönem

Lenin bu dönem hakkında şunları yazıyordu:

"Birinci dönemin başlarında Marx'ın öğretisi kesinlikle baskın değildi. Pek çok sosyalizm anlayışından veya akımından biriydi yalnızca...

1848 Devrimi, pre-Marksist sosyalizmin tüm bu çok renkli ve şamatacı türlerine ölümcül bir darbe indirdi. Devrim bütün ülkelerde toplumun çeşitli sınıflarının eylem halinde olduğunu gösterdi... Sınıfsız sosyalizm doktrinlerinin ve sınıfsız siyasetin düpedüz saçmalık olduğu ortaya çıktı.

Paris Komünü (1871) bu gelişmeyi tamamladı...

Birinci dönemin (1848-1871) –fırtınalar ve devrimler döneminin– sonuna gelindiğinde, pre-Marksist sosyalizm *öldü.* Bağımsız *proleter* partiler doğdu: Birinci Enternasyonal ve Alman Sosyal-Demokrasisi."

O halde bu dönem Marksizmin uluslararası işçi sınıfı hareketinde önderliğini kabul ettirdiği bir dönemdir (daha geriden gelen ve henüz sosyalizmin dışında kalan Anglo-Amerikan işçi hareketi hariç).

1848'de *Komünist Manifesto*'nun yayınlanmasıyla birlikte komünizm teorik bakımdan gelişmiş ve olgunlaşmış olarak siyaset sahnesine çıktı. Ama aslında bu sonuç uzun erimli bir teorik ve pratik gelişimin zirvesiydi. Geçtiğimiz yüzyılı anımsarken, genelde *Komünist Manifesto*'ya modern komünizmin başlangıcı gözüyle bakarız. Ama o, bir başlangıç olmasının yanı sıra, uzun bir sürecin tamamlanmasıydı da.

Sosyalizm ve komünizm karmakarışık ve olgunlaşmamış biçimlerde *Komünist Manifesto*'nun yayınlanmasından önce de vardı. Beş yıl önce, 1842'de, o zamanlar *Rheinische Zeitung*'un editörlüğünü yapan ve henüz komünist olmayan Marx komünizmi incelemenin gerekli olduğunu gördü:

"Komünizmi bilmiyorum; fakat amacı ezilenleri savunmak olan toplumsal bir felsefeyi küstahça kınamak doğru değil. Bu düşünce akımını reddetmeden önce insanın onu adamakıllı öğrenmesi gerek."

Engels sosyalizmin ve komünizmin *Komünist Manifesto*'dan önceki niteliğini şu şekilde tanımlıyor:

> "1847'de sosyalizm ismini seve seve kabul eden iki tür insan vardı. İlkin, çeşitli ütopik sistemlerin taraftarları. Bunlar arasında İngiltere'de Owencılar ve Fransa'da da Fourierciler

öne çıkıyordu... İkinci olarak türlü türlü sosyal şarlatanlar çıkıyordu karşımıza... Bu grupların her ikisi de 'kültürlü' sınıflar arasında kendilerine taraftar bulmaya çalışan, işçi hareketi saflarının dışındaki insanlardan oluşuyordu.

İşçi sınıfı içinde politik değişikliklerin yeterli olmadığını, toplumun yapısında köklü bir değişime ihtiyaç olduğunu gören kesimler de vardı -bu kesim kendisine komünist diyordu...

1847'de sosyalizm bir burjuva hareketi iken komünizm işçi sınıfı hareketiydi. Sosyalizm, hiç değilse Kıta Avrupası'nda oldukça saygıdeğerdi, komünizm ise tam tersi.

Daha o günlerde 'işçilerin kurtuluşunun işçi sınıfının kendi eseri olması gerektiğine' tamamen inandığımız için bu iki isimden hangisini seçeceğimiz konusunda en ufak bir tereddüt yaşamadık. O günden sonra da, kendi payımıza, bu tercihimizi sorgulamayı hiç düşünmedik."

Demek ki Marx ve Engels en başından beri iki akımın var olduğunun farkındaydılar:

1) Kendisini "sosyalist" olarak tanımlayan işçi sınıfı dışındaki [sınıf-dışı] akım.

2) Kendisini "komünist" olarak tanımlayan işçi sınıfı akımı.

Hiç tereddüt etmeden ikinci akıma katıldılar.

İngiltere'de sosyalizmin temsilcisi Owencılardı. Bunlar kapitalist toplumu eleştirip sosyalizmi amaç edinmekle birlikte, sınıf mücadelesine ve politik eyleme düşmandılar (Owen Çartizme karşıydı; Çartistleri "zenginlere karşı nefret ve düşmanlık tohumları ekmekle ve böylelikle sosyalizm imparatorluğunun gelişini geciktirmekle suçluyordu. Çünkü sevginin ve adaletin imparatorluğuna nefret kapısından ulaşılamazdı"). Politik işçi sınıfı hareketi Çartizm biçiminde gelişti. Çartizm 1836-1848 döneminde işçi sınıfının ilk politik kitle hareketini temsil ediyordu. ("Çartizmle birlikte tüm bir işçi sınıfı burjuvaziye karşı durmuş ve ilk fırsatta burjuvazinin politik iktidarına saldırmıştır" -Engels)

"İşçi hareketi iki kesime ayrılmaktadır: Çartistler ve Sosyalistler. Çartistler teorik bakımdan daha geri, daha az gelişmiş olmakla birlikte her şeyden önce gerçek proleterler ve kendi sınıflarının gerçek temsilcileridir.

Sosyalistler adamakıllı evcil ve barışçıldır; kötü de olsa mevcut düzenimizi kabul ediyorlar ve kamuoyunu kazanma dışındaki bütün yöntemleri reddediyorlar... Doğrusu, işçilerin neden burjuvaziye karşı öfkeli olduklarını anlıyorlar ama bu sınıf öfkesinin yararsız olduğunu düşünüyorlar."[1]

Marx ve Engels hiç tereddüt etmeden Çartistlerle, özellikle de Harney ve Ernest Jones tarafından temsil edilen sol kanatla yakın ilişki içine girdiler. Onların merkezi yayın organı olan *Northern Star*'a yazılar yazdılar. Kasım 1847'de Londra'da düzenlenen gösteri de Marx ve Engels Çartizmi destekleyen konuşmalar yaptılar. Engels "bir süre İngiltere'de kaldığını ve Çartist olmaktan gurur duyduğunu" söylüyordu.

Marx ve Engels 1844-1845 yıllarında bilimsel sosyalizmin teorik temelini attılar. 1885'te Engels bu konuda şunları yazıyordu:

"Komünizm artık mümkün olduğunca kusursuzlaştırılmış toplumsal bir idealin fantastik açıklamalarını ifade etmiyor. Aksine, komünizm bundan böyle proletaryanın girdiği mücadelenin niteliğine, koşullarına ve genel amaçlarına dair bir anlayışı ifade ediyor."

Adalet Federasyonu içinde birleşmiş olan komünist gruplar Marx ve Engels'in öğretilerinin etkisiyle ve kendi örgütsel çalışmaları sonucunda 1847 yazında Komünist Birlik adıyla yeniden örgütlendiler. Birliğin ikinci kongresinde Marx ve Engels'e *Manifesto*'yu yazma görevi verildi.

Böylece *Manifesto* en başından itibaren örgütlü bir partinin programı olarak ortaya çıktı –*Komünist Parti Manifestosu*. Sonraki yıllarda görülen, ikinci bölümdeki taktiksel açıklamaları çarpıtma girişimleri göz önüne alındığında, bu noktayı belirtmek özellikle önemlidir:

1 Engels, *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu*, 1844.

"Komünistler diğer işçi sınıfı partilerine karşı ayrı bir parti oluşturmazlar" –bu pasaj özellikle Çartizmle ilgilidir ve asla işçi sınıfının politik sınıf bilinçli partisinin kurulması temel görevinin karşısına çıkarılamaz. Marksizmin bu konudaki yaklaşımı en başından itibaren çok açıktır. Engels'in (18 Aralık 1889'da Trier'e yazdığı mektupta) belirttiği gibi:

> "Proletaryanın karar gününde iktidarı eline alacak kadar güçlü olması için bu gereklidir. Marx ve ben 1847'den beri işçi sınıfının diğer partilerden ayrı ve onların karşısında kendi sınıf bilinçli partisini kurması gerektiğini savunduk."

Ne var ki, Marksizm temelinde işçi sınıfına yol gösteren ve politik iktidarı ele geçirme yeteneğinde olan böylesi kitlesel komünist partilerin kurulması için uzun ve meşakkatli bir yolun yürünmesi gerekiyordu ve işçi sınıfı hareketinin on yıllar boyunca edineceği deneyimlere ihtiyaç vardı. İşçi sınıfı hareketi içindeki burjuva eğilimlere karşı verilecek tatsız mücadeleler de buna dâhildi. İngiltere'de ve daha pek çok ülkede bu yol henüz tamamlanmış değil.

Başlangıçta, 1848'de "bu çağrıya yanıt veren çok az kişi vardı". *Manifesto*'nun yayınlanmasının hemen ardından gelen 1848 Avrupa Devrimleri Marksizmin analizini güçlü bir biçimde doğruladı. Bununla birlikte, bu devrimlerin patlak vermesinde kuşkusuz Marksizm belirleyici bir rol oynayamazdı. "Devrim bütün ülkelerde toplumun çeşitli sınıflarının *eylem* halinde olduğunu gösterdi." İlk kez, kapitalizmin ve işçi sınıfının yaygın gelişiminden doğan yeni sınıf ile parti ilişkisi; demokratik devrim ile işçi sınıfının ilişkisi; burjuvazi, küçük burjuvazi ve işçi sınıfı arasındaki ilişkiler, sosyalizm ile komünizm arasındaki ilişkiler tüm çıplaklığıyla gözler önüne serildi. Fransa'da monarşiyi deviren Şubat Devrimi'ni Haziran günleri izledi –"Haziran ayaklanması Avrupa iç savaşlar tarihinin en büyük olayıdır" (Marx). İşçi sınıfının iktidar uğruna verdiği ilk bağımsız mücadeleydi bu. Parisli işçilerin Haziran günlerinde katledilmesinin ardından, önce yalpalayan küçük-burjuvazi ("sosyal demokrasi"), sonra da burjuva cumhuriyetçiliği hezimete uğradı ve Bonapartizm biçimini alan karşı-devrim kesin bir zafer kazandı. Britanya'da Çartizm inişe geçmiş-

ti. Şubat Devrimi'nden cesaret alan 1848'in son kalkışması başarısız oldu ve bastırıldı. Almanya'da ve Avusturya'da yürekli işçilerin özverisiyle kazanılmış olan demokratik devrimin ilk zaferleri, Marx'ın sözleriyle "halkı krallığa feda eden" ve böylece Almanya'nın talihsiz gelişimini başlatan burjuvazinin yüz kızartıcı iktidarsızlığı ve ihaneti yüzünden ziyan oldu. O nedenle, Almanya ulusal birliğini İngiltere ve Fransa'da olduğu gibi demokratik devrim yoluyla değil, Junkerlerin ve Hohenzollernlerin militarist egemenliği altında Bismarkçı yoldan sağladı.

> "Birkaç kısa bölümü saymazsak, 1848-1849 devrim tarihçesinde önemli bölümlerin hepsi aynı başlığı taşır: Devrimin yenilgisi!
>
> Fakat bu bozgunlarda yenik düşen aslında devrim değil, devrim öncesi dönemin geleneksel uzantıları, henüz keskin sınıf karşıtlıkları noktasına gelmemiş olan toplumsal ilişkilerin sonuçları –Şubat Devrimi'nden önce devrimci partinin kendisini kurtaramadığı ilişkiler, yanılgılar, kavramlar ve projelerdi. Şubat Devrimi'nin zaferi değil, ancak bir dizi yenilgi devrimci partiyi bunlardan kurtarabilirdi."[1]

Şubat Devrimi'nin yenilgisinden ilk ders çıkaran Marksizm oldu. Yenilgiyi anlık aksiliklerle açıklamaya çalışan ve devrimin kısa sürede yeniden canlanmasını bekleyen devrimci romantizmden koptu. Marksizm 1848 Devrimi'nin yenilgisinin gerçek nedeninin, on sekizinci yüzyılın ortalarında kapitalizmin gerek Avrupa'da gerek dünyada hâlâ baskın bir rol oynaması olduğunu gördü. İşçi sınıfı yeni bir politik güç olarak burjuvaziyi tedirgin edecek ve kriz anlarında gericilikle ittifak kurmak zorunda bırakacak kadar gelişmiş olmakla birlikte, politik netlik ve bağımsız örgütlenme bakımından henüz iktidara etkili bir biçimde meydan okuyacak durumda değildi. Bunun için, kapitalist egemenliğin henüz tehdit altında olmadığı koşullarda uzun bir eğitim, hazırlık ve örgütlenme sürecinden geçmesi gerekiyordu.

---

1 Marx, *Fransa'da Sınıf Savaşımları.*

"Tarih bizim ve bizim gibi düşünenlerin yanıldığım kanıtladı. O sıralar Kıta'daki ekonomik gelişmenin henüz kapitalist üretimi ortadan kaldıracak düzeyde olmadığını gösterdi: 1848'den sonra tüm Kıta'yı sarmış olan ekonomik devrim gerçekten de büyük sanayinin ilk kez Fransa'da, Avusturya'da, Macaristan'da, Polonya'da ve son zamanlarda da Rusya'da kökleşmesini sağlarken, Almanya'yı kesinlikle birinci sınıf bir sanayi ülkesi haline getirdi –bunların hepsi kapitalist bir temel üzerinde gerçekleşti. O nedenle, 1848 yılında bu kapitalist temelin hâlâ büyük bir genişleme kapasitesi vardı."[1]

Ellili yılların sonlarına doğru Marx bu perspektifi daha de geniş-leterek kapitalizmin Avrupa'nın ötesinde, dünya çapında baskın bir rol oynadığını söylüyordu:

"Burjuva toplumun özel görevi, her ne pahasına olursa olsun ana hatlarıyla dünya pazarının kurulması ve bu temel üzerinde üretimin gerçekleştirilmesidir. Dünya yuvarlak olduğuna göre, Kaliforniya ila Avusturalya'nın sömürgeleştirilmesi ve Çin ile Japonya [pazarının] açılmasıyla birlikte bu süreç tamamlanmış gibi görünmektedir. Şimdi yanıtlamamız gereken önemli soru şudur: Kıta'da devrimin eli kulağında ve ilk andan itibaren sosyalist bir karakter taşıyacak. Peki ama, burjuva toplumun hareketi çok daha geniş bir alanda hâlâ baskın olduğuna göre, devrim kaçınılmaz olarak bu küçük köşede ezilmeyecek mi?"[2]

Marx özellikle İngiltere'nin rolüne ve onun dünya tekeline vurgu yapıyordu:

"Tüm ulusları proleterlere dönüştüren, devasa kollarıyla tüm bir yer küreyi kuşatan, Avrupa devriminin maliyetini kendi cebinden karşılamış olan ve sınıf çatışmasının yüksek bir düzeye ulaştığı ülke –İngiltere–, devrimci dalgaların vurup dağıldığı ve gelecek toplumu rahimdeyken bile açlıktan

1 Engels, Marx'ın *Fransa'da Sınıf Savaşımları*'na Önsöz (1895).

2 Marx, Engels'e Mektup, 18 Ekim 1858.

öldüren bir kaya gibidir. İngiltere dünya pazarlarına hâkimdir. Avrupa'nın bir ülkesinde, hatta tüm bir Kıta Avrupası'nın ekonomik koşullarında meydana gelecek devrim, İngiltere ona aktif olarak katılmadıkça bir bardak suda kopan fırtınadan başka bir şey değildir...

İngiliz burjuvazisinin, ya da Büyük Britanya'nın ticari üstünlüğü sarsılmadıkça, Avrupa'daki her devrimci ayaklanma ister istemez başarısızlıkla sonuçlanacaktır... Yaşlı İngiltere ise ancak bir dünya savaşıyla yıkılabilir. Yalnızca böyle bir savaş Çartist Partiye, örgütlü İngiliz işçi partisine güçlü egemenlerine karşı başarılı bir şekilde ayaklanma olanağı sağlayacaktır."[1]

Geleceğe dönük bu keskin bakış, yirminci yüzyılda olacakların habercisidir. [Birinci] Dünya Savaşı Britanya'nın ticari üstünlüğünü tuzla buz etmiş ve işçi sınıfının politik iktidarı ele geçirmesinin yolunu açmıştır.

Ne var ki, on dokuzuncu yüzyılın ortalarında, karşı konulamaz bir kapitalist egemenliği bulunan ve yayılma halindeki Britanya'da Çartizmden sonraki işçi sınıfı hareketi bağımsız politik mücadeleden geri adım atarak mesleki sendikacılığın sınırlı biçimlerine ve kooperatif harekete dönüştü ve siyasal alanda da Liberal Parti'nin dümen suyuna girdi. Bu dönemden itibaren İşçi Partisi'nin sağ kanadının önderliğinin kapitalist sınıfla işbirliği halinde geliştirdiği gelenekler, işçi sınıfı hareketinin ilerlemesini frenledi ve bugün de frenlemektedir.

Bununla birlikte, kapitalist sanayinin gelişmesi kaçınılmaz olarak işçi sınıfının tüm ülkelerde büyümesini ve işçi sınıfı örgütlenmesinin genişlemesini beraberinde getirdi. 1848 sonrası dönemin yeni koşullarında, *Komünist Manifesto*'nun yayınlanmasının ve 1848 Devrimi'nin deneyiminin ardından, Avrupa'daki işçi sınıfı hareketinin büyümesine yardımcı olabiliyor ve onun bakış açısı üzerinden giderek daha büyük bir etkide bulunabiliyordu. 1864'te merkezi Londra'da bulunan birinci Uluslararası İşçi Birliği [Enternasyonal] kurulunca,

1 Marx, "Yeni Yıl, 1849", *Neue Rheinische Zeitung*, 1 Ocak 1849.

Marx birliğin yönetiminde aktif olarak görev aldı ve önemli bir rol oynadı. Birinci Enternasyonal [1864-1872) "işçilerin sermayeye karşı devrimci saldırıya hazırlanmaları için uluslararası işçi örgütünün, uluslararası proletaryanın sosyalizm mücadelesinin temellerini attı" (Lenin). Birinci Enternasyonal'in faal olduğu süre boyunca Proudhon taraftarlarının küçük-burjuva reformist yanılsamalarına ve Bakunin'in anarşizmine karşı mücadele eden Marksizm, uluslararası işçi sınıfının teorisinde ve pratiğinde önderliğini kabul ettirdi.

Modern işçi sınıfı hareketinin oluşma ve Marksizmin yükselme dönemi, işçi sınıfının dünyanın en büyük başkentlerinden birinde altı hafta boyunca iktidarı elinde tuttuğu 1871 Paris Komünü'yle "partimizin Haziran ayaklanmasından sonraki en şanlı eylemiyle" (Marx) zirvesine ulaştı. Paris Komünü sırasında Marx ve Engels, ne kadar zayıf ve olgunlaşmamış olursa olsun, proletarya diktatörlüğünün bu ilk örneğini selamladılar:

> "Son zamanlarda sosyal-demokrat dar kafalılar proletarya diktatörlüğü sözünden yine dehşete kapılıyorlar. Pekâlâ baylar, bu diktatörlüğün neye benzediğini öğrenmek mi istiyorsunuz? Paris Komünü'ne bakın. Proletarya diktatörlüğü budur."[1]

2. Paris Komünü'nden Rus Devrimi'ne Kadar Olan Dönem

Lenin bu dönem hakkında şunları yazıyordu:

> "İkinci dönem (1872-1904) 'barışçıl' karakteri ve devrimlerin olmamasıyla birinci dönemden ayrılır. Batının burjuva devrimlerine artık ihtiyacı kalmadı. Doğu ise henüz bu devrimler için olgunlaşmamıştı.
>
> Batı gelecekteki dönüşüm çağı için bir hazırlık evresine girmektedir. Her yerde özü itibarıyla sosyalist olan partiler kuruluyor. Bu partiler burjuva parlamentarizminden yararlanmayı; kendi günlük gazetelerini, eğitim kurumlarını, sen-

1 Engels, Marx'ın *Fransa'da İç Savaş*'ına Önsöz (1891).

dikalarını ve kooperatiflerini kurmayı öğreniyorlar. Marx'ın öğretisi tam bir zafer kazanıyor ve alabildiğine yayılıyor...

Tarihin diyalektiği gereği Marksizmin teorik zaferi onun düşmanlarını kendilerini Marksist olarak göstermek zorunda bırakıyor. Kokuşmuş liberalizm kendisini sosyalist oportünizm biçiminde yeniden canlandırmaya çalışıyor. Güçlerin büyük çatışmalara hazırlanma dönemi onlar tarafından bu çatışmaların yadsınması olarak yorumlanıyor... bunların sosyalist parlamenterler, işçi hareketi içindeki çeşitli kadrolar ve 'sempatizan' entelektüeller arasında pek çok taraftarı var."

On dokuzuncu yüzyılın son çeyreği ve yirminci yüzyılın başları kapitalizmin ilerici gelişim olanağının sona erdiğine ve tekelci evreye, emperyalizm aşamasına –yani gerileme ve çöküş aşamasına– girdiğine tanık oldu.

Tabloya dışarıdan bakıldığında "refahın" hâlâ sınırsız bir biçimde arttığı, kapitalist yayılmanın sürdüğü, büyük sömürge imparatorluklarının geliştiği ve uzun bir "altın çağa", yani "yalnızca" sömürge savaşlarının mümkün olduğu "barışçıl" bir çağa girildiği sanılabilir. Emperyalist ülkelerdeki işçi hareketi içindeki kimi kesimleri kesintisiz barışçıl ilerleme ve kapitalizmin egemenliği altında çapulun bölüşülerek koşulların iyileşeceği umuduyla yozlaştırılan liberal sosyal reformizmin yanılgıları bu temel üzerinde gelişmektedir.

Aslında bu dönem çelişkilerin derinleştiğini, emperyalist husumetlerin arttığını, yeni kapitalist güçlerin doğuşuyla birlikte Britanya'nın dünya tekelinin sona erdiğini, ticari çatışmaların, gümrük anlaşmazlıklarının ve silahlanma yarışının yoğunlaştığını ve sınıf karşıtlıklarının keskinleştiğini gözler önüne serdi. Bu yıllar boyunca işçi sınıfı hareketinin ve sosyalizmin kaydettiği hızlı gelişimin altında yukarıda sıralanan koşullar yatmaktadır.

Britanya'da yetmişli yıllardaki uzun ekonomik bunalım ile Birleşik Devletler ve Alman kapitalizminin henüz ileri çıkmadığı seksenli yıllardaki gözle görülür gerileme, liberal serbest ticaret kapitalizminin büyüsünü bozarak on dokuzuncu yüzyıl ortalarındaki rahatlığa ve iyimserliğe son verdi. İşçi sınıfı Çartizm sonrası yılların "uyuşuk-

luğundan" kurtulup canlanarak kapitalizme yeniden meydan okumaya başladı. Seksenli yıllarda, tüm eksikliklerine karşın Marksizmin takipçisi olmaya gayret eden Sosyal Demokrat Federasyon'un kuruluşuyla birlikte sosyalizm Britanya'da yeniden canlandı. "Yeni Sendikacılık" kendisini eskiden olduğu gibi belirli mesleklerle sınırlamayarak vasıfsız işçilere ulaştı. Sosyalistlerin eski sağ kanat "Lib-Lab" [Liberal Parti-İşçi Partisi] önderliğine karşı verdiği uzun ve amansız bir mücadelenin ardından doksanlı yıllarda Sendika Kongresi kamulaştırmayı savunmaya ikna edildi. 1899'da sendikalar ve sosyalist örgütlerin ittifakı temelinde, işçilerin bağımsız olarak temsil edilmeleri lehinde bir karar alındı. Bu karar, 1900'de İşçi Temsil Komitesi'nin, ardından da İşçi Partisi'nin kurulmasına yol açtı.

Bu dönem boyunca Kıta Avrupası'nda Marksizmi temel alan sosyal demokrat kitle partileri ortaya çıktı. 1875'te Gotha'da düzenlenen Birlik Kongresi'nde Alman Sosyal Demokrat Partisi, 1876'da da Guesde'nin önderliğinde Fransız [sosyalist] partisi kuruldu. Önde gelen ülkelerde sosyal demokrat partilerin güçlenmesiyle birlikte yeni bir uluslararası örgütlenmenin temeli atılmış oldu ve 1889'da İkinci Enternasyonal kuruldu.

Engels Birinci Enternasyonal'in kapanmasının ardından 1873'te şunları yazmıştı:

> "Kanımca, Marx'ın yazılarının birkaç yıl içinde etkisini göstermesiyle birlikte bir sonraki Enternasyonal doğrudan doğruya komünist bir enternasyonal olacak ve kendisini kesin bir biçimde ilkelerimizin yayılmasına adayacak."

Bu umutlar, o zamanlar beklendiği kadar çabuk gerçekleşmedi. İkinci Enternasyonal Marksizmi temel aldığını belirtti ([İngiliz] İşçi Partisi uzun tartışmaların ardından 1908'de üyeliğe kabul edildi) ve Birinci Enternasyonal'e oranla örgütsel bakımdan muazzam bir ilerleme kaydetti. Ne var ki çok net bir program ortaya koyamadı. Örgüt içinde giderek oportünist sapmalar baş gösterdi. Ulusal ayrılıkçılık ile desentralizasyon konularında Birinci Enternasyonal'e göre geri bir tutum alındı. Engels'in öngördüğü Komünist Enternasyonal, savaşın

ve yeni bir devrimci dönemin arındırıcı deneyimlerinin ardından ancak 1919'da kurulabildi.

İkinci Enternasyonal (1889-1914) kitle partilerinin gelişiminde, Marksist ilkelerin öğretilmesinde ve geleceğin tayin edici iktidar mücadelesine hazırlık bakımından sendikalar, parlamento çalışmaları ve günlük mücadele aracılığıyla işçi sınıfının yasal kitle örgütlerinin kurulmasında olumlu bir rol oynadı.

Ne var ki bu barışçıl yasal gelişim süreci boyunca oportünizm, üzerindeki emperyalist etkiyi yansıtarak eski ikinci Enternasyonal'in sosyal demokrat partilerinin içine sızdı ve ağır tahribatlara yol açtı. Marksizmin devrimci amaçları ve ilkeleri kuru bir slogan gibi tekrar edilmekle birlikte, günlük örgütsel çalışma ve reformlar uğruna günlük mücadele pratikte tek amaç haline gelmişti. Lenin'in sözleriyle:

> "Kapitalizmin uzun barışçıl gelişim süreci içinde bu ön hazırlık mücadelesinin, bu örgütlenme döneminin asıl amacı unutuldu. İşçi sınıfının pek çok liderinin ve işçilerin de önemli bir bölümünün gözünde aracın kendisi amaç haline geldi."

Kapitalist çelişkilerin ve krizin derinleştiği, sınıflar arasındaki uçurumun arttığı ve kapitalizm koşullarında işçilerin hayat şartlarının kötüye gittiği şeklindeki Marksist öğretiyi inkâr etmek için "yeni" teoriler icat edildi (bunlar aslında sınıf uzlaşmasını savunan eski liberal teorilerdi). Yani "gelişen" emperyalizm ve büyük-ölçekli ileri kapitalizm döneminde krizlerin hafiflediği, sınıf karşıtlıklarının yumuşadığı ve işçilerin hayat şartlarının sürekli iyiye gittiği öne sürülerek sınıf mücadelesi veya devrimci çatışmalar olmaksızın barışçıl bir evrim yoluyla tedrici olarak sosyalizme ulaşılacağı perspektifi ortaya kondu.

Bu teoriler Britanya'da Fabianların ve İşçi Partisi'nin sağ kanat liderlerinin [MacDonald ve ILP) Marksizme yönelik saldırılarında olduğu gibi, hiç saklanmaksızın çok açık bir biçimde dile getiriliyordu. Marksizmin daha sağlam temellere sahip olduğu Kıta Avrupası'nda ise bu saldırılar "revizyonizm" biçimini aldı. Diğer bir deyişle, söz konusu teoriler yeni koşulların ışığında Marksizmin bir "revizyonu"

olarak sunulup Marksizm-karşıtlığı gözlerden saklanmaya çalışıldı. Ama içerik aynıydı. Doğrusunu isterseniz, revizyonist saldırının başını çeken Bernstein, kendi revizyonizmini Fabianizmin kurucusu Sidney Webb'in dizi dibinde öğrenmişti. Tüm bu teoriler kapitalizme ve emperyalizme teslimiyeti ifade ediyordu.

Marksist kanat bu teorilere karşı İkinci Enternasyonal'de aktif bir mücadele verdi. Devrimci Marksizmin kavgasına Lenin ve Rus Bolşevizmi önderlik etti.

Engels daha 1890'da *Komünist Manifesto*'ya yazdığı Önsöz'de şöyle söylüyordu: "Rusya Avrupa'daki devrimci hareketin öncüsü haline geldi". 1903'te (revizyonizmin ve oportünizmin Rus versiyonu olan) Menşevizmle arasına kesin bir çizgi çeken Bolşevik Parti'nin kuruluşu, oportünist yozlaşmaya karşı Marksizmin teorisi ve pratiği için mücadelede uluslararası işçi sınıfı hareketinin devrimci öncüsünün ortaya çıkışı anlamına geliyordu.

Kapitalizmin genel bunalımının derinleşmesine eşlik eden yirminci yüzyılın fırtınalı olayları, Birinci Dünya Savaşı ve dünya sosyalist evriminin başlaması emperyalizmin kesintisiz bir biçimde sosyalizme evrileceği mutlu [pastoral] çağa dair reformist hayalleri paramparça ederek Bolşevizmin –yani yirminci yüzyılın devrimci Marksizminin– teorisini ve pratiğini kesin bir biçimde doğrulayacaktı.

3. Rus Devriminden Sonraki Dönem

Lenin 1905 Rus Devrimi'nde, önceki barışçıl dönemin sona erdiğinin ve yeni bir devrimci dönemin başladığının kesin işaretini gördü. 1913'te şunları yazıyordu:

> "Asya'da dünyayı kasıp kavuran fırtınalar patlak verdiğinde oportünistler hâlâ 'toplumsal barışa' övgüler düzüyor ve demokrasi koşullarında fırtınalara gerek olmadığını söylüyorlardı. Rus devrimini Türk, İran ve Çin devrimleri izledi. Biz şimdi tam da bu fırtınalar çağını yaşıyoruz ve bunların Avrupa'daki 'yankılarına' tanıklık ediyoruz...

1872-1904 yılları arasındaki barışçıl dönem bir daha geri gelmemek üzere sona erdi."

Hemen ertesi yıl patlak veren Birinci Dünya Savaşı ve sonraki yıllar bu sözlerin doğruluğunu güçlü bir biçimde kanıtladı. "Yaklaşan yeni tarihsel dönem Marksizmin çok daha büyük bir zaferine gebe" öngörüsü de, tartışılmaz bir biçimde modern dünyanın başlangıç noktasını oluşturan Rusya'daki Bolşevik Devrimi tarafından aynı şekilde doğrulandı.

O nedenle, 1905'ten Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönem, Lenin'in sözünü ettiği "yaklaşan yeni tarihsel dönemin" prelüdü [giriş bölümü] olarak görülebilir. Emperyalist güçler arasındaki ilk modern savaş olan Rus-Japon savaşından hemen sonra patlak veren 1905 Rus Devrimi, gerçekten de eski "barışçıl" dönemin sona erdiğine ve dünyanın dört bir yanında yeni güçlerin uyanışına işaret ediyordu. Etkisi Asya'da olduğu kadar Avrupa'da da hissedildi. Asya'da büyük ulusal devrimler ve kurtuluş mücadeleleri dönemi başladı. Britanya'da 1906 genel seçimlerinde Toryizm [Muhafazakârlar] büyük bir hezimete uğradı, Liberaller beklenmedik bir çoğunluk elde ederek son kez iktidara geldiler ve İşçi Partisi ilk kez parlamenter bir güç olarak sahneye çıktı. Liberal emperyalizm gerçek yüzünü gösterip büyük bir hayal kırıklığı yaratınca, 1911-1914 yılları arasındaki büyük grev ve çatışmalarda kendini gösteren yeni bir militanlık dalgası işçi sınıfını sardı. Aynı huzursuzluk Avrupa'nın dört bir yanını kaplamıştı. Rusya'da 1912-1914 yıllarındaki çalkantı 1914 Temmuzuna gelindiğinde öyle bir noktaya ulaştı ki, St. Petersburg caddelerinde barikatlar kuruldu. Savaş ilanı [Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'na girmesi] bu devrimci dalgayı geçici olarak durduracaktı. Avrupa'nın emperyalist hükümetleri artık denetim altında tutamadıkları işçilerin yükselen militanlığı karşısında savaşa sığındılar. Fakat bu sığınak onların felaketine neden olacaktı.

Birinci Dünya Savaşı emperyalist güçler arasındaki çelişkiler ile emperyalizmin ekonomik düzenine özgü çelişkilerin şiddetli bir biçimde dışa vurulmasıydı. Savaş emperyalizmin iflas ettiğini ve işçi sınıfı tarafından yıkılmasının zamanının geldiğini gösterdi. Ne var

ki uluslararası işçi sınıfı henüz bu görevi dünya ölçeğinde yerine getirebilecek kadar güçlü değildi. Savaşa katılan Avrupa ülkelerinin çoğunda savaş, İkinci Enternasyonal'in eski sosyal demokrat partilerinin tükenmişliğini gözler önüne serdi. İkinci Enternasyonal'in aldığı kararlara ve devrimci sosyalistlerin emperyalist savaş karşısındaki açıkça belirlenmiş görevlerine ihanet edildi. Oportünizm sosyal-şovenizme dönüştü; ya da daha doğrusu, savaşan emperyalizmle tamamen birleşti. Nitekim İkinci Enternasyonal 1914'te utanç verici bir biçimde dağıldı. Fakat Rus Bolşevik Partisi Lenin ve Stalin'in önderliğinde, diğer ülkelerdeki daha küçük devrimci sosyalist gruplarla birlikte mücadeleyi ileri taşıdı ve daha 1914 Kasımında Üçüncü Enternasyonal'in kurulması görevini önüne koydu.

1914'te savaş patlak verince, bunun ilk anda işçi sınıfının yükselişini geçici olarak durdurmak, işçileri bölmek, eski tip sosyal demokrat partilerin çürümüşlüğünü gözler önüne sermek ve işçilere karşı baskıcı önlemlerin alınmasını kolaylaştırmak gibi etkileri oldu. Fakat savaş uzun vadede krizi derinleştirdi ve devrimci uyanışı yaygınlaştırdı. Yeni türde bir devrimci Marksist partinin –Bolşevik Partisi'nin – önderliği pratikte kanıtlandı. Savaşın üçüncü yılına gelindiğinde Mart Devrimi [eski Rus Takvimine göre Şubat Devrimi –çn.] Çarlığı devirdi. Bolşevik Devrimin Kasım [Ekim] ayında elde ettiği zafer –sosyalist devrimin ilk zaferi– ise dünya tarihinde yepyeni bir çağı başlattı.

Sosyalist Devrim'in ilk zaferi emperyalist zincirin en zayıf halkasını temsil eden Çarlık Rusyası'nda gerçekleşti. Burada işçi sınıfının Bolşevik Parti'de somutlanan politik önderliği ve örgütlenmesi uluslararası işçi sınıfı içinde en yüksek seviyeye ulaşmıştı. Devrimci Marksizmin, ya da başka bir deyişle komünizmin işçi sınıfına yol gösterdiği tek ülkeydi Rusya. 1919'da –Marx ve Engels'in kabul ettiği tek isim olan– komünizm isminin benimsenmiş olması, Marksizmi terk edip işçi sınıfına ihanet eden eski tip sosyal demokrasiden kesin bir kopuşu ifade ediyordu.

Rus işçi sınıfının 1917'deki zaferinin ardından, Birinci Dünya Savaşı'nın son evrelerinde ve savaştan hemen sonra güçlü bir devrimci

dalga dünyaya yayıldı. Özellikle Kayzerizmi [imparatorluğu] yıkan 1918 Alman Devrimi'nde, Avusturya-Macaristan monarşisinin çöküşünde, kısa ömürlü Macaristan Sovyet Cumhuriyeti'nde, Asya'daki kurtuluş ayaklanmalarında, Britanya, Fransa ve Amerika'daki mayalanmada ve Sovyet Rusya'ya karşı müdahale savaşlarına direnen Rus işçi sınıfı ile geliştirilen uluslararası dayanışmada bunu görüyoruz. Bununla birlikte, Rusya dışındaki ülkelerde hâlâ işçi sınıfına büyük ölçüde eski sosyal demokrat liderler önderlik ediyordu. Komünist partiler ancak bu devrimci dalganın ortalarında kuruldu. O yüzden, işçi sınıfı Rusya dışında henüz iktidarı alacak yetenekte değildi.

1917'den sonra dünya iki parçaya ayrıldı –bir tarafta işçi sınıfının iktidarı elinde tutuğu sosyalist kesim vardı, diğer tarafta ise eski düzenin hâkim olduğu [dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun yaşadığı sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin de içinde yer aldığı) emperyalist kesim. Rusya'da işçiler ile Lenin ve Stalin'in önderlik ettiği işçilerin Komünist Partisi, düşmanlarının tüm saldırılarına karşın iktidarı ellerinde tutuyor; savaşın ve iç savaşın yol açtığı yıkımların ardından meşakkatli yeniden inşa çalışmasını sürdürüyor. Beş Yıllık Planlarla tam bir sosyalist ekonomi kuruldu ve eski geri kalmış Rusya önde gelen bir sınai güce dönüşüyor. Dünyanın geri kalanında savaşın ve yükselen işçi sınıfı mücadelesinin fena halde sarstığı kapitalizm, 1917'den sonra Marksizmle tüm ilişkisini keserek karşı-devrim kampına geçmiş bulunan sosyal demokrasinin yardımıyla egemenliğini korumayı başardı. General Dawes Planı doğrultusunda, bir İşçi Partisi hükümetinin yardımıyla verilen Amerikan kredileri Batı Avrupa'da kapitalizmin restore edilmesine ve Almanya'da tekelci gericiliğin yeniden inşasına katkıda bulundu. Sosyal demokrasi işçilere, Bolşevizmin kaçınılmaz sonucu olarak tanımladıkları kanlı, acılarla ve yıkımlarla dolu bir iç savaş yerine barışçıl yoldan sosyalizme kolayca ulaşılacağını vaat ediyor. Onların bu sözlerinin, yani kapitalizmin restorasyonu ve geçici stabilizasyonunun acı meyvesi yeni ekonomik krizler, savaş ve faşizmdi.

Eski sosyalist hareketin Marksist kanadını temel alan genç komünist partiler, politik ve örgütsel güçlerini geliştirmek, sosyal demokra-

sinin miras bıraktığı demokratik zayıflığın ve sekterliğin üstesinden gelmek, kendi öncü kadrolarını yetiştirmek ve kitleler içinde sağlam kökler salmak zorundaydılar. Komünist partiler bu kuruluş evresinde İkinci Enternasyonal'in zaaflarından arınan ve devrimci Marksizm zeminine geri dönen Komünist Enternasyonal'de birbirleriyle yakın ilişki içindeydiler. Komünist Enternasyonal (1919-1943) dünyanın dört bir yanındaki komünist partilerin gelişiminde ve onların Marksizm-Leninizmin ilkeleri doğrultusunda eğitilmesinde tarihsel bir rol oynadı. Bu görev yerine getirildikten ve komünist partiler önde gelen bir dizi ülkede o ulusun çoğunluğuna önderlik eden ulusal kitle partilerine dönüştükten sonra, kendilerini bekleyen yeni görev ve sorumluluklar açısından ve her ülkenin koşullarının çok farklı olması nedeniyle merkezi bir Enternasyonal artık elverişli değildi. Komünist Enternasyonal 1943'te feshedildi. Bu zamana kadar dünya çapında büyük değişiklikler meydana gelmişti ve süreç devam ediyordu.

Kapitalizmin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki kısmi ve geçici restorasyonu kapitalizmin genel bunalımına bir çözüm getiremedi. Her ne kadar eski liberal ve sosyal demokrat hayaller yirminci yüzyılın sonlarında "örgütlü kapitalizm", "Amerikan mucizesi", "krizlerin giderilmesi" ve "ultra emperyalizm" gibi söylemlere sığınarak yeni bir yaşam gücü bulmuş olsa da, gerçekte kapitalizmin tarihindeki en büyük dünya ekonomik krizi baş gösterdi. Bu yıkıcı darbenin karşısında reformist hayaller sona erince kapitalizm baskıcı ve gerici yöntemlere geri döndü; çok büyük toplumsal kriz koşullarında ise faşizme sarıldı. Britanya'da MacDonald'm İşçi Partisi hükümeti 1931 krizi karşısında tutunamadı ve iktidarı yeniden Toryizme bıraktı. Almanya'da Hitler faşizmi Britanya ve Amerika'nın önde gelen tekelci kapitalist çevrelerinin desteğiyle 1933'te iktidara geldi ve yeni bir silahlanma ve saldırı programını yürürlüğe koydu. 1931'de Japonya'nın Uzakdoğu'ya saldırmasıyla başlayan ve 1935'te İtalya'nın Habeşistan'a, 1936'nın başlarında da Almanya ve İtalya'nın İspanya'ya savaş ilan etmesiyle devam eden faşizmin saldırı-savaş siyaseti 1939'da Avrupa savaşma ve nihayet 1941'de de dünya savaşma yol açtı.

Fakat tarihin diyalektiği faşizmin ilk zaferlerinden ve onun saldırı siyasetine arka çıkanların umduğundan çok farklı bir sonuç doğurdu. Faşizmin darbeleri legalist-pasifist hayalleri paramparça ederek sosyal demokrat işçilerin de içinde olduğu tüm işçi kesimlerini uyandırdı, yeni bir mücadele birliği oluşmasını sağladı ve küçük-burjuvazi ile aydınların önemli bir bölümünü geniş anti-faşist cepheye çekti. Komünist Enternasyonal'in 1935'te düzenlenen son kongresi bu geniş cephenin oluşturulmasında önemli ve yol gösterici bir rol oynadı. Her ne kadar uluslararası anti-faşist kampanya Batılı Güçler ile Sovyetler Birliği arasında ittifak kurulup savaşı önlemeyi başaramadıysa da, bu ittifaka katılmayı reddeden ve Sovyetler Birliği'ne saldıracağı umuduyla Hitler faşizmini destekleyip ona yardım eden Batılı hükümetlerin kriminal politikaları, Fransa'nın ve Avrupa'nın büyük bir bölümünün işgal edilmesi ve Britanya'nın da bu tehdidi hissetmesiyle birlikte fiyaskoyla sonuçlandı. Nitekim 1941'de Hitler Sovyetler Birliği'ne saldırdığında Britanya, Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği arasında ittifak kurulmasının koşulları oluşmuştu. Söz konusu ittifak Hitler, Mussolini ve Japon faşizminin yıkılmasına olanak sağladı. Bu savaşta asıl yükü çeken Sovyetler Birliği çok büyük bedeller ödeyerek Nazi ordularının dörtte üçünün imha edilmesinde belirleyici rol oynadı. Böylece, savaşın büyük sıkıntıları içinde sosyalist sistemin üstünlüğü kanıtlanmış oldu. Ayrıca, Avrupa'da ve bir dizi Asya ülkesinde Nazilerin işgal ve ilhakları ulusal kurtuluşu hedefleyen geniş direniş hareketlerinin doğmasına yol açtı. Bu direniş hareketleri içinde komünistler önemli ve yol gösterici bir rol oynadılar.

İkinci Dünya Savaşı böylece yeni bir dünyanın oluşmasına yol açtı. Güçler dengesi kesin bir biçimde, kapitalizm ile emperyalizmin aleyhine ve işçi sınıfı ile sosyalizmin lehine değişti. Almanya, İtalya ve Japonya birer emperyalist güç olmaktan çıktılar. Yalnızca iki önemli emperyalist güç kaldı: Birleşik Devletler ve Britanya. Bunlardan Britanya gücünü büyük ölçüde kaybetti ve Birleşik Devletler'e bağımlı hale geldi. Birleşik Devletler ise emperyalist dünyada baskın bir konuma yükseldi ve dünya egemenliği için yeni bir saldırı siya-

setini yürürlüğe koydu. Öte yandan, savaşta verdiği ağır kayıplara rağmen sosyalist Sovyetler Birliği gücünü ve nüfuzunu dünya ölçeğinde alabildiğine arttırmıştı. Doğu Avrupa'da bir dizi ülke kapitalizmin ve emperyalizmin yörüngesinden çıkarak sosyalizme doğru yürüyen ilerici halk cumhuriyetleri haline geldiler. Asya'da ulusal kurtuluş hareketleri çok büyük zaferler kazandı ve giderek güçlenen demokratik Çin'in yanı sıra Endonezya'da ve Vietnam'da yeni bağımsız cumhuriyetler kuruldu. Uluslararası işçi sınıfı hareketi daha da güçlendi –Dünya Sendikalar Federasyonu yetmiş milyondan fazla işçiyi kapsıyordu. Pek çok ülkede komünist partiler en güçlü parti konumuna geldi. Britanya'daki mayalanma Toryizmin seçim hezimetinde ve mutlak bir parlamenter çoğunlukla yeni bir İşçi Partisi hükümeti kurulmasında yansımasını buldu. Bu İşçi Partisi hükümeti sağ sosyal-demokrasinin önderliğinde gerici, emperyalist bir politika izlemesine karşın, bunun yol açtığı kriz eski politikaların iflas ettiğini gözler önüne sermekten başka bir sonuç doğurmadı.

İşçi sınıfının, sosyalizmin, demokrasinin ve sömürgelerdeki kurtuluş hareketlerinin bu ilerleyişi karşısında, başını ABD'nin çektiği, İngiliz ve Fransız hükümetlerinin de onun baş işbirlikçileri ve uyduları olarak içinde yer aldığı emperyalist kamp açıkça komünizmi ve Sovyetler Birliği'ni hedef alan ve giderek şiddetlenen bir saldırı politikası izliyor. Pratikte demokrasiyi ve tüm ülkelerin bağımsızlığını da hedef alan bu saldırı siyaseti faşizmin sloganlarını yeniden canlandırarak insanlığı Üçüncü Dünya Savaşı'na doğru sürüklüyor. Dünya böylece iki kampa ayrılmış oldu: Emperyalist savaş-üretim kampı ile 1947 Eylülünde Polonya'da toplanan dokuz komünist partinin manifestosunda tanımlanan demokratik kamp. Komünizme karşı yüz yıl önce ilan edilen Haçlı Seferi bir kez daha eski toplumun tüm politikacılarının –Başkan Truman'ın ve Papanın, Mareşal Çan Kay Şek'in ve Blum'un, Mosley'in ve Schumacher'in– savaş sloganı haline geldi. Ama bu sefer yeni toplumun zaferi her zamankinden daha yakın.

Dünya tarihinin *Komünist Manifesto*'dan sonraki yüz yılı, ana hatları âdeta kâhinlere özgü bir öngörüyle *Komünist Manifesto*'da

tanımlanmış olan geleceğin toplumu uğruna mücadelede sınıf güçlerinin dünya çapındaki çatışmasını çok yüksek bir noktaya getirdi. Yüz yıl önce Paris işçi sınıfının Haziran ayaklanmasıyla başlayan düello bugün zirvesine ulaşıyor. Ölmek üzere olan eski düzenin Komünizme karşı attığı çılgın savaş naraları her yerde yankılanıyor. Ancak, tarihin hükmünden kaçılamaz. *Komünist Manifesto*'nun önceden haber verdiği kapitalizmin yıkılışı ve insanlığın kesin olarak kurtulduğu geleceğin özgür toplumunun –"her bir bireyin özgür gelişiminin herkesin özgür gelişiminin koşulu olduğu o örgütlenmenin"– büyük hedeflerinin gerçekleşeceği an giderek yaklaşıyor. Cephede hâlâ büyük savaşlar veriliyor. Düşman daha ölmedi. Fakat Marksizmin teorisinin doğruluğunu ve onun pratikteki zaferini onaylayan bu yüz yıllık deneyim geleceğe sarsılmaz bir güvenle bakmamızı sağlayabilir.

KOMÜNİST MANİFESTO VE İKTİDAR MÜCADELESİ

J. Winternitz

Bernard Shaw, iki dünya savaşı arasında yapılan genel seçimlerden birinde, Komünist Parti'nin en muhafazakâr parti olduğunu söyledi. Çünkü diğer tüm partiler yirminci yüzyılda, hatta 1918'den sonra bile programlarını gözden geçirmiş ya da yeniden yazmış oldukları halde komünistler hâlâ 1848'deki programlarına, *Komünist Manifesto*'ya sadık kalmakta ısrarcıydılar.

Bu iğneli sözlerin sinek vızıltısından öte bir anlamı yok. Marksistler politik bir partinin siyasi taleplerinin ve taktiklerinin değişen tarihsel koşullara uyarlanması gerektiğini herkesten iyi bilirler. Öte yandan, bilimsel sosyalizmin ilkelerini temel alan işçi sınıfı hareketinin büyük gücü, ilkelerini, amaçlarını ve stratejisini kapitalizmin tüm bir tarihsel döneminin, onun çöküşünün ve sosyalizme geçişin analizinden elde etmiş olmasından ileri gelmektedir.

O nedenle, ülkeler ve uluslar arasındaki temel farklılıklara ve kapitalist toplumun son yüz yıl içinde uğradığı büyük değişikliklere rağmen, bütün ülkelerin işçi sınıfının kendi politikasının temelini, amaçlarını ve zulme ve sömürüye karşı mücadelenin genel stratejisini *Manifesto*'nun ölümsüz satırlarında bulduğu ve bulabileceği bugün de söylenebilir pekâlâ.

Zamanın, köklü ve hızlı değişimlerle dolu devrimci bir dönemin sınavından *Manifesto* kadar alnının akıyla çıkmış başka bir siyasi belge yoktur. Yüz yıl önce Avrupa'nın göbeğinde meydana gelen devrimlerin hemen öncesinden başlayarak sınıf mücadelesinin ve toplumsal dönüşümün biçim ve yöntemlerinin anlaşılmasında büyük bir ilerleme kaydedilmiş olmasaydı eğer, Marksizm deneyime dayanan ve deneyimle birlikte gelişen bir bilim olamazdı. Bununla birlikte, *Manifesto*'da tohum halinde de olsa proletaryanın kurtuluş mücadelesinin biçim ve yöntemlerine dair temel bir fikir bulunmadığı doğrudur.

Günümüzün emperyalizm ve toplumsal devrimler çağında sınıf mücadelesi teorisine en büyük katkıyı yapmış olan Lenin ve Stalin, *Manifesto*'nun ilgili pasajlarından sık sık kendi çıkarsamalarını yaparlardı. Üç büyük devrimi (1905 Devrimi ile 1917 Mart ve Kasım devrimlerini) kendi gözleriyle gören ve onlara önderlik eden Lenin ve Stalin, *Komünist Manifesto*'nun yazarlarına oranla çok daha zengin bir deneyimden yararlandılar. Leninizmin en önemli politik fikirlerini komünizmin bu ilk programında embriyon halinde bulmamız çok daha şaşırtıcı ve hayranlık uyandırıcıdır.

Engels [*Manifesto*'nun] 1872 Almanca baskısına yazdığı Önsöz'de şunları söylüyordu:

> "Son yirmi beş yıl içinde koşullar ne denli değişmiş olursa olsun, *Manifesto*'da ortaya konmuş olan temel ilkeler bir bütün olarak bugün her zamankinden daha fazla geçerlidir... *Manifesto*'nun kendisinin de belirttiği gibi, bu ilkelerin nasıl hayata geçirileceği her yerde içinde bulunulan tarihsel dönemin koşullarına bağlı olacaktır..."

Engels bu bağlamda iktidara gelen işçi sınıfı hükümetinin alması gereken devrimci önlemlerden söz eder; Paris Komünü deneyiminin eski burjuva devlet makinesinin işçi sınıfının amaçları için kullanılmasının imkânsız olduğunu gösterdiğini söyler; sosyalist literatürün eleştirisine göndermede bulunur ve komünistlerin diğer muhalif partiler karşısındaki "ilkesel olarak doğru olmakla birlikte pratikte eskimiş bulunan" tutumuna değinir.

Engels'in doksan beş yıl önce yazdıkları hâlâ geçerliliğini koruduğu gibi, işçi sınıfının ve sosyalist hareketin onlarca ülkede gösterdiği gelişme ve muzaffer bir sosyalist devrimin ilk örneği tarafından doğrulanıyor.

Manifesto geçmişteki sınıf mücadelelerinden söz ederken iki alternatifin bulunduğunu söylüyor. Kavga "ya toplumun devrimci bir tarzda yeniden kurulmasıyla, ya da çatışan sınıfların birlikte mahvolmasıyla" sona eriyordu.

Burjuvazi ile proletarya arasındaki çatışma konusunda böyle bir belirsizlik yoktur. *Manifesto*'nun birinci bölümü şu şekilde sona erer:

> "Burjuvazi her şeyden önce kendi mezar kazıcılarını üretir. Burjuvazinin çöküşü ve proletaryanın zaferi aynı şekilde kaçınılmazdır."

Bu yalnızca cesaret verici bir savaş narası mıdır, yoksa kanıtlanabilir bir gerçek mi? Proletaryanın zaferinin kesinliği –toplum ve tarih biliminde kanıtlanabilir gerçekler, kesinliklere denk düşen olasılıklar mümkün olduğu kadarıyla– *Manifesto*'da, proletaryanın bir sınıf olarak gelişiminin analiziyle kanıtlandı.

Bu gelişmenin birbiriyle çelişen iki yönü vardır. Bir yandan, işçi sınıfı giderek büyük sanayi merkezlerinde toplanmakta, sayıca büyümekte, örgütsel gücü ve sınıf bilinci artmaktadır. Öte yandan, maddi koşulları kötüye gitmektedir.

> "Modern emekçi, sanayinin gelişmesiyle birlikte yükselmek yerine giderek kendi sınıfının varlık koşullarının dahi gerisine düşer. Geçimini sağlayamaz olur. Yoksulluk nüfustan ve zenginlikten daha hızlı artar."

Bu, paradoksal bir tez gibi görünebilir. Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte proletaryanın gücü, örgütlülüğü ve bilinci artıyorsa eğer, işçi sınıfının sömürüye karşı mücadelesi neden daha iyi koşullar elde edilmesiyle sonuçlanmasın? *Manifesto* şöyle der:

> "İşçiler şurada burada yalnızca geçici bir süreliğine zafer kazanır. Onların mücadelesinin gerçek meyvesi elde edilen ilk sonuçlar değil, işçilerin giderek genişleyen birliğidir."

Marx ve Engels işçi sınıfını kapitalist sistemin gaddarlıkları karşısında koruyacak reform ve yasaların mümkün ve önemli olduğunu yadsımadılar. *Manifesto* örnek olarak On Saatlik İş Günü Yasası'ndan söz eder. 1864'teki açılış konuşmasında –Uluslararası İşçi Birliği'nin [Birinci Enternasyonal] programında– [Marx] bu yasanın "yalnızca büyük bir pratik başarı olmayıp" aynı zamanda "ilkesel bir zafer" olduğunu söyler. Çünkü, demektedir, "burjuvazinin ekonomi-politiği işçi sınıfının ekonomi-politiği karşısında ilk kez açıkça yenik düştü."

Bununla birlikte, –kimi reformistlerin ilk programdaki "çocuksu devrimciliğin" reddiyesi olarak *Manifesto*'nun karşısına çıkarmaya çalıştıkları– aynı belgeden, Marx, sanayinin ve ticaretin görülmedik ölçüde geliştiği 1848'de 1864'e kadar geçen sürede "işçi sınıfının sefaletinin hiç azalmadığı" gerçeğine işaret etmektedir.

Marx'ın, endüstriyel kapitalizmin işçi sınıfının hayat koşulları üzerindeki etkisine dair yazılarından tutun, aynı meseleyi daha ayrıntılı olarak analiz ettiği *Kapital*'e varıncaya kadar bu konudaki tüm çalışmalarında neden ısrarla "sermaye birikiminin genel yasası" üzerinde durduğu açıktır:

> "Bir kutupta zenginliğin birikmesi, aynı zamanda öteki kutupta, yani kendi ürününü sermaye biçiminde üreten sınıfın tarafında yoksulluğun, ıstırabın, aşırı çalışmanın, köleliğin, cehaletin, vahşetin, zihinsel çöküşün birikmesi demektir."

Yerkürenin yarısını sömüren kapitalist bir ülkenin özel koşullarında on yıllar boyunca verilen inatçı sendikal mücadeleyle elde edilmiş ücretleri ve toplumsal koşulları, Engels'in 1844'te ve Marx'ın *Kapital*'in ilk cildinde canlı bir biçimde betimledikleri erken kapitalizm döneminde işçi sınıfının içler acısı durumuyla karşılaştıran Britanyalı sosyalistler bu kasvetli öngörüyü tuhaf buluyorlardı.

Fakat tüm kapitalist ülkelerde kapitalist sistemin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki genel bunalımının en çarpıcı ekonomik ve toplumsal özelliği olarak ortaya çıkan kitlesel işsizlik, *Manifesto*'nun burjuvaziyi ölüme mahkûm etmesinin nedeni olan suçlamayı doğruladı:

"Burjuvazi artık toplumun egemen sınıfı olmaya uygun değildir... Çünkü o, kendi kölesinin kölece varlığını dahi güvence altına alabilecek durumda değildir; onun bu duruma düşmesini önleyemez. Kölesi kendisini besleyecek yerde o kölesini beslemek zorundadır."

Tarihin tanık olduğu en yıkıcı savaş ister istemez en ileri kapitalist ülkelerde tam istihdam koşullarını yaratacaktı. Ne var ki bir kutupta üretici güçlerin muazzam gelişimi, insanın doğa üzerindeki egemenliği, zenginliğin küçük bir azınlığın elinde toplanması ile öteki kutuptaki kitlesel yoksulluk, sefalet ve öldürücü açlık arasındaki karşıtlık hiçbir zaman günümüzdeki kadar çarpıcı bir hal almamıştı.

Geriye kalan tek güçlü emperyalist ülke ABD'deki bir avuç tekelci kapitalist, kapitalist dünyanın üretim kapasitesinin ve zenginliğinin üçte ikisini elinde tutarken Avrupa ve Asya'daki yüz milyonlarca insan düpedüz açlık koşullarında yaşıyor. Kendi halklarının karnını doyurmaktan aciz durumdaki bir düzine ülkenin egemen sınıfları, dünyanın ayakta kalan tek sömürücü gücüne el açmak zorunda kalıyor ve ülkelerini onun piyonu haline getiriyorlar. Kaçınılmaz yıkımlarını ve işçi sınıfının zaferini önlemek için tek umutları bu.

"Komünistler" diyor *Manifesto*, "işçi sınıfının acil taleplerinin elde edilmesi ve çıkarlarının güçlendirilmesi için mücadele ederler; ama onlar aynı zamanda bugünün hareketi içinde bu hareketin yarınını da temsil eder ve gözetirler."

Bu pasaj reformlar konusundaki Marksist yaklaşımın özetidir. Kapitalizmin çerçevesi içinde toplumsal koşulların kalıcı ve köklü bir biçimde düzeltilmesinin imkânsız olduğu bilinci, işçi sınıfının öncüsünü günlük meselelere duyarsız kalıp sekter toplumsal devrim vaazları vermeye itmez.

Manifesto'nun komünistlerin acil hedefi olarak tanımladığı "proletaryanın bir sınıf olarak örgütlenmesi, burjuvazinin yıkılması ve politik iktidarın proletarya tarafından ele geçirilmesi" görevi ancak "acil talepler" ve "geçici çıkarlar" uğruna on yıllar boyunca verilen mücadeleler içinde sınıf bilincinin ve sınıfın örgütlülüğünün geliştirilmesi yoluyla başarılabilir.

Marx ve Engels'in *Komünist Parti Manifestosu*'nu yazarken komünist öncü ile bütün bir proletarya arasındaki ilişki tartışmasına aşağıdaki kesin açıklamayla başlamaları tuhaf bir çelişki gibi görünebilir:

> "Komünistler diğer işçi sınıfı partilerine karşı, onlardan ayrı bir parti oluşturmazlar."

Komünist Birlik uluslararası bir propaganda derneğiydi. Çeşitli ülkelerdeki üyelerine, işçi sınıfının içinde yer aldığı her türlü kitle örgütüne ve hareketine katılıp oralarda çalışmalarını tavsiye ediyordu. Engels, –kendisi henüz birliğe katılmadan önce– "devrimci olmadıkları" gerekçesiyle Çartistleri küçümseyip onlardan uzak duran Londralı liderleri eleştirmişti.[1]

Yukarıda alıntılanmış olan cümledeki en önemli sözcükler "ayrı" ve "karşı" sözcükleridir. Komünizmin bilimsel bir teori olarak en ileri işçiler arasında henüz yayılmaya başladığı bir sırada, gerçek bir politik gücü temsil eden işçi sınıfı partisinin en başından itibaren komünist olması beklenemezdi.

Engels Amerikan işçi sınıfı hareketinin 1886'daki durumunu, 1848 öncesinde kendilerinin içinde bulundukları durumla karşılaştırırken şöyle yazar:

> "Harekete yeni katılan her ülkede atılacak ilk adım, daima, işçilerin nasıl olursa olsun bağımsız bir politik parti olarak örgütlenmesidir. Yeter ki işçilerin kendi partileri olsun... Bu partinin ilk programının henüz tutarsız ve muğlak olması... bunlar kaçınılmaz ama geçici kusurlardır. Kitlelerin gelişmek için zamanı ve fırsatı olması gerekir. Bu fırsatı ancak kendilerine ait bir hareketleri olursa bulabilirler –yalnızca kendilerine ait olduğu sürece bu hareketin biçiminin önemi yoktur. Onlar bu hareket içinde kendi hatalarıyla ilerleyecek ve kendilerine zarar vere vere daha akıllıca davranmayı öğreneceklerdir."[2]

---

1 "Komünist Birlik'in Tarihi", Marx, Seçme Eserler, 2. Cilt, sf. 9.

2 Marx ve Engels, *Selected Correspondence* [Seçme Mektuplar], sf. 450, Jorge'ye Mektup, 20 Kasım 1886.

Manifesto'da olduğu gibi burada da asıl vurgu, öncüyü kitle hareketinden yalıtan sekter eğilime karşıdır. Komünistlerin karşısında yer almayıp aksine içine girerek gelişmesine yardımcı olması gereken partiler, "ayrı [bağımsız] işçi partileri" olarak tanımlanmaktadır. Bu partilerin yakın hedefleriyle komünistlerinki aynıdır: İktidarın proletarya tarafından ele geçirilmesi.

Burjuva etki işçi partilerinin içine sızmaya başlayıp onları proleter hareketin tarihsel görevinden döndürme tehlikesi baş gösterince, *Manifesto*'nun yazarları tüm devrimci tutku ve kararlılıklarıyla sağ oportünizm tehlikesine karşı durdular. Sosyalist bilincin kitleler içinde daha yüksek bir düzeye ulaştığı sırada işçilerin partisinin bilimsel sosyalizmin açık ilkelerini temel alması gerektiğini ısrarla vurgulayarak, Alman sosyal demokratların 1875'te muğlak ve tutarsız bir programı benimseme pahasına birleşik bir parti kurmalarına yol açan uzlaşmacı yaklaşımı sert bir dille eleştirdiler.[1] Daha sonra (1879'da) Alman partisinin bir organı partinin proleter niteliğinden vazgeçilip sınıf mücadelesinin yerine "insan sevgisi" ve "adalet" gibi genel taleplerin konmasını önerdiğinde, Marx ve Engels *Manifesto*'da "Alman sosyalizmi" veya "hakiki sosyalizm" hakkında söylediklerini hatırlattılar ve bu durumda Alman partisiyle dayanışmaya son verecekleri uyarısında bulundular.[2]

Marx ve Engels bu mektupta, modern işçi sınıfı hareketinin kurucularının pek çok sözünü niteleyen o kâhince öngörüleriyle, sosyal demokratların devrimci sınıf mücadelesini yadsımaları durumunda gelecekte kendilerini karşı-devrim saflarında bir devrimci kriz içinde bulacaklarını o günden söylediler:

> "Berlin yeni bir 18 Mart'a[3] tanık olacak kadar cahil olursa eğer, sosyal demokratlar 'ayak takımı olarak barikat aşkıyla'

1 Bakınız: Gotha Programının Eleştirisi, Selected Works [Seçme Eserler], II. cilt, sf. 550.

2 Bebel, Liebnecht, Bracke ve diğerlerine Mektup, Eylül 1879, Selected Works [Seçme Eserler], II. cilt, sf. 626. Mektubun tamamı için bakınız: Selected Correspondence [Seçme Mektuplar], sf. 362.

3 18 Mart 1848'de Berlin'de yaşanan sokak çatışmasından söz ediliyor.

kavgada yer almak yerine 'legalizm yolunu izleyecek', barışçıl bir biçimde hareket edecek, barikatları temizleyecek ve gerekirse kaba, eğitimsiz, tek yanlı kitlelere karşı muzaffer orduyla birlikte yürüyeceklerdir."[1]

Berlin'de 1818-1819'da aynen bunlar yaşandı.

1879 tarihli bu belgeyi alıntılamamızın nedeni, emperyalizmin gelişip geniş işçi kesimleri arasında yozlaştırıcı etkisinin artmasıyla birlikte komünistlerin politik örgütlenme sorununa yaklaşımlarının değişmesi gerektiğini ve Sosyal Demokrat partilerin işçi sınıfı içindeki burjuva etkinin aracı haline geldiklerini aydınlatıyor olmasıdır.

Komünistlerin "bir bütün olarak proletaryadan ayrı ve farklı çıkarları olmadığı", işçi sınıfının herhangi bir yakın hedefi ve çıkarları için mücadele veren tüm proleter parti ve örgütlerle işbirliği yapmaya hazır oldukları doğruydu. Ancak, oportünizmin işçi hareketi içindeki etkisinin kökleşmesiyle ve örgütlü bir hal almasıyla birlikte, bu etkiyi kıracak ayrı bir komünist partinin kurulması ve bir sınıf programı temelinde hareketin birliğinin yeniden sağlanması gerekli hale geldi.

Modern emperyalizmin eşitsiz gelişimi nedeniyle, pek çok Avrupa ülkesinde işçi sınıfının önderliği sıkı bir biçimde komünist kitle partilerinin elinde olduğu halde, Anglosakson ülkelerinde işçi kitleleri Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi'nin işaret ettiği temel gerçeği hâlâ kendi deneyimleriyle öğrenmek zorunda: Proletaryanın devrimci partisi olmadan zafer imkânsızdır.

"Bugün burjuvaziye karşı gelen tüm partiler içinde" diyor *Manifesto*, "yalnızca proletarya gerçekten devrimci bir sınıftır."

Bugün pek çok kimsenin açıkça gördüğü bu gerçek, yüz yıl önce hiç de açık değildi. Proletarya yalnızca Britanya'da Çartist hareketle birlikte bağımsız bir politik güç olarak tarih sahnesine çıkmıştı. Orta Avrupa, orta sınıfın baskın olduğu burjuva demokratik devrimin arifesindeydi. Yarım yüzyıl sonra bile, feodalizmin kalıntılarının hâlâ var olduğu ve sömürülen ve ezilen temel sınıf olarak köylülüğün serfliğin boyunduruğu altında bulunduğu Doğu Avrupa'da, Mark-

1 Zürih'te yayınlanan Sosyal Demokrat Yıllık'taki başyazıdan alınmıştır.

sistlerin, yaklaşan devrimin öncüsünün yeni doğan işçi sınıfı olduğu şeklindeki cüretli görüş için mücadele etmesi gerekiyordu.

İşçi sınıfının "devrimci sınıf olarak geleceği ellerinde tuttuğu" görüşü *Manifesto*'nun ana fikri, diyalektik yöntemin o günlerde dünyayı fethetmeye henüz başlamış olan çağdaş kapitalist toplumun analizine başarıyla uygulanmasıdır.

"Diyalektik yöntem" der Stalin, "ancak yükselen ve gelişmekte olanı yenilmez görür."

Proletarya modern sanayinin ürünü olduğu için, *Manifesto*'nun yazarları onu geleceğin öncüsü olarak gördüler. Burjuvazi ile proletarya arasında kalan sınıflar ve kapitalizm öncesi toplumun kalıntıları ise çökmeye ve büyük ölçekli sanayinin ilerlemesiyle geriye itilmeye mahkûmdur.

Bununla birlikte, modern toplumun "iki büyük kampa, doğrudan doğruya birbirine karşıt olan iki büyük sınıfa bölünmekte olduğu" şeklindeki açık öngörü, diğer sınıfların rolünün aşırı basitleştirildiği anlamına gelmez. Marx, proletarya dışındaki diğer tüm sınıfları "gerici bir yığın" olarak bir kümede toplayan Lassalle'ın bu kaba şematizmini şiddetle eleştirdi. Olası tüm müttefikleri harekete geçiren ve düşman kamptaki her çatışmadan yararlanan doğru bir sınıf mücadelesi stratejisi ancak somut bir sınıfsal analiz temelinde mümkündür.

Böylesi bir analiz için gerekli unsurlar *Manifesto*' da bulunmaktadır. Lenin proletaryanın demokratik ve sosyalist devrimdeki strateji ve taktiklerini ayrıntılı bir biçimde ortaya koyarken, Rusya'nın kendine özgü sınıfsal koşulları ve sınıf ilişkilerine dair titiz çalışmasının çıkış noktası *Manifesto*'nun ilgili paragraflarıydı. *Manifesto,* (İngiltere dışındaki) hemen her ülkede başlıca temsilcisini köylülerin oluşturduğu alt-orta sınıfın, bir sınıf olarak kendi varlığını sürdürmek için savaştığı ölçüde muhafazakâr, hatta gerici olduğunu söyler. Onlar ancak "yakında proletarya saflarına geçeceklerini göz önünde bulundurup bugünkü değil gelecekteki çıkarlarını savunmaları, kendi bakış açılarını terk edip proletaryanın bakış açısını benimsemeleri" durumunda devrimci olabilirler.

Bu analizde pratik bakımdan çok daha büyük önem taşıyan bir ima var. Köylülük, İrlanda'dan Hindistan'a tüm deneyimlerin gösterdiği gibi, modern toplumda önderlik yapabilecek ya da bağımsız bir devrimci rol oynayacak yetenekte olmamakla birlikte giderek öne çıkmakta ve günümüzde proletaryayla ittifak halinde işçi sınıfının Marksist partilerinin önderliği altında önemli bir devrimci rol oynamaktadır. Teoride ve pratikte ilk kez Lenin tarafından Rus devrimi sırasında tam olarak geliştirilen bu temel yaklaşım, sömürge ülkelerin kurtuluş mücadelesinin ana fikridir ve bugün Doğu Avrupa'da gözle görülür bir biçimde doğrulanmıştır.

Burjuvazinin, burjuva demokratik devrimde bile, işçi sınıfı sahneye çıkar çıkmaz sergilediği tutarsızlığın, korkaklığın ve kalleşliğin yanı sıra –özellikle Fransa'da– devrimci proletaryanın proleter olmayan emekçi kitlelerden yalıtıldığı sürece güçsüz kaldığını da tüm çıplaklığıyla gözler önüne seren 1848 Devrimi deneyiminden sonra, Marx ve Engels modern toplumda sınıfların mevzilenmesi konusunda çok daha açık bir fikir edindiler.

1950'de kaleme aldığı *Fransa'da İç Savaş (1848-1850)* adlı yapıtında Marx şöyle diyordu:

> "Devrimin seyri ülkedeki geniş halk kitlelerini, burjuvazi ile proletarya arasında kalan köylüleri ve küçük burjuvaziyi bu düzene, sermayenin egemenliğine karşı isyan etmek, proletaryayı öncüsü olarak görüp ona bağlanmak zorunda bırakmadıkça, Fransız işçilerinin bir adım ileri atmaları, burjuva düzenin kılına bile zarar vermeleri mümkün değildi."[1]

Burada, Lenin'in hem burjuva demokratik devrim hem de proleter devrim için eksiksiz bir biçimde ortaya koyduğu işçi sınıfının hegemonyası düşüncesini tohum halinde görüyoruz. Açık ki *Manifesto*'nun yazarları Orta Avrupa'da başlayan demokratik devrimde işçi sınıfının öncü rolünü tasavvur edemezlerdi.

1 Marx, *Selected Works* [Seçme Eserler], II. cilt, sf. 204.

"Kolayca öngörülebileceği gibi" diye yazıyor Engels *Komünist Birliğin Tarihi*'nde, "kitlesel halk hareketi karşısında Birliğin çok güçsüz bir kaldıraç olduğu ortaya çıktı."

O nedenle, Marx da devrimde bağımsız bir işçi sınıfı örgütünün temsilcisi olarak değil, genel demokrasi hareketinin radikal kanadının temsilcisi olarak hareket etmeyi yeğledi. Engels, Birliğin Berlin'deki önde gelen üyelerinden biri olan Stephan Born'u "İşçilerin Kardeşliği" derneğinin, sendikaların ve kooperatiflerin örgütlenmesine yoğunlaşarak, demokrasinin zaferine kadar her şeyden önce "bu tür şeylerin kalıcı bir temelde gerçekleştirilebileceği" alanın fethedilmesi gerektiğini unuttuğu gerekçesiyle eleştiriyordu.[1]

Marx ve Engels burjuvazinin öncü rolünü gerçekçi bir biçimde kabul edip Almanya'daki sınıf bilinçli işçilere "burjuvazi devrimci bir tarzda hareket ettiğinde, mutlak monarşiye, feodal beylere ve küçük-burjuvaziye[2] karşı onunla birlikte dövüşmelerini" tavsiye etmişlerse de, demokratik devrimin sonucu olarak burjuvazinin egemenliğinin kalıcı olacağı şeklinde bir perspektife sahip değildiler. Komünistler [bir yandan] mutlakıyete ve feodalizmin kalıntılarına karşı burjuvaziyle birlikte mücadele ederken, [diğer yandan da] genel demokratik hakların ve genel kapitalist özgür gelişim koşullarının "burjuvaziye karşı silah olarak" kullanılabilmesi için "işçi sınıfına burjuvazi ile proletarya arasındaki uzlaşmaz karşıtlığı en açık biçimde kavratmak" zorundadırlar. On yedinci yüzyıl İngilteresi ve on sekizinci yüzyıl Fransa'sıyla karşılaştırıldığında Almanya'daki demokratik devrim daha gelişmiş bir proletaryayla başladığı için, *Manifesto* Almanya'nın istisna olduğunu ve "Almanya'daki burjuva demokratik devrimin, hemen ardından gelecek olan proleter devrimin prelüdü [başlangıcı] olacağını" belirtti.

---

1 Selected Works [Seçme Eserler], II. cilt, sf. 21. Ayrıca, Lenin'in Marx ve Engels'in 1848 Devrimi sırasındaki politikasını analiz ettiği *Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği* adlı yapıtına bakınız. *Littie Lenin Library*, 17. Cilt, sf. 110.

2 Bu, küçük-burjuva geri kafalılığı anlamına gelen Almanca Kleinbürgerei sözcüğünün tam çevirisi değil. Eğer yazarlar alt orta sınıfa karşı burjuvaziyle ittifak düşüncesinde olsalardı Kleinbürgertum ifadesinin kullanırlardı.

Bugünden bakarak, Almanya'da yüz yıl sonra bile gerçekleşmemiş olan proleter devrimin yakın gelecekte gerçekleşeceğini öngören bu genç devrimcilerin yanılgılarıyla alay etmek kolaydır. Oysa, Rusya'nın çok daha geri koşullarında zafer elde eden demokratik ve sosyalist devrimlerin Almanya'da başarıya ulaşamamasının nedenlerine kafa yormak daha akıllıca bir yaklaşım olacaktır.

Lenin ve Bolşevikler, işçi sınıfının giderek güçlenmesinden korkan burjuvazinin tamamen gericileştiği modern koşullarda, demokratik devrimin ancak proletaryanın önderliğinde tutarlı bir biçimde kesin zafere ulaştırılabileceğini ve demokratik devrimin kazanımlarının, halk kitlelerinin gerçek iktidarının, ancak gerici sınıfların iktidarının ekonomik temeli yıkıldığında, yani diğer emekçi sınıflarla ittifak kuran proletarya sosyalizme geçişe öncülük ettiğinde, demokratik devrim "kendi sınırlarını aşıp" sosyalist devrime dönüştüğünde güvence altına alınabileceğini çok iyi kavramışlardı.

Almanya'da demokrasi 1848'de yenildi, çünkü burjuvazi devrimci kitle mücadelesinin yerine gericilikle uzlaşmayı seçti ve işçi sınıfı da henüz devrime önderlik etmeyi düşünecek kadar bile gelişmemişti. Almanya'da demokrasi 1918-1919'da bir kez daha yenildi, çünkü Sosyal-Demokrasinin sağ kanat liderleri *Manifesto*'nun tavsiyesine uyarak demokratik devrimi sosyalist devrimin başlangıcı olarak görüp ona göre hareket etmek yerine, sosyalist devrimi bozguna uğratmak için gerici güçlerle işbirliği yaptılar. Demokrasi adına sosyalizmin yanı sıra demokrasiye de ihanet eden bu politikanın korkunç bedelini yalnızca Alman halkı değil tüm dünya ödemek zorunda kaldı.

Sosyal-Demokrasinin komünizme karşı ileri sürdüğü teorinin ve sergilediği pratiğin özü budur.

İlk kez *Manifesto*'da dile getirilen, ardından 1850'de Marx'ın "Komünist Birlik Merkez Kurulu'na Hitabı"nda daha da açılan ve Lenin tarafından geliştirilip kapsamlı bir devrim teorisi ve stratejisi olarak ortaya konan "sürekli devrim"[1] fikri, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra

1 *Seected Works* [Seçme Eserle], II. cilt, sf. 154. Lenin'in Marx'ın sürekli devrim düşüncesi üzerine yorumunu ve Troçki'nin bu düşünceyi nasıl çarpıttığını görmek için bakınız: Stalin, *Leninizmin İlkeleri*, III.

gerçekleşen bir dizi devrimle pek çok ülkede tekelci kapitalizmin egemenliğinin temellerinin paramparça edildiği günümüzde çok büyük önem taşımaktadır.

Tüm bu devrimler ve devrimci dönüşümler yabancı faşist tahakküme karşı ulusal kurtuluş mücadeleleri şeklinde başladı. Ulusal devrim ile demokratik devrimin unsurları iç içe geçti. Eski egemen sınıfın belirleyici kesimleri ya kendi ulusunu ezen güçlerle işbirliği yaptılar, ya kendilerini onlara sattılar ya da teslim oldular. Bu durumda söz konusu devrimlerin önderliğini işçi sınıfı üstlendi. Demokrasi ve ulusal kurtuluş mücadelesi ancak işçi sınıfının önderliğini kabul ettirebildiği ve *Manifesto*'nun çağrısına uyarak "mülkiyet haklarına ve burjuva üretim koşullarına amansızca saldırdığı", sosyalizme demokratik geçişin koşullarını hazırladığı ülkelerde zafere ulaştı.

Manifesto'nun sözlerinin içerdiği derin anlam, işçi sınıfının önderlik ettiği bu ulusal devrimlerde ortaya çıktı:

> "Proletarya her şeyden önce politik üstünlüğü ele geçirmek, ulusun öncü sınıfı konumuna yükselmek, ulusu inşa etmek zorunda olduğundan, kendisi, sözcüğün burjuva anlamında olmasa da, ulusaldır."

Manifesto, kapitalizmin yükselişinin nüfusun yoğunlaşması ve üretim araçlarının merkezileşmesiyle birlikte nasıl politik iktidarın merkezileşmesine, modern ulusların ve ulusal devletlerin ortaya çıkmasına yol açtığını açıklar:

> "Farklı çıkarları, farklı yasaları, farklı hükümetleri ve farklı vergi sistemleri olan bağımsız ya da birbirine gevşekçe bağlı eyaletler tek bir hükümeti bulunan, aynı yasalara, aynı ulusal sınıf çıkarlarına, aynı sınırlara ve aynı gümrük vergilerine sahip olan tek bir ulus içinde birleşmeye başladılar."

Ayrıca, üretici güçlerin daha da gelişmesi –ticaretin yayılması, dünya pazarının büyümesi, üretim koşullarının ve hayat şartlarının giderek aynılaşması– ulusal farklılıkları ve çatışmaları daha da azaltacak ve nihayet proletaryanın zaferiyle birlikte tamamen ortadan kaldıracaktı. Proletaryanın zaferi insanın insanı sömürmesine oldu-

ğu kadar bir ulusun bir başka ulusu sömürmesine de son verecek, sınıflar arasındaki karşıtlığın [antagonizmanın] ortadan kalkmasıyla birlikte uluslar arasındaki husumet de ortadan kalkacaktır.

Bu analiz ve öngörü ana hatlarıyla doğru olmakla birlikte, tarihin diyalektiği [bu sürecin] yüz yıl önce öngörülebilenden daha karmaşık olduğunu kanıtladı. Modern emperyalizmin ortaya çıkışı ve serbest ticaretin yerini tekellerin hâkimiyetinin almasıyla birlikte, burjuvazinin egemenliği artık ulusal birlik ve özgürlük davasına destek olmaktan çıkarak önce geri kalmış ülkelerde ulusal özgürlüğün önünde bir engel haline gelmiş ve nihayet günümüzde de güçlü, sınai bakımdan son derece gelişmiş ülkelerin bile ulusal varlığının sona erdiğini ifade eder olmuştur. 1940 Fransası ve işçi sınıfının 1848'de yitirilen ulusal birlik ve bağımsızlık için 1948'de yeniden mücadele etmeye başladığı Almanya'nın yaşadığı felaket buna tanıktır.[1] Eğer Britanya politikasının günümüzdeki ölümcül gidişatı devam edecek olursa, mutlak biçimde Amerikan emperyalizmine bağımlı hale gelen ve onun denetimine giren Britanya'da ulusal bağımsızlık mücadelesi işçi sınıfının birincil görevi haline gelecektir.

Faşizmin kitlesel kıyımlarında somutlanan emperyalist sömürü ve baskı politikası en amansız ulusal nefret duygularına yol açtı ve ulusal husumetleri görülmedik ölçüde şiddetlendirdi.

Öte yandan Lenin ve Stalin tarafından teorik olarak geliştirilen ve en geniş ölçekte pratiğe geçirilen tüm ulusların özgürlüğü ve eşitliği uğruna tutarlı bir mücadele verme şeklindeki Marksist politika uluslar arasındaki husumete son verdi ve tarihte ilk kez büyük bir dava için birlikte çalışan ve mücadele eden özgür bir uluslar topluluğu meydana getirdi. Ancak bu, uluslar arasındaki farklılıkları ortadan kaldırmaz. Aksine, en küçük ve en geri ulusların ve ulusal grupların bile gelişimini teşvik edip onlara özgürce hareket edebilecekleri bir alan sağlayarak halkların ulusal bilinçlerinin oluşmasına ve yeni ulu-

1 Otto Grotewahl, Sosyalist Birlik Partisi'nin İkinci Kongresi'nde Dr. Schumacher'in "ulusal Bolşevizm" suçlamasına yanıt verirken, Marx ve Engels'in 1848'de "birleşik, bölünmez, demokratik bir cumhuriyet" talep ettiklerini hatırlattı ve ekledi: "Ulusal birlik talebi Alman işçi sınıfı hareketi kadar eskidir."

sal kültürlerin ortaya çıkmasına yol açar. Kültürün ulusal biçim altında ortaya çıkan engin çeşitliliği ortak sosyalist içerikte birleştirilir.

Marx ve Engels, Komünist Birliğin programını kaleme almadan yıllar önce "saf demokrasi" hayallerine son vermişlerdi. İşçi sınıfının örgütlülüğünün ve bilincinin özgürce gelişmesinin birinci koşulu olarak demokrasi mücadelesinin zorunluluğu konusunda olduğu kadar, tarihsel koşullarla birlikte değişen temsili hükümet biçimlerinden çok daha önemli olan devlet iktidarının gerçek sınıfsal niteliğinin belirleyiciliği konusunda da kafaları netti.

Manifesto "modern parlamenter devletten" söz ederken şöyle der:

> "Modern devletin yürütme organı, tüm burjuvazinin ortak işlerini yürüten bir komiteden başka bir şey değildir."

Bunu, Lenin'in "Marksizmin devlet konusundaki en dikkate değer ve en önemli görüşlerinden birinin formülasyonu"[1] dediği aşağıdaki etkin [operative] cümlelerle karşılaştırmak gerek:

> "İşçi sınıfının devrimde atacağı ilk adım proletaryayı egemen sınıf konumuna yükseltmek, demokrasi mücadelesini kazanmaktır. Proletarya politik egemenliğini sermayeyi parça parça burjuvazinin elinden almak ve tüm üretimi devletin, yani egemen sınıf olarak örgütlenmiş proletaryanın elinde merkezileştirmek için kullanacaktır."

Bu paragraf günümüzün görevleri bakımından önemli dersler içermektedir. Genel oy hakkı ve diğer demokratik haklar önemli olmakla birlikte, bunların kazanılması durumunda bile demokrasi mücadelesi kazanılmış olmaz, işçi sınıfının bazı temsilcilerinin devlet içinde önemli makamları elde etmesi de demokrasi mücadelesinin kazanıldığı anlamına gelmez. Bu mücadele, ancak işçi sınıfı ülkenin hem politik hem de ekonomik hayatında gerçekten egemen sınıf olduğunda kazanılır.

Son yüz yılın, esas olarak da içinde bulunduğumuz savaş sonrası dönemin deneyimi, proletaryanın çeşitli biçimlerde iktidara gelebileceğini öğretmektedir. Bununla birlikte, işçi sınıfı iktidarı olmaksızın

1 *State and Revolution* [Devlet ve Devrim], 2. Bölüm.

demokrasi özünde sınırlıdır ve oradan sosyalizme doğru ilerlenemez. Vaktiyle SSCB'de Yeni Ekonomi Politikası [NEP] döneminde ve bugün de Doğu Avrupa'da gördüğümüz gibi, devlete ait ve devletin kontrolündeki sınai işletmelerle ekonominin diğer sektörlerindeki özel mülkiyetin birleştirilmesi kapitalizmden sosyalizme geçişin olası biçimlerinden biridir.

Fakat *Manifesto*'nun uyarısı unutulursa, tedrici kamulaştırma [millileştirme/*nationalization]* programı başarısızlıkla sonuçlanacaktır.

> "Bu [yani burjuvazinin mülksüzleştirilmesi ve üretim araçlarının devletin elinde merkezileştirilmesi], mülkiyet hakkına ve burjuva üretim koşullarına amansızca saldırmaksızın gerçekleştirilemez. Dolayısıyla da ekonomik bakımdan yetersiz ve savunulamaz görünen ama hareketin seyri içinde kendilerini aşan önlemlere başvurularak eski toplumsal düzene yeni saldırıların düzenlenmesi gerekir. Üretim tarzını bütünüyle ve kökünden değiştirmek için bu saldırılar kaçınılmazdır."

Yalnızca böyle bir politika, ekonomik iktidarın egemen sınıf olarak örgütlenmiş proletaryanın elinde merkezileşmesini ve üretim araçlarının ortak mülkiyetine dayalı yeni bir toplumun kurulmasını sağlayabilir.

Modern işçi sınıfı hareketinin doğum belgesi diye bilinen metinde öne sürülen politikayı son yüz yılın deneyiminde, özellikle de günümüzdeki büyük devrimci değişimlerin ışığı altında inceledik. İçtenlikle söyleyebiliriz ki 1848'in *Komünist Parti Manifestosu* yalnızca sınıfların ortaya çıkışından bu yana toplumların geçirdiği evrime dair bilimsel bir analizin eşsiz bir özetini içermesi bakımından değil, bütün ülkelerde işçi sınıfının öncüsü için güvenilir bir eylem kılavuzu olması bakımından da değerini ve geçerliliğini korumaktadır.

Komünist Manifesto'nun 100. yılı dolayısıyla, dönemin uluslararası çapta önde gelen Marksist düşünürleri tarafından kaleme alınan bu makaleler, Marksizmin bir dünya görüşü olarak tarih, iktisat, felsefe, bilim, sanat ve politika alanlarına ilişkin temel tezlerini açıklamaktadır. Marksizmin doğuşundan itibaren gerek işçi sınıfı mücadelesi içinde oynadığı etkili rolü, gerekse insanlığın düşünce birikimi içinde tuttuğu yeri yetkin biçimde sergileyen bu kitap, küçük bir Marksizm ansiklopedisi özelliği taşımaktadır.

Aydın Çubukçu

Modern işçi sınıfı hareketinin doğum belgesi diye bilinen metinde öne sürülen politikayı son yüz yılın deneyiminde, özellikle de günümüzdeki büyük devrimci değişimlerin ışığı altında inceledik. İçtenlikle söyleyebiliriz ki 1848'in Komünist Parti Manifestosu yalnızca sınıfların ortaya çıkışından bu yana toplumların geçirdiği evrime dair bilimsel bir analizin eşsiz bir özetini içermesi bakımından değil, bütün ülkelerde işçi sınıfının öncüsü için güvenilir bir eylem kılavuzu olması bakımından da değerini ve geçerliliğini korumaktadır.

J. Winternitz

THG
147621
COR

ISBN 978-605-331-331-1
9 786053 313311